ČITANKA

ZA

III. RAZRED

NIŽIH PUČKIH ŠKOLA

U ZAGREBU.

NAKLADOM KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEM. VLADE.

ČITANKA

ZA

TREĆI RAZRED NIŽIH PUČKIH ŠKOLA

U

KRALJEVINAMA

HRVATSKOJ I SLAVONIJI.

---

2 K 10 f.

Ukoričena stoji [redacted]

★ 24634

U ZAGREBU.

Nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.

1.917.

Ova se knjiga ne smije prodavati skuplje nego za cijenu naznačenu na prednjoj strani.

Tisak Ign. Granitza u Zagrebu.

Prvi dio.

Članci za ćudorednu pouku.

1. Molitva.

Malene naše oči
U nebo vazda glede,
I kada sunce sija,
I kad su zvijezde blijede.

Mole se Tebi tiho,
Što živiš tamo gore,
Anđela nama pošlji
U naše čedne dvore.

Neka je s nama vazda
U našem vijeku mladu,
Neka nad nama svijetli
U svakom teškom radu.

Neka nas čuva, brani,
Kad u nas tkogod dira,
Vječiti čuvar bude
Ljubavi, sloge, mira!

2. Večernja molitva.

Neka bogata gospođa htjela je leći. Po običaju uze najprije da izmoli svoju molitvu. Ali uto joj jave, da joj se u bližnjemu gradiću razboljela prijateljica pa je zove k sebi. Gospođa ostavi molitvenik kraj prozora i otide.

Neki je kradljivac htio upotrijebiti ovu zgodnu priliku, pa se popne ljestvama na gospođin prozor, uđe u sobu, zapali svijeću i pokupi sve, što je bilo dragocjeno.

Već htjede pobjeći, ali opazi otvoren molitvenik i pročita baš ove retke: „Da mi je bez grijeha završiti ovaj dan, san bi mi bio sladak; a kad bih bez grijeha mogao završiti dane svoje, smrt bi mi bila lijepa!“

Te riječi kosnule su se kradljivčeva srca, u kojem još nije prevladalo bilo zlo. On se prepade opakoga djela, na koje se sada prvi put u životu zakanio. Ostavi stoga sve i brzo se udalji. Od toga časa osta pošten čovjek.

3. Bog je sve dobro stvorio.

Neki vojvoda znao bi govoriti: „Čemu je samo Bog stvorio te muhe i pauke? Takve životinjice ne koriste čovjeku, i da mogu, sve bih potamanio.“

Jednom je morao taj vojvoda bježati ispred neprijatelja u ratu. Umoran od silnoga bježanja legne pod jedno drvo u šumi i zaspi. Neprijatelj se sve više približavao i jedan od vojnika dovuče se s golim mačem do vojvode, da ga ubije. U taj mah pecne vojvodu muha jedna u obraz tako, da se odmah probudio. Skočio je na noge, te zavremena još pobjegne i sakrije se u jednu pećinu u istoj šumi.

Pauk je te noći isprepletao ulazak u pećinu. Zorom ranom eto vojnika od neprijateljske strane, da potraže vojvodu. Oni dođoše do pećine, i vojvoda ih je čuo, kako govore: „Pogledaj samo,“ reče jedan od njih, „taj se možda tu sakrio.“ — „To ne može biti,“ reče drugi, „nije on tu; jer da je unutra ulazio, morao bi pokidati mrežu paukovu.“

Kad se vojnici raziđoše, sklopi vojvoda ruke, a oči digne k nebu i reče: „Kako da ti zahvalim, Bože! Juče si mi život spasao muhom jednom, a danas paukom! Kako je sve dobro i korisno, što si ti stvorio!“

4. Sud Božji.

Ne znaju se kraljevi,
Ne poznaju carevi,
Ne nište se potrebni,
Ne ponose bogati,
Kad dođemo na sudu,
Gdje će Gospod suditi
Pravednima i grješnim.
Što je vjere u Boga,
Sve će doći pred Boga,
Sa strahom će stajati,
I s oprezom gledati,
Gdje će Gospod suditi
Pravednima i grješnim.

5. Bog sve vidi.

Ivan i Mara ostali su jednom sami kod kuće. Tada reče Ivan: „Hodi, Maro, da potražimo i pojedemo što slatka; sad nas ne će nitko vidjeti.“

Mara: „A što ćemo i gdje naći?“

Ivan: „Hodi u mljekar, tamo ima dosta skorupa.“

Mara: „Vidjet će nas susjed; eno ga, gdje drva cijepa.“

Ivan: „Pa hodi na tavan; ondje ima puno grožđa i jabukâ.“

Mara: „Vidjet će susjeda; eno je, gdje prede i nas gleda.“

Ivan: „A ti hodi u podrum; tamo je pun lonac meda, a baš nitko ne može nas vidjeti.“

Mara: „Zar baš nitko? A zar ti, Ivane, ne znaš za ono oko, što sve vidi, pa i u mraku!“

Ivan se zastidio i porumenio te reče: „Istinu kažeš, Bog nas vidi tamo i svuda, i nigdje se ispred njega ne sakrismo.“

6. Anđeo čuvar.

Na ovome svijetu
Mnogo se i pati;
Ali ima, tko nas
U nevolji prati.

Tko nas blagim okom
Ojađene gleda,
Krilima nas štiti,
Propasti nam ne da.

To je anđeo Božji,
Što patnike voli:
Pod čijom se rukom
Stišavaju boli.

Kršćanske vrline
U grudi nam sade,
A suze se suše,
I jačaju nade.

Vjerujte, patnici,
Da vas čuvar prati,
I tko nema majke,
Anđeo mu je mati.

Ne vidiš ga, ali
Čvrsto vjeruj, tu je;
I svatko ga ima,
Tko ga zaslužuje.

7. Narodne poslovice.

I. skupina.

1. *Bog daje, da se grješnik kaje.*
2. *Kako Bog odredi, onako je najbolje.*
3. *Mimo Boga ništa.*

8. Mali junak.

Jedan mali dječak igrajući se sa svojom sestricom pred vratima na ulici čuje viku od ljudi, koji su vijali bijesno pseto. Taj mališan pomisli najprije da bježi, ali se najednom predomisli, te se okrene prema psetu, koje je upravo k njemu trčalo. Na sreću mu je bila pri ruci drvena torba od knjigâ. Uzme je i zamahne njom, te udari pseto po nogama, oko kojih se torba zavije, ali prikliješti i dječakovu ruku. On brzo uhvati pseto drugom rukom za vrat i ne pusti ga, dok nijesu drugi došli i ubili bijesnu životinju. Tu se napravi čitava galama, a neki zapitaju dječaka, zašto nije utekao, kad je vidio ovo bijesno pseto da trči k njemu.

„Jest,“ — odgovori mali junak — „ja bih utekao lako; ali onda bi se pseto turnulo za mojom sestricom, i Bog da sačuva, ujelo bi je, pa poslije? — A ovako bolje da se i ja malo promučim, nego da mi sestrica postrada.“

9. Dva brata.

U nekom selu živjela su dva brata. Svaki je imao svoju kuću. Stariji je bio oženjen i imao mnogo djece, a mlađi je živio sam samcat. Jedne im godine urodi pšenica obilno. Kad je dozrela, razgovarala se braća, kako će sutradan žeti.

Podveče pomisli mlađi brat:

„Moj je brat oženjen, ima sitnu dječicu, a brige i posla premnogo. Idem ja na njegovo polje pa ću mu požeti, koliko budem najviše mogao. Snoplje ću povezati i složiti u krstove, da mu sutra bude lakše."

I on ode i učini tako.

U to isto vrijeme reče stariji brat ženi svojoj:

„Ženo, moj je brat sâm i nema tko bi mu pomogao. Pođimo dakle mi na njegovu njivu pa mu požanjimo žita, koliko budemo najviše mogli, povežimo u snopove i složimo u krstove, da mu sutra bude lakše."

I oni odu i učine tako.

Kad sutradan svanulo jutro, a oni došli svaki na svoju njivu i opazili, da im je netko dobar komad požeo, povezao i složio, zahvale Bogu, što im je tako brzo naplatio dobročinstvo.

10. Majci.

Da li jošte spominješ se,
Majko moja premila,
Kako si me Boga molit
Već zarana učila?
Kako si mi slabe ruke
Na glas zvona sklapala,
A kako je mlada duša
Moja k nebu klicala?

Sad, kad čujem „Pozdrav Gospin"
U tuđini zvonit gdje,
Mah sam dijete, ruke sklopim
Kao onda uza te:
I opet se ćutim, bavim
U onom vijeku blaženom;
Tako nosim od djetinjstva
Nebo sveđ u srcu svom.

11. Sedam prutova.

Neki je čovjek imao sedam sinova. Sinovi se nijesu slagali kao dobra braća nego su se uvijek svađali. Poradi toga im je svaki posao išao natraške. Navale još rđavi ljudi, da im otmu tekovinu.

Jednoga dana sazove otac svih sedam sinova, metne pred njih sedam prutova čvrsto svezanih u jedan snop i reče: „Hajde, tko mi od vas slomi ovaj snop prutova, dat ću mu sto dukata!"

Jedan po jedan okuša da slomi snop, ali se svaki zaman upinjao. Naposljetku rekoše sinovi: „Oče, ne može ni jedan od nas!"

A otac reče: „Ta to je najlakše. Razveže snop i slomi prut po prut bez muke." — „Eh, rekoše sinovi, tako je lako; to može i malo dijete."

Otac reče: „Vidite, djeco moja! Što je ovaj snop pruća, to ste i vi, vas sedam braće. Izvedite dakle otud nauk za sebe i budite onakvi, kakvi treba da budete, pa vam ne će moći nitko nauditi."

12. Sloga.

Jednom neka pamet luda
Snađe sva tjelesna uda,
Pa pozlobe trbuh stari,
Da za poso ništ ne mari,

Da se lijeni ili spava,
Da ih samo ismjehava,
Što se oni za njeg trude,
Da imade puno hrane,
Pa da Bogu krade dane.

„Ne ćemo te više dvorit"
Stala usta njemu zborit:
„Nit će ruke hranu davat,
Nit će zubi više mljeti,
Nit će noge nosit htjeti
Takvu pustu trbušinu."

I zaista veće minu
Do šest dana, do šest noći.
Kako trbuh bez pomoći
Leži prazan, iznemogo.
Al i uda oslabiše:
Iako je trbuh spavo,
Ipak im je snagu davo.

I sada je pamet luda
Ostavila naša uda.
Zubi htjeli opet gristi,
Ruke hranu prihvatati,
Noge opet htjele ići,
S trbuhom se proći malo;
Al im snage ponestalo:
Predugo su uda luda
Gladan trbuh ostavila,
S neslogom se bratimila.

13. Plemenit biskup.

Bio biskup, te je osobito ljubio siromahe. Uvijek je tražio priliku, da može komu učiniti dobro. Ali da ga

svijet ne prevari, postupao je mudro. Često se preoblačio, pa i noću išao gradom, da dozna što koga boli. Tako dođe jednom do osvijetljena prozora sobice, u kojoj je stanovala jedna siromašna porodica. Otac je poginuo u ratu, majka je ležala bolesna, a jedna djevojka od osamnaest godina hranila je šijući haljine drugima cijelu porodicu, u kojoj je bilo još troje nejake djece. Tu se biskup zaustavi, jer je imao šta i da čuje. Majka jadikuje, a djevojka šije i plače. Sutra će ih gospodar kuće istjerati iz sobe, jer su dužni već polugodišnju stanarinu. Jedna iglica nije mogla sve potrebe da namiri. Najednom se s ulice začuje glas: „Eto ti, majko, novaca za stan!" — i u sobu uleti jedna kesa s novcem. — „Eto ti, djevojko, miraza!" — progovori isti glas izvana, a kroz prozor pade u sobu kesa sa zlatnim novcem. Dok je iznenađena porodica razabrala, šta je to, otkud toliki novac, dotle je biskup, koji je sve to učinio, otišao s prozora.

Tako je biskup potpomagao mnoge siromašne porodice, često u najvećoj nevolji, kad su već očajavale.

Jednom, i opet obnoć, čuje ovaj dobrotvor iz neke kuće veliku viku. Približi se k prozoru i vidi, kako se siromah postolar svađa sa ženom. Djeca su plakala; nijesu htjela spavati gladna. Brzo se uvjeri, da je tu jedini razlog nesloge — bijeda. „Posla nemam, kože nemam, kako ću zaraditi!" — vikao je čovjek.

Čestiti biskup pomisli: Bijeda kroz vrata u sobu, a ljubav kroz prozor napolje! Otvori prozor, baci kesu sa zlatom u sobu i povikne: „Eto ti, majstore, da kupiš kože, pa da radiš!" I ode dalje.

No najveća je radost bila djeci cijeloga grada, kadgod je došao Badnji dan. Čestiti biskup znao je svaku kuću, koliko ima gdje djece. I tu, na dan rođenja Božjega Sina, išao je sa slugom sam od kuće do kuće, obučen u biskupske haljine, i darivao djecu svakojakim

darovima i blagoslovom svojim. Budući da mu nije bilo moguće ulaziti u svaku kuću, djeca su metala svoje cipelice i košarice u prozore, a biskup bi ih prolazeći napunio orasima i šećerom. Stavljao je na prozore također haljinica pa svakojakih igračaka. Ujutru bila je radost neopisana.

Taj je biskup davno već umr'o. No kod sviju kršćanskih naroda ostala mu je blažena uspomena, te ga roditelji i danas spominju i u njegovo ime spremaju darove djeci svojoj na Badnji dan, a neki i na Nikolje.

Čestiti taj biskup bio je sam sv. Nikola.

14. Tri lepira.

Bila su tri lepira: jedan žut, drugi crven, treći bijel. Sva trojica lepršala su veselo na suncu i skakutala s cvijeta na cvijet.

Najednom grune silna kiša. Lepiri su htjeli kući — ali jest! Vrata zatvorena, a kiša lijeva kao iz kabla.

Odu sva tri lali pa je zamole;

— „Lalo, lalice! Otvori nam časkom svoju kućicu, da se spasemo od kiše!"

Lala reče:

„Žutomu i crvenom ću otvoriti, a bijelome ne ću."

Nato će joj crveni i žuti lepir:

— „Ako ne ćeš primiti našega bijelog brata, ne ćemo ni mi unutra. Bolje je bratu s bratom poginuti nego bez brata živjeti."

Kiša je i dalje lijevala. Lepiri odlete ljiljanu i zamole:

— „Ljiljo, ljiljane! Otvori nam cvijetak svoj, da ne pokisnemo."

Nato će im ljiljan: — „Bijeloga ću primiti, jer je bijel kao i ja, a vas druge ne primam."

Ali mu bijeli odgovori: — „Kad ne primaš njih, ne ću ni ja. Bolje je bratu s bratom poginuti nego bez brata živjeti." — Potom odlete dalje.

Sunce je čulo, da su sva tri lepira složna pa rastjera oblake, zasja kao i prije i osuši im krila. A oni su sad i opet kao prije lepršali veselo i skakutali s cvijetka na cvijetak sve do mraka. Onda odlete mirno i veselo kući.

15. Siromah.

Napolju duva vjetar i nanosi snijeg na prozore i kolibicu. Putnici na putu da se smrznu od zime. Ptičice jedva mogu naći skloništa među šumskim drvećem.

Na ognjištu u kolibi veselo plamsa vatra. Dobra majka pripravlja večeru. Otac drži maloga sinčića na koljenu. Drugo dvoje djece čas zapitkuje oca, čas se vere oko matere, a čas trči i svakako se zabavlja.

Na vratima začu se lupa. Neka ruka trese ključanicom i netko slabim glasom ovako moli:

„Siromah sam i nikakva zaklona nemam. Oči su mi obnevidjele od starosti, ne vidim više ni staze pred sobom. Tijelo mi se smrzava od studeni, što me šiba kroz ove dronjke. Koljena mi dršću. Gladan sam. Smilujte se siromahu prosjaku!"

Djeca još slušaju; ali otac je već izišao na vrata. I starac uđe. Cijela se porodica sabere oko njega. Lice mu je blijedo i opalo, a koleba se u hodu. Mjesto haljina na njemu su same krpe.

„Sjedni pokraj vatre, jadni čovječe!" govore mu domaći.

I blag plamen oživi starca. Djeca ga hvataju za ozeble ruke, a otac se stara, kakvim će ga pićem okrijepiti. Mati je pripravljala, čim će se založiti siromah.

A prosjak ni da je jednu riječ progovorio, ali mu se oči ovlažile od suzâ.

16. Ljubav prema neprijatelju.

Živjele su dvije žene u ružnoj zavadi i mržnji.

U tom gradu bukne jedne noći tolika vatra, da je sve iz kuće bježalo, samo da spase život. Među onima, što su bježali, bila je i jedna od pomenutih žena. Ona se sirota sjeti, da je svoje majušno dijete ostavila u sobi. Htjede u plamen skočiti, da spase jedinca, ali je svijet zadrži, jer je sama bila vrlo slaba. Jadnica je iza glasa oplakivala svoje dijete, o kom je mislila, da je već izgubljeno. No za trenutak opazi ga u svom naručju. A tko joj ga je spasao? Ona žena, s kojom je toliko godina živjela u neprijateljstvu.

Ta dobra žena zaboravi u dobar čas svu pređašnju mržnju, i nadahnuta ljubavlju za svoga bližnjega baci se u golemu pogibao, samo da utješi rastuženu majku.

17. Narodne poslovice.

II. skupina.

1. *Sloga od Boga, nesloga od zloga.*
2. *Blago onomu, tko svoje dijeli s nevoljnima.*
3. *Tko tebe kamenom, ti njega hljebom.*

18. Prosjak.

Jednom ostavih sobu otvorenu, kad sam od kuće pošao. Na povratku kući sastanem na stubama prosjaka. Bio je star i slab. Tresao se od zime.

„Gospodine," reče mi starac drhtavim glasom, „vaša soba je otvorena. Bio sam u njoj; na stolu je sat. Da je bio drugi na mome mjestu, mogao vas je pokrasti; i meni je teško bilo, gladan sam."

Nadario sam starca. U sobi je sve bilo na svome mjestu. Od toga dana pazim, da svakiput zatvorim vrata od sobe, kad od kuće polazim.

19. Kućni kradljivac.

Imao je neki otac devet sinova i toliko snaha. Svi su mu bili dobri, samo je jedan sin potajno iz kuće krao i rasipao. Dozna to otac, ali ga ne htjede javno osramotiti, nego se dogovori sa svim sinovima, da posiju proso.

Kad prvo proso sazre, dovezu ga na gumno i stanu ga svi sakupljeni vrijeći. Pošto su ovrli, poče družina zgrtati stožeru na gomilu pa će poslije vijati. No otac stade kod stožera te lopatom poče širom bacati ono, što mu sinovi i snahe zgrtahu. Svi su morali nanovo metlom čistiti i lopatom u gomilu skupljati, ali ne mogoše odoljeti ocu, jer je on sam više rasuo, nego što su oni svi mogli u hrpu skupiti.

Kad već dosadi čeljadi, zapitaju oca: „A što je tebi? Ne čini tako, jer nigda ne ćemo biti gotovi." Otac prestane i reče: „Čujte me, djeco! Mi svi radimo i tečemo, ali u našoj kući ima netko, koji tako rasipa, da mu svi ne možemo nateći, i on, ako tako uzradi, rasut će nas. Ja ga znam, koji je, ali ga ne ću osramotiti pred svima, nego ću mu to kazati nasamo. A sad radimo dalje!"

20. Vrijedan starac.

Jedamput u ratno doba pošlju nekoga kapetana s odjelom konjanika, da traži za konje hrane. Kad su

konjanici već prilično odmakli, izdaleka opaze jednu kolibicu. Odjašu pravcem prema njoj, i kad dođu pred vrata, počnu lupati. Iz kolibe izićde neki starac, a kapetan mu reče: „Starče, pokaži nam koji komad livade, gdje bi se moglo nakositi sijena za naše konje.“ — „Odmah,“ odgovori starac, i odvede ih malo dublje u livade.

Kad su išli tako gotovo četvrt sata, smotre lijep komad livade, a kapetan reče: „To bi bilo baš za nas.“ — „Strpite se malo,“ reče starac, „odvest ću vas na drugo mjesto, pa ćete biti zadovoljni.“

Odu dalje i za kratko vrijeme stignu na drugu livadu. Konjanici siđu s konja i stanu kositi, kako im je bila volja. Kad su podosta nakosili, natovare svaki svoga konja pa pođu dalje. Pri oproštaju reče kapetan starcu: „Nije bilo baš potrebno, što si nas ovamo vodio; onaj prvi komad livade bio je bolji nego ovaj, pa i bliže.“ — „Imate pravo,“ odgovori starac, „ali ona livada je tuđa, a ova je moja.“

21. Konjik.

„Hej konjiče, otkud tako
Na konjicu brzo, lako?
Evo za tog tvoga hata
Dat ću tebi — sto dukata!“

„Kapetane, nemaš zlata,
Da isplatiš toga hata,
U krvavom on je boju
Sačuvao glavu moju.“

„Takav konjic vrijedi zlata,
Zato ištem tvoga hata.
Evo, momče, odmah smjesta
Dat ću tebi ravno dvjesta.“

„Rekoh jednom: Nema zlata,
Za koje bih dao hata;
Kapetane, opet velim:
Ne ću s hatom da se dijelim.“

„Znam ja dobro, mlad junače,
Što ti cijena hatu skače;
Ali mislim baš odista
I evo ti dajem — trista!“

„Kapetane, da ne lažem,
Nego pravo da ti kažem:
Hata ovog, draga oku tvome,
Darovo sam pobratimu svome.“

22. Medvjeđa koža.

Dva lovca čuju, da ima u seoskoj šumi medvjed. Budući da već davno ne vidješe takva čudovišta u toj okolici, već su se unaprijed radovali krasnoj bundi. „Ako ga ubijem“ — govorio je jedan — „napravit ću bundu, da joj ne će biti para.“ — Ali ja ću ga ubiti“ — odgovori drugi — „pa ću odmah prodati kožu. Krznar mi je već obećao dvadeset kruna za nju.“

Dođe vrijeme vrebanja. Nijesu dugo čekali. Ali kad začuju izdaleka šuštanje, poplaše se. A kad medvjed dođe sasvim blizu i zarukne, koliko je mogao, sasvim ih ostavi hrabrost. Onaj lovac, što se već pogađao za kožu, baci pušku i lovačku torbu u travu pa se hitro popne na jedno drvo. Za drugoga bilo je već kasno, da to isto učini. Na sreću sjeti se, da medvjed ne dira mrtva čovjeka. Izvali se brzo na zemlju, prestane dihati i ležaše kao pravi mrtvac. Medvjed se srdito zaleti na njega; ali videći, da

se ne miče, pomisli, da je zaista mrtav. Onjušio ga je, prevrtao ga je nekoliko puta pa ga onda ostavi.

Kad se medvjed već prilično udaljio, junački lovci iziđu iz svoga zaklona. Nato upita onaj, koji je bio na drvetu: „Šta ti reče medvjed?“ — „Nijesam baš sve razumio,“ odgovori mu drug, „ali na desno uho dobro sam čuo, kad reče: — ne valja prodavati kožu, dok nije medvjed uhvaćen. Na lijevo mi je uho šanuo: Nepošten je svatko, koji svoga brata iznevjeri.“

23. Ciganin hvali svoga konja.

Gledaš, je li, moga konja,
Gospodaru stari?
Ne znaš, je li konj, il ptica
Lastavica?
Skidaj naočari,
Ne možeš se nagledati,
Već hajde, pazari!

Ti još pitaš za putalja*)
Da li valja?
Nemaj brige!
Da ne valja, ne bi bio
On kod cige.
Ne možeš ga u carevoj
Naći štali —
Samo ciga što ne znade
Da ga hvali.

Da ga pospe suhim zlatom,
Tko ne štedi,
Još i onda jedan dukat
Više vrijedi.

*) Putalj = konj, putonogast, t. j. koji na nozi ima bijelu biljegu.

Ako imaš: jede sijeno,
Zob i slamu;
Ako nemaš: on ne ište,
Ne treba mu.

Nemoj da mu gledaš zube,
Moj golube,
Ni ja mu ih nijesam gledo,
Nemoj ni ti,
Taj ne može ostariti.

— Što ga duže tjeraš, kume,
Sve je mlađi,
Pa de sad mu
Para nađi!

A što pitaš: hoće l' moći
Kakav jendek*) da preskoči?
Jendek, jendek — kakav jendek?
Taj se nije još rodio,
Kog on nije preskočio.
Preskoči ga tako lako,
Kao da je pile neko,
I to uzduž, ne poprijeko.

Ja ga jašem sve bez sedla,
Sedlasta mu leđa;
Za pasoš ga i ne pitaj,
Jer — to njega vrijeđa.

Idi, kume, idi, idi —
Još me pitaš, kako vidi!
To je, da se pripovijeda:

*) Jendek, hendek = jarak.

Vidi ostrag ko i sprijeda,
Vidi noću ko na danu,
A na danu ko u noći —
Takve su mu oči.

A što pitaš, moj prijane,
Ima l'.mane?
Ta zato ga i prodajem,
Jerbo nema mane — —
Takvi konji nijesu za nas,
Za cigane.

A brzina kakva mu je?
Malko j' brži od oluje.
Sad ćeš čuti,
Kazat ću ti:
Jednom sam se iz Erduta
Vraćo s puta;
Ma da nas je pljusak vijo,
On se nije umorio.
Munja sijevne, a on rže,
Pljusak brzo, a on brže;
Pljusak kivan na mog hata,
Pa ga hvata.
A putalj ga prijeko gleda,
Pa se ne da.

Pljusak leti, da polije,
— Tek što nije!
Kad stigosmo pod čadore,
U ciganski dvorac lijep,
Na mom konju sve je suho,
Pokiso mu samo
— Rep!

24. Kukavica i slavuj.

U jednom gaju pjevao je slavuj, a slušala ga kukavica pa ga ukori: „Što dodijavaš danju i noću svojim cijukanjem i pijukanjem; dodijao si gori i vodi, a da barem znaš pjevati lijepo kao ja, bilo ti prosto!"

„Ma što luduješ, crna kukavice!" odgovori slavuj; „ja svojim umiljatim glasom veselim svakoga, tko u gori živi i tko na vodu dolazi, a ti ne znaš pjevati no kukati."

„Nije to tako, moj mali slavuju! No dođi k meni da zapjevamo, kako tko zna i umije, pa da pitamo sve, što nas budu čuli, tko ljepše od nas dvoje pjeva," reče nato kukavica.

Slavuj pristane i počne na onu svoju pjevati, a odmah poslije njega kukavica. Čobani u gori i radnici u polju ostave svoj posao te od miline počnu slušati slavuja; a kad poče kukavica, svi za svojim poslom. Samo jedan magarac naćulio uši pa digao glavu i zaviče: „Pravo, kukavice! Divno li jutros razveseli brda i doline!"

Žao bi slavuju pa počne prelijetati s drveta na drvo jadikujući. Ali čobani i radnici uzmu ga tješiti: „Ma ne budi lud ti, ako je magarac! Koga magarci hvale, taj neka se žalosti; a ti se možeš ponositi, što te jedan od njihova roda pokudio."

25. *Narodne poslovice.*

III. skupina.

1. Bolje je i malo s blagoslovom nego mnogo s prokletstvom.

2. Bolje je nepravdu trpjeti negoli je činiti.

3. Bolje ne obreći nego riječ ne održati.

26. Djetinja zahvalnost.

Neki knez uzjaše svoga bijelca, da se malko prošeće. Putem opazi seljaka, koji je pjevajući na njivi radio.

Knez se počne s njim razgovarati i sazna, da njiva nije njegova, nego da je nadničar i zaslužuje na dan po dvije krune. Da čovjek s tom zaradom može živjeti i uzato još veseo biti, toga nije mogao knez nikako da dokuči te se veoma začudi.

Seljak mu nato reče: „Zlo bi bilo, da ja i toliko potrošim na sebe. Meni je dosta jedna trećina te privrede; drugom trećinom plaćam svoje dugove, a treću trećinu dajem na kamate."

Knez se još većma začudi, kad je to čuo. No seljak nastavi: „Jest, jednu trećinu svoje privrede trošim na stare roditelje, koji ne mogu više raditi; a drugu trećinu trošim na svoju djecu, koja se tek uče radu. Prvima vraćam ljubav, što su mi je za moga djetinjstva iskazali; a od drugih se nadam, da me oni u starosti ne će zanemariti."

Knez pohvali čestitoga seljaka i odjaše zadovoljan dalje.

27. Pijetao i službenice.

Neka je domaćica svake zore, čim bi pijetao počeo kukurijekati, budila svoje sluškinje na radnju.

To je dodijalo lijenim sluškinjama i one su govorile među sobom: „Samo da nije toga nesrećnoga pijetla, ne bismo morale tako rano ustajati."

„E, pa lako je tomu lijeka naći," reče jedna, „zavrnut ćemo mi njemu vratom."

Što smislile, to i učinile. Ali gle čuda! Domaćica, koja radi starosti nije mogla dugo spavati, ne znajući pravo vrijeme počne ih odsele odmah poslije ponoći buditi i na posao dizati.

28. Vol i žaba.

Pasao je vol na obali jedne bare, pa ga vidjele žabe te između sebe reknu: „Ma što je ovaj veliki silnik došao da našu baru gazi; hajde da sve u jedan glas zakrekećemo skačući okolo njega i na nj, neka zna, da ne smije bez našega pitanja ovamo dolaziti, travu gristi i vodu mutiti."

Poslušaju te sve udare u kreketanje i uzmu skakati okolo vola i na nj, ali vol ni najmanje ne će ni da čuje ni da vidi.

Jedna se žaba naljuti pa se popne na kamečak spram vola i počne se nadimati, da tobože postane velika kao vol; no nadimajući se pršte.

Jedna od drugarica njezinih, kad vidi, što se dogodilo, reče drugima: „Vidjeste li, što se od ove lude naše drugarice dogodi! Tako će biti i nama i svakomu, koji se silom nadimlje, da bude veći nego ga je Bog stvorio."

29. Magarac i tri brata.

Neki seljak stari na umoru bio,
Oko sebe sva tri sina okupio:
„Moja djeco" — veli — „moja tugo!
Nemam ništa ostavit vam drugo,
Van magarca jednog starog svoga,
Vrlo vjerna, vrlo korisnoga!
Na troje ga dijeliti ne mogu —
Nek vam bude svim trima u slogu,

Drugog neka služi svakog dana,
A gdje posao, tamo mu i hrana."
Otac umrije. Brat najstariji osla
Mahom prvi trebuje kod posla,
Tjera vazdan kasom ga na cesti,
A ne da mu ni mrvice jesti:
„Sutra će te brat moj nahraniti;
Danas možeš i bez hrane biti."
Drugi opet bratac u svom poslu
Teško breme natovari oslu:
„Na lijenštino, debljina ti udi;
Valja da te malo bič probudi!"
Sivko hripa, stenje gladan, žedan,
Jedva k staji dovuče se bijedan.
A kod trećeg brata isto tako
Magaretu zlo i naopako:
„Ti si presit pa ne ideš pravo,
Malo posta bit će za te zdravo!"
Al magarac izmoreni tada
Od slaboće posrne i pane;
Kako pane, tako i izdane.
— Dijel'te, braćo, mrtvu kožu sada!

30. *Narodne poslovice.*

IV. skupina.

1. *Svaka služba svoju plaću ište.*
2. *Tko visoko leti, nisko pada.*
3. *Tko zlo čini, neka se dobru ne nada.*

31. Čudotvoran kovčežić.

Domaćica neka imala je u svom kućanstvu svakojakih neprilika, a imutak joj bijaše svake godine manji.

Nedaleko od nje stanovao je u nekoj posve osamljenoj kolibici stari jedan pustinjak, koji je bio na glasu kao veoma pametan čovjek i kojemu su rado išli ljudi, da ga pitaju za savjet. K njemu dođe i ta naša domaćica, da mu se potuži i reče: „U mojoj kući ide od nekoga vremena sve naopako. Ne biste li mi znali kazati, kako da tomu pomognem?"

Pustinjak je zamoli, da malo pričeka, pa ode u komoricu, donese malen zapečaćen kovčežić i reče joj: „Taj kovčežić valja da cijelu godinu svaki dan i svaku noć po tri puta nosite u kuhinju, podrum, staju i u svaki kut kuće, pa ćete vidjeti, da će odmah sve krenuti na bolje. Ali ga ne smijete otvoriti, a za godinu dana treba da mi ga vratite."

Domaćica je puno držala do toga kovčežića i uistinu ga je marljivo nosala svuda po kući i oko nje. Kad je prvi dan došla u podrum, zateče slugu, gdje kradom nosi pun vrč vina. Došavši kasno noću u kuhinju, nađe opet, kako kuharica peče sebi kolače. A kad je zavirila u staju, nađe krave u najvećoj nečistoći, a konje neočešljane i pred praznim jaslama. Tako bi svaki dan našla štogod u neredu, radi čega joj je valjalo družinu koriti i na bolje upućivati.

Za godinu dana dođe domaćica opet k pustinjaku pa mu sasvim zadovoljna reče: „Sve je krenulo na bolje. Ostavite mi kovčežić još jednu godinu. U njemu je upravo neka čudotvorna moć."

Pustinjak se nasmije i odgovori: „Nije potrebno, da vam ga ostavim: dat ću vam ono, što je unutra." Zatim otvori kovčežić i gle, tu nije bilo ništa drugo nego komadić papira, a na njemu napisano:

Domaćice budno oko
Neka svuda stiže,
Tuđa ruka jer ne teče,
Već vodi sve niže.

32. Marljivost i postojanstvo.

Neki čovjek, koji je rado motrio, kako male životinje mirno rade svoj posao, opazi jednom mrava, gdje se silno muči, da jednu treščicu odnese u svoj mravinjak. Treščica je bila veća od njega pa mu je neprestano ispadala; a on je svakiput iznova svoje breme neumorno prihvatao.

Dvadeset i devet puta donese mrav trijesku sve dovrh svoje zgrade, a toliko se puta skotrljao sa svojim bremenom. Već je onaj čovjek mislio, da će umorna životinjica odustati od posla. Kad tamo, ona zgrabi trideseti put svoje breme i donese ga srećno navrh humca u svoj mravinjak.

33. Skupocjena travčica.

Dvije seoske djevojke, Ružica i Marica, išle su lagano u grad. Svaka je nosila tešku košaru na glavi. Ružica je uzdisala neprestano, a Marica se samo smijala i zbijala šalu. Ružica reče: „Ta kako se možeš smijati? Tvoja je košara isto tako teška kao i moja, a ti nijesi ni najmanje jača od mene.“ Marica joj ozbiljno odgovori: „Ja sam metnula jednu travčicu na teret pa ga vrlo slabo osjećam. Učini i ti tako!“ „E,“ rekne Ružica, „to mora da je skupocjena travčica. I ja bih rado njom olakšala svoj teret pa zato te molim, reci mi pravo, kako se zove?“ — Marica odgovori: „Ta skupocjena travčica, koja olakšava sve terete, zove se u s t r p l j i v o s t.“

34. Na groblju.

Padale su magle sive,
Zvonila su zvona,
Stupali su grobljem ljudi
Srca plačna, bôna

Pirio je vjetar sjetno
Noseć lišće velo,
S mnoštva svijeta oživjelo
Danas groblje cijelo.

Grobovi su mnogi sjali
Sa bezbrojem svijeća,
Uzduhom se raznosio
Mrtvi zadah cvijeća.

A u zadnjem tamo redu,
Na dva humca mala,
Jedincata svjećica je
Na svakome sjala.

Tu su stali sirotani
Brat i mala seka;
Uzela im oca, majku,
Samrt gorka, prijeka.

35. Tko ne radi, ne treba da jede.

Imao neki bogataš kćerku, koja nije htjela raditi, nego bi samo sjedila i dangubila od jutra do mraka. Nitko joj nije smio reći, da se lati posla. Dođe jednom k bogatašu neki odličan seljanin i zaprosi od njega tu kćerku, da se vjenča njom. Otac i djevojka pristanu. Za tri dana svrši se svadba i oboje mladih odu u očevinu mladoženje, kud stignu još istoga dana.

Sutradan reknu mladoj snahi, da ide u drva, i dadu joj uže, da njim veže suho granje. Ona odgovori, da nije naučila ići u drva ni u svojoj kući pa ne će ni ovdje. „Dobro,“ odgovore joj domaći: „no znaj, da u našoj kući jedu samo oni, koji rade.“ Snaha reče nato, da ona

nipošto ne će raditi, ma i ne jela. Tako prođu četiri dana, a snaha niti što radi, niti joj daju jesti. Kad je osvanulo peto jutro, nije mogla više trpjeti gladi pa uzme uže i pođe u drva.

Stari svekar opazi to, potrči za snahom, dade joj komad pogače i reče: „Evo ti zasad, a kad se vratiš iz šume, dat ću ti još štogod." Snaha uzme pogaču i ođe u drva. Kad se vratila kući i donijela breme, uze je svekar za ruku pa joj reče: „Eto vidi moja kćerko, da si tako odmah prvi dan donijela drva, zaista ne bi gladovala tóliko dana; no odsad, kadgod budeš radila, ne će se bez tebe ništa pojesti."

36. Bogatstvo.

Neki siromašan mladić susretne svoga nekadašnjeg učitelja te ga uljudno pozdravi. A kad ga učitelj zapita: „Kako je, dragi moj Miloševiću?" — on odgovori: „Zlo, moj gospodine; siromašan sam, nigdje ništa nemam."

„Kako to?" — reče učitelj. „Vidim te: zdrav si kao kremen, uzrastao kao zelen bor, a rumene ti se obrazi kao rumena ruža."

„To je istina," odvrati mladić; „ali sam siromašan, nemam upravo ništa." — Učitelj ga nato prihvati za desnicu i reče:

„Evo ti desnice, jake i vješte poslu; bi li je dao odsjeći za tisuću zlatnih dukata?"

„Vjerujte, ne bih je dao ni za pune bisage dukata," reče mladić.

„Evo ti u glavi dva zdrava oka kao u sokola, kojima gledaš po bijelome svijetu i motriš čudesa u Božjoj prirodi: na nebu i na zemlji, od sunca do praška, od slona do nevida, od travčice do duba. Za koliko bi dao vid svojih očiju?" zapita učitelj.

„Ni za kakvo blago na tom svijetu," reče opet mladić. — Učitelj nastavi:

„Imaš uši, kojima čuješ, kako potočić u polju žubori, vjetrić huji, ptičice pjevaju, srodnici i prijatelji govore; za što bi dao sluh?"

„Ni za što na svijetu," odgovori mladić, a učitelj završi:

„Dakle, dragi moj, bogat si i prebogat. Marljivo radi, moli se Bogu i mudro štedi, pa ćeš se pošteno hraniti svojim hljebom, a povrh svega zapamti dobro, što ću ti sad još reći: Zdravlje je najveće blago ovoga svijeta. Bez zdravlja nema bogatstva."

37. Štedljivost.

Iz nekoga mjesta, u kom je požar uništio mnogo kuća, pođe nekoliko ljudi po obližnjim selima, da za pogorelce potraže prinosâ u milosrdnih ljudi. Tako dođu jednoga jutra u dvorište imućnoga seljaka. Baš je taj seljak korio svoga slugu, što je preko noći na kiši ostavio uže, na kojem je visjelo rublje.

„No taj je čovjek vrlo oštar i velik tvrdica," reče jedan između onih, što su kupili prinose; „tu se ne ćemo pomoći." — „Ipak ćemo pokušati," doda drugi, i oni priđu k seljaku. On ih primi veoma ljubazno, odvede ih u svoju kuću i sasluša njihovu molbu. Kako li se začudiše ti ljudi, kad im seljak odmah dade dvije desetače i obeća, da će pogorelcima poslati još nešto drva i hrane!

Oni nijesu mogli da mu dosta zahvale na ljubavi pa mu iskreno priznaju, da se tome nijesu ni izdaleka nadali. Slušajući, gdje za malenkost jednu oštro kori svoga slugu, mislili su, da će ih praznih ruku otpraviti.

„Da, moji dragi," odgovori seljak, baš zato, što pazim na svaku malenkost, blagoslovio me Bog, te sam tako srećan, da mogu pomagati nesrećnima."

38. Zecovi u očajanju.

Davno je to bilo — tko bi vrijeme znao,
Kad je zecovima život dodijao.
„Jadan je to život!" — povikaše zeke,
„Sve strepiš i trneš od nevolje neke,
Nigda nemaš mira, ni danju ni noći,
Ne znaš, kad će lovac s hrtovima doći!"
Svi pođoše dakle zbog vječite strave,
Da u vodu skoče pa da se udave.
Kad je četa stigla, da je skrije voda,
Na obali nađe mnoštvo žabljeg roda.
A malene žabe, kad spaziše zeke,
U najvećem strahu povikaše „kreke!"
Poskakaše jadne strmoglavim skokom,
Da se spasu u tom jezeru dubokom.
Jedan zeka reče: „Prijatelji moji,
Gle, zar ima koga, tko se i nas boji!
E, hvala ti, Bože!
Hajdmo, braćo, natrag; još se živjet može!"

39. Hrabar dječak.

Bilo je pred kojih sto godina. Zima je bila tako jaka, da su životinje, velike i male, padale mrtve po putu od gladi i studeni. U nekom selu daleko od nas živio je tada gospodar Radinić, koji se bavio obrađivanjem svojih vinograda. Jednoga jutra te zime ode on sa ženom u šumu po drva, a na domu ostave sinčića Jakova, dječaka od jedanaest godina, koji je čuvao i ljuljao malu sestricu.

Ljuta glad zaslijepi i nagna vuka te dođe u to selo, jurne u kuću, i baš u sobu, gdje je bio Jakov sa svojom sestricom. Čim je ušao, odmah pođe da proždere dje-

tence u kolijevci. Kad Jakov opazi tu strašnu zvijer, skoči pred nju i svom snagom rine joj pesnicu u otvoreno ždrijelo.

Vuk se uprepasti i poče natraške da se uzmiče, a Jakov mu sve dublje tura pest u grlo. Vuk se davi, pa nema kad prihvatiti čeljustima, već ih još većma otvora tražeći uzduha. Vuk uzmiče, a Jakov za njim. Naposljetku ga stjera u jedan kut, gdje vuk počne posrtati i bečeći oči u muci i davljenju izvali se mrtav na zemlju.

Borba je trajala gotovo čitav sat. Jakov malaksa koje od straha, koje od napora, pa najposlije izgubi svijest i pade pored mrtva vuka.

Kad su se roditelji vratili, imali su šta i vidjeti, te pomisle, da im je sin mrtav. No brzo im sinu sunce radosti, kad Jakova poprskaše vodom i on dođe k sebi.

Prva mu riječ bijaše: „Je li živa moja sestrica?" — I tek onda ispriča roditeljima, što i kako je bilo.

40. Domaći savjetnici.

— „Ala, dragi susjede, što vi činite, da vam na domu sve tako za rukom polazi, a ovamo se ne vidi, da radite bogzna što u svom gospodarstvu. Ta i drugi ljudi rade, paze na svoju čeljad, promisle i dobro promozgaju prije ono, što će uraditi, pa opet ne napreduju tako kao vi!"

— „Eh, dragi susjede," odgovori dobri domaćin, „kad me pitate, pravo da vam kažem. Ne znam ni sam, što je tomu uzrok, već ako nijesu ona moja tri savjetnika, kojima imam da zahvalim na svemu."

— „Tri savjetnika? A kakvi su vam to savjetnici?"

— „To su mi, moj dragi susjede, moje pseto, moj pijetao i moja mačka."

— „Ta idite zbogom, ne zbijajte šale!"

— „Bože sačuvaj, dragi susjede, nije to šala, već prava istina! Eto vidite: Kadgod mi se neprijatelj do kuće prikrade, moje pseto zalaje, a to će reći: „Pazi!“ Pijetao mi zorom kukurijeće, a to će reći: „Urani!“ Mačka se pak po vas dan čisti i umiva, a to će reći: „Budi uredan!“

41. Potkova.

Išao jednom seljak sa svojim sinom u grad.

— „Gle, Pero,“ reče otac — „eno na putu potkova, digni je!“

— „I, tako, za takvu tricu nije vrijedno ni da se sagnem,“ odgovori Pero.

Otac ne reče ni bijele nego potkovu digne sam i turi je u džep. Na putu je proda kovaču za nekoliko filira, a za te novce kupi trešanja.

Pođu oni dalje. Dan je bio vruć i sunce je strašno žeglo, nigdje ni drvca ni potoka. Peru je mučila žeđ i on se jedva jedvice vukao za ocem. Najednom spusti otac kao nehotice jednu trešnju. Pero je odmah digne i lakomo pojede; malko ga osvježi. Poslije nekoliko koračaja spusti otac još jednu trešnju. Pero digne i tu i pojede kao i prvu. Tako je bacao seljak trešnju za trešnjom, a Pero ih kupio i jeo. Kad je pojeo posljednju, otac se okrene k njemu i reče: „Eto vidiš, da si se onda samo jednom sagnuo i dignuo potkovu, ne bi se morao sad toliko puta sagibati za trešnjama.“

42. Narodne poslovice.

V. skupina.

1. *Tuđa ruka ne teče.*
2. *Nema jela bez djela.*
3. *Tko ne čuva malo, ne može imati mnogo.*

43. Četiri kokoši.

U jednom seocu živjela su dva ratara, Petar i Pavao. Petar je nekoliko nadnica dugovao Pavlu. Nije mu mogao platiti, jer je rijetko imao gotovih novaca. Kao pošten čovjek nije htio, da mu susjed badava radi, te ga ponudi, da mjesto novaca primi četiri kokoši. Pavao pristane, uzme kokoši i pusti ih u svoje dvorište.

Kokoši naskoro nađu svoju staru kuću te počnu tamo da nose. Petrov sinčić Milan baš je sam bio kod kuće, kad ujedamput čuje kokotanje. Otrči u kokošinjak, prevrne slamu i nađe jaja. „Kako će se — pomisli on — radovati majka, kad joj ih pokažem!“ Ali bi, sjeti se zatim, trebalo da ih odnesem našemu susjedu Pavlu! Njegove su kokoši, pa i jaja. Kad pošten čovjek nađe što, odnese onomu, čije je.“

Tako je i Milan uradio. Metne jaja u košaricu te ih odnese Pavlu. „Evo sam vam — reče — donio jaja, što su ih snijele vaše kokoši u našem kokošinjaku.“ — „Tko te je poslao?“ — zapita Pavao. „Nitko“ — odgovori Milan — „oca ni majke nema kod kuće; ja sam učinio, što mi je valjalo učiniti.“ — „Ali što nijesi počekao roditelje?“ — zapita opet Pavao. Dobri Milan ustežući se odgovori: „Pa ja sam mislio, ako vam se koke dotle ne vrate, da biste rđavo mislili o mom ocu i majci; a napokon“ — doda stidljivo — „i ja sam htio biti pošten.“

44. Luka kovač.

Kasno uveče vraćao se jedan bogataš odnekud iz šetnje. Kad je bio spram kuće Luke kovača, čuje, gdje vrijedni taj čovjek još radi u kovačnici. Zaviri unutra i

rekne: „Šta, majstore Luka, nije li cijeli Božji dan bilo dosta mučnoga rada? Zar ne možeš obdan zaslužiti svoj hljebac, nego se moraš i noću da mučiš?“

„Tako je, gospodaru,“ odgovori Luka i skine kapu. „Mogu ja obdan zaraditi svoj svakidašnji hljebac; ali treba da znate, da je mome kumu Martinu izgorjelo sve, što je imao, te je sa ženom i dvoje djece ostao bez hljeba. Od to doba dva sata ranije ustajem i toliko kasnije liježem; a što u to vrijeme zaradim, dajem kumu Martinu. Drukčije mu ne mogu pomoći.“

Gospodin se začudi toj plemenitosti i reče „Lijepo, majstore Luka, toliko ljepše, što ti kum nigda toga ne će vratiti.“ — „To je njegova briga,“ odgovori kovač, „ali sam uvjeren, da bi on meni učinio to isto, ako ne i više.“

Zaželjevši dobrome čovjeku „laku noć“ otide bogataš svojoj kući. Kad je legao, razmisli se: Gle, Bože, siromah zanatlija, koji od danas na sutra zarađuje što mu treba za život, pa kako rado pomaže svomu bližnjemu; a koliko ih je, koji pored nebrojena blaga drugomu ni pare ne bi dali!

Odmah ujutru otide k Luki kovaču, izvadi sto dukata i reče: „Evo ti, čestiti majstore, nagrada zato, što si tako čestit i velikodušan. Kupi gvožđa, otvori veću radnju i staraj se za porodicu. Još ti može štogod ostati i za stare dane.“

No kovač bez razmišljanja odgovori: „Hvala, gospodaru, ali ne mogu uzeti dara. Dok je meni zdravih ruku, tuđe mi pomoći ne treba. Ako ne bude novaca za gvožđe, dobit ću na vjeru; jer ima dobrih ljudi, koji rado pozajmljuju poštenu čovjeku. Ali kad već hoćete, podajte te novce momu nesrećnomu kumu, pa ćete mu naknaditi

njegov gubitak. Onda bih i ja mogao nekoliko sati duže spavati.“

Čestiti gospodin uradio je ono, što mu je Luka preporučio.

45. Savjestan nadničar.

Stari Kuzman bijaše zaista vrijedan i pravedan čovjek. Svatko je to znao. Kao prost nadničar radio je u gospodskoj kući.

Jednom je zimi cijepao drva u kuhinji. Naveče ga gospodar isplati i dade mu, koliko je dobivao ljeti, kad su dani dulji i kad se može dulje raditi. Stari Kuzman prebroji novce i reče: „To je mnogo, gospodaru; toliko nijesam danas zaradio.“ — „Ništa zato, starče; uzmi, ja ti dajem,“ reče gospodar. Kuzman uzme novce.

Malo zatim bijaše lijepa mjesečina, a gospodaru se učini, kao da netko na dvoru cijepa drva. Pošlje slugu, da vidi, tko je to. Pa gle! — bio je stari Kuzman. „Ali zaboga, starče, što ti je, da sad uveče radiš?“ — reče mu sluga. — „Kako ne bih radio?“ odgovori nadničar: „Onomadne su mi isplatili nekoliko nadnica više nego sam zaslužio, pa sad hoću da to odradim.“

46. Koga da poštujemo.

Pitao sam jednog starca,
Koga krase sijede vlasi,
Kom će skoro samrt hladna
Slabi život da ugasi:

„Je li, starče, da poštovat —
Cijenit treba onog samo,
Koji ima srebra, zlata —
Kog bogatim nazivamo?

Koji mirno i spokojno
Na mekanoj leži svili —
A ne čuje sirotinja
Kako jada, kako cvili?

Koji ima vinogradâ,
Ravnih polja, plodnih njiva —
Za bogatstvom i za slavom
Čija duša samo sniva?

Što se voza u karuca
Na četiri konja vrana,
I komu je ispod časti
Pogledati sirotana?"

Osmjehnu se starac nato,
Pa mi blago odgovara:
„Ne štuju se, sinko, takvi,
Što imadu samo parâ:

U kog srce za rod bije,
Kom je ljubav sveta, mila,
Kom je duša čista, svijetla
Kao sunce — Božja sila:

Koji ne će malaksati
Pred svakijem iskušenjem;
Koji ne zna za poroke*),
Već se ponosi poštenjem;

Čije oko pravo gleda
Puno vjere — svetog plama:
Toga treba poštovati,
Pa ma bio u krpama!

*) Porok = grijeh.

Gdje takovih ljudi nema,
Taj je narod pravo roblje,
Taj je narod bez svjetlosti,
Taj je narod pusto groblje."

47. Čestiti seljaci.

U ličko neko selo doseli se pred kojih pedeset godina jedan gospodin. Tu kupi dvadeset jutara oranice i isto toliko košanice, a nedaleko sela četiri jutra vrta, u kom sagradi lijepu zidanicu i podiže iza nje gospodarske zgrade. Počeo se baviti gospodarstvom.

Bio je čovjek ovisok, vazda smrknuta lica i oštre besjede. Seljaci su se ipak radovali, kad je došao. „Neka je ikoga od gospode među nama" — govorili su s nekim zadovoljstvom.

Naskoro se uvjere, da ih taj došljak ne gleda lijepo, da se i ne odziva, kad ga pozdravljaju. Čudili su se tomu, jer su bili uvjereni, da ga nije nitko od njih bilo kojim načinom uvrijedio.

Kad bi se desilo, da je koji seljak morao po poslu u gospodinovu kuću, sluga bi ga zaustavio na hodniku govoreći: „Ne smiješ u sobu, da svojim opancima ukaljaš sagove." Gospodin bi pak pustio, da ga takav siromah dosta dugo čeka, a kad je izišao, omjerio bi ga od glave do pete i otresito upitao: „Što hoćeš?" — Seljak bi ponizno kazao svoju želju, ali gospodin je obično odsjekao: „Ne dam," ili: „Ne ću da sa seljacima imadem posla. Odlazi!"

Naskoro nije nitko iz sela zalazio u gospodsku kuću. Kad su mimo nju prolazili, gledali su je kao da bi bila začarana ili prokleta. Gospođa je znala više puta reći: „Nije pametno, što tako postupaš s ljudima. Mi smo se ovdje naselili, pa moramo lijepo s narodom, jer ga možemo trebati." — Na taj bi način ona još dugo i dugo svje-

tovala, a gospodin je slušao, ali napokon odsjekao: „Ja ne trebam seljaka i nije me briga za nj."

Prošle su dvije godine, a gospodin spram seljakâ osta uvijek isti.

No ljeti treće godine dogodi se nešto, što je na nj neobično djelovalo. Bješe nakosio deset teških vozova sijena i isto toliko djeteline, pa je tu svu krmu namjestio nedaleko kuće. Jednom poslijepodne začu se selom povik: „Vatra, vatra!"

Gorio je jedan stog gospodskoga sijena. Bilo se bojati, da će planuti i ostali, jer su bili nablizu sađeni. Gospodin je lamao rukama od straha, da će nezasitna vatra proždrijeti sve sijeno i djetelinu, a on imati štete kakovih tisuću kruna.

Pa što se dogodi?

Oni isti seljaci, koje je gospodin prijekim okom gledao, za koje je rekao, da ih ne će trebati, dotrče svi kao po dogovoru i počnu gasiti vatru. Nastojanje njihovo urodi dobrim plodom. Izgori samo jedan stog sijena, a od drugoga tek nešto.

Kad je minula pogibao, pristupi gospodin k seljacima i reče: „Hvala vam, dragi moji. Da ne bude vas, mogli su izgorjeti nesamo stogovi, nego i kuća i ostale zgrade. Ja ne bih spao na prosjački štap, ali bi mi bilo žao, da oganj sve uništi. Koliko mi je milo, da ste mi u pomoć pritekli, toliko me veseli, što sam se danas uvjerio, da je u vašim prsima pošteno srce. Vi ste čestiti ljudi, s kojima ću odsad dijeliti svaku radost a i žalost."

Gospodin je održao riječ, a seljaci su ga — što se veli — na rukama nosili.

48. Dva jahača.

Jedan čovjek idući iz grada jahao je na magarcu, a njegov sin, momčić od kojih petnaest godina, išao je

pored njega pješice. Susretne ih jedan čovjek i reče: „To nije pravo, brate, da ti jašeš, a dijete da ide pješice; tvoje su noge jače od njegovih." Onda otac sjaše s magarca i posadi na nj sina.

Malo dalje sretne ih drugi čovjek i reče: „To nije lijepo, momče, da ti jašeš, a otac da ide pješice; tvoje su noge mlađe."

Onda uzjašu obojica i pođu tako malo, ali ih sretne treći čovjek pa reče: „Kakva je to budalaština: dva jaka magarca na jednoj slaboj životinji! Pravo bi bilo, da čovjek uzme batinu i obojicu vas otjera."

Tada sjašu obojica i pođu pješice; otac s jedne strane, sin s druge, a magarac u srijedi. Sretne ih četvrti čovjek pa reče: „Ala ste vi čudna tri druga! Zar nije dosta, da dvojica idu pješice? Ne bi li lakše bilo, da jedan od vas jaše!" Nato će otac sinu: „Mi smo obojica svakojako jahali na magarcu; sad valja da magarac jaše na nama." I zaista obale magarca na zemlju te mu jedan sveže prednje noge, drugi stražnje, a zatim ga uzmu na kolac među sebe i tako ponesu.

Kad se ljudi, koji su ih sretali i stizali, stanu sad još većma smijati i čuditi, otac ujedamput baci magarca na zemlju, poče ga driješiti i poviče: „Ta onaj je svaki čovjek luđi od ovoga magarca, koji hoće svemu svijetu da ugodi. Ja ću sa svojim magarcem učiniti, kako mislim da je najbolje, a ljudi neka govore, što im drago." Onda uzjaše na magarca, a sin pored njega pješice. I tako otidu kući.

49. Odbija nezasluženu nagradu.

Bio je u davno doba nekakav car. Jednom u snu prikaže mu se anđeo i reče: „Ako hoćeš srećno vladati i dugo živjeti, treba carski da nadariš Pavla

Poštenjakovića, koji je na glasu sa svoje mudrosti i osobita poštenja.“ — Odmah ujutru dade car napisati pismo, u kojem javlja Pavlu Poštenjakoviću, da mu poklanja veliko imanje.

Pročitavši pismo Pavao se vrlo začudi, jer nije znao, što je upravo na stvari. Poradi toga ode glavom caru i zapita, čim je zaslužio njegovu milost i toliki dar.

Car mu reče, da je tomu daru uzrok samo san. Ispripovijeda mu zatim, kako mu se u snu prikazao anđeo i naložio mu, da ga nagradi.

Pavao Poštenjaković odgovori: „Ako je tako, ne mogu primiti dara. San je laža, a Bog je istina. Ne treba se držati onoga, što nam se slučajno prisni. Da je od tebe, svijetli care, u snu zatražena moja glava, zar bi je ti dopustio odsjeći bez svake moje krivice? To ne bi bilo pravo! Tako ne bi ni od mene bilo lijepo, da se kraj slabih svojih zasluga za domovinu usudim primiti tako veliku nagradu.“

Car je vidio, da Pavao Poštenjaković pravo govori i da je uistinu nesamo mudar nego i vrlo pošten čovjek, te ga otpusti u milosti. A Pavao, kako je čestito živio, tako je i umr'o.

50. Šta je vrednije.

Zlatni kove i srebrni,
Lijepo ti sjaš!
Domaćine, mudra glavo,
Da mnogo ti znaš!
Na tebi su zlatna puca
I svileni pas.

Više valja mudra glava
I tvoj pošten glas,
Neg' na tebi zlatna puca
I svileni pas.

51. Narodne poslovice.

VI. skupina.

1. *Blago dobru činu i svijetlu obrazu.*
2. *Iko ima obraza, ima i dušu.*
3. *Bez poštenja nema življenja.*

Drugi dio.

Članci za stvarnu pouku.

I. Iz zemljopisa.*) **)

52. Hrvatska moja.

Presretan i blažen hvalim milom Bogu,
Što se ponosito Hrvat zvati mogu,
Hrvatska moja!

Gospod te nadari svakovrsnim blagom,
A okiti rukom milosnom i dragom,
Hrvatska moja!

Prošlost ti je slavna, sjajna kao sunce,
Što krvavo tone za gorske vrhunce,
Hrvatska moja!

A budućnost tvoju Božja pomoć štiti,
Po kojoj ćeš veća i srećnija biti,
Hrvatska moja!

I zato se vruće molim višnjem Bogu,
Da za te poradit što skorije mogu,
Hrvatska moja!

53. Naše more.

More pripada među najveće ljepote ovoga svijeta. Lijepo je već zato, što je vrlo prostrano ili veliko.

*) Slike, što su upotrijebljene u ovom odsjeku, uzete su većim dijelom iz djela „Austro-Ugarska monarhija prikazana riječju i slikama".

**) Temeljito valja obraditi ono geografsko područje, u kom je škola. Ostali se krajevi mogu obraditi samo u krupnim crtama.

Neizmjerna je širina mora. Ima, gdje se po nekoliko nedjelja plovi po njemu, pa se ne vidi ništa do neba i silna voda. Svuda doduše nije tako široko. Na nekim mjestima može se s jednoga kraja na drugi doći za jedan dan pa i prije.

Prema svojoj širini more je i vrlo duboko; ali ni dubljina nije svuda jednaka. I morsko je dno neravno. Ima na njemu brdâ i dolinâ, pa tako je negdje vrlo duboko, a negdje opet plitko.

Površina je mora ravna i glatka kao ogledalo; ali nije uvijek mirna, nego se vrlo često i uskoleba. Kad se javi veliki vjetar, dižu se talasi kao brda visoki. Zadesi li takva nepogoda ili bura mornare nasred mora, to je vrlo opasno za njih i njihove brodove.

More nije samo lijepo, nego je i vrlo korisno.

I od same morske vode ima svijet dosta koristi, koje se sve ovdje ne mogu da navedu. Ne može se doduše morska voda piti, jer je gorkoslana, a nije dobra ni za kuhanje; ali se iz nje može vaditi, pa se i vadi sol, koja se zove morskom solju.

U moru žive svakojake životinje i raste svakojako bilje. Vrlo mnogo ima tu riba, pa od morskoga ribolova žive čitave zemlje i mnogo naroda. Ima dalje sila raka, i to vrlo velikih, a zatim svakovrsnih školjaka i različnih puževa. Neke se školjke jedu, a neke hvataju zarad skupocjena bisera, što se u njima nalazi. S morskoga dna dižu se i koralji, koji se upotrebljavaju za nakit. No tko bi izbrojio sve ono, što se nalazi u moru i što se dobiva iz njega!

Najveća je ipak korist od mora, što se po njemu plovi. Tako može čovjek obići sav svijet i proučiti sve njegove ljepote i osobitosti. Što pak gotovo još više vrijedi, može da se otisne u svijet i u njemu zarađuje za sebe i svoje, a na lađama, od kojih su

mnoge vrlo velike, da prevozi robu od jednoga kraja svijeta u drugi.

Srećan je dakle narod, koji ima more. Takva je sreća zapala i nas Hrvate, jer imamo svoje lijepo J a d r a n s k o m o r e, koje se prostire uz jugozapadnu stranu naše domovine.

Naše Jadransko more nije baš jako široko, ali ono ulazi u mnogo veće i šire, iz koga se opet može dalje u druga mora. Tako nam naše more otvora put u cijeli svijet. Jadransko more nije duboko kao što su neka druga mora. Najmanja mu je dubljina uz obalu i otoke.

U Jadranskom moru ima dosta o t o k a ili o s t r v a. To su oveći komadi zemlje, što se dižu nad morskom površinom. Na njima žive ljudi po gradovima i selima. Negdje se pak u moru vide samo goli vrhovi kao s t i j e n e ili g r e b e n i. Takva su mjesta vrlo opasna za mornare, pa treba da su blizu njih osobito oprezni. Gdješto se u more pružaju veliki komadi suhe zemlje. To su p o l u o t o c i.

Obala morska nije ravna. Na mnogo mjesta zalazi voda u kopno, i tako je more zdesna i slijeva manje više zatvoreno, a sprijeda je do otvorena mora ulaz ili t i j e s n o. Takva se mjesta zovu z a l i v i i z a t o n i, a vrlo su zgodna kao p r i s t a n i š t a b r o d o v a. Ima pristaništa, što su ih načinile čovječje ruke, a zovu se l u k e. U lukama su lađe sigurne od bure, pa se zato sklanjaju u njih, kad se more uskoleba, ili kad prijeti velika bura.

54. Živjela Hrvatska!

Glasna, jasna od pameti,
Preko dola, preko gora

Hrvatska nam pjesma leti
Sve do sinjeg tamo mora.
Časak meka, čas ko grom,
Vječna jeka za naš dom.
Davor oj! brate moj!
Nek se slože grla bratska:
Živjela Hrvatska!
Živjela, živjela, živjela Hrvatska!
Živjela!

55. Rijeka.

Najveće i najljepše mjesto na obali Jadranskoga mora s naše strane jest Rijeka. Grad taj leži na podnožju gore a na desnoj obali Rječine, koja se tu izlijeva u more, i od koje je Rijeka dobila svoje ime. Grad se dijeli u gornji i doljni.

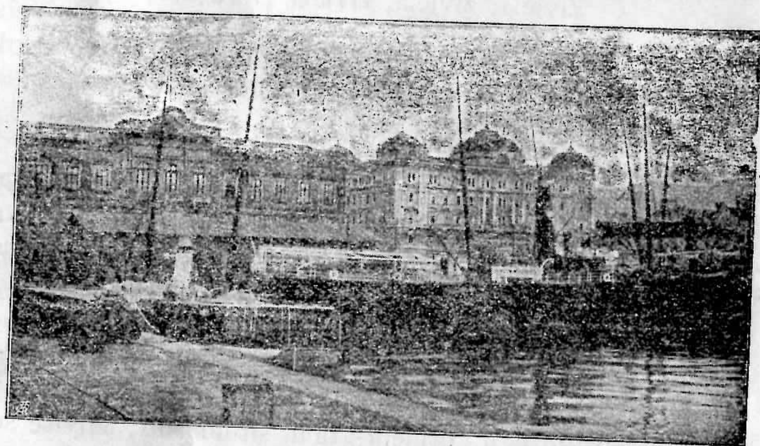
Gornji grad prostire se uz brdo. Ulice su mu neugledne i uske, a tako i zgrade osim krasne crkve sv. Vida. Žiteljstvo je u gornjem gradu siromašno; najviše su tu nastanjeni obrtnici i radnici.

Donji grad je ispod brda i proteže se sve do mora. Tu su vrlo prostrane ulice i krasne zgrade svake vrste, naročito crkve, škole, kazalište i t. d. U donjem gradu stanuju odlični ljudi, osobito trgovci. Tu se nalaze najveći i najljepši dućani, trgovi i tržnice, t. j. velike zgrade, u kojima se prodaje različna hrana kao: riba, meso, mlijeko, sir, maslo, jaja, ulje, povrće i t. d. I velikih skladišta za svakojaku robu, koja se šalje lađama ili dolazi njima, ima vrlo mnogo na Rijeci, naročito uz obalu morsku. Škola ima nižih i viših, a u jednoj od njih se obrazuju časnici za vojnu mornaricu ili za ratne lađe.

Budući da se roba na Rijeku lako doprema i odanle lako otprema tako željeznicom po suhu, kako i lađama

po moru, to ima u gradu i u okolici mnogo tvornica, od kojih su neke i vrlo velike, kao tvornica za čišćenje petroleja, tvornica za ljuštenje riže i tvornica duhana.

Od svega, što je na Rijeci, zanima zaista svakoga najviše vrlo prostrana luka. U nju svaki dan dolazi i iz nje izlazi mnogo lađa s putnicima i robom. Lijepo je vidjeti velike parobrode s dimnjacima, iz kojih suklja gust

Riječka luka.

dim. Ali su lijepe i jedrenjače s jarbolima, koji se dižu uvis, pa kad u luci stoji mnogo jedrenjača jedna uz drugu, jarboli se njihovi čine kao kakva šuma. Zanimljivo je gledati i to, kako sila ljudi tovari robu na lađe ili je istovaruje.

U riječkoj je luci tako bujan život, da bismo mogli tamo cijeli dan stajati i gledati, a ne bi nam bilo dosadno.

56. Brodarska.

„Oj talasi mili, hajte,
Lak mi čamac ponjihajte,

A ti, vihre, tiho stoj,
Put je danas dalek moj.
Oj, oj, oj!
Put je danas dalek moj!“

Brodar vazda mirne svijesti
Mari u svoj čamac sjesti,
I tad vesô pjeva: „Oj,
Velik li si Bože moj!
Oj, oj, oj!
Velik li si Bože moj!“

Za srećom on jedrit voli,
Skrušeno se Bogu moli,
S morem smjelo bije boj
I dom vjerno ljubi svoj!
Oj, oj, oj!
I dom vjerno ljubi svoj!“

Kod kuće su sestre, braća,
K svojim rad se brodar vraća:
Žena s čedom pita: „Oj!
Gdje si druže, oče moj?
Oj, oj, oj!
Gdje si druže, oče moj?“

„Oj talasi mili, hajte,
Lak mi čamac ponjihajte,
A ti, vihre, tiho stoj,
Dok se u dom vratim svoj.
Oj, oj, oj!
Dok se u dom vratim svoj.“

57. Hrvatsko Primorje.

Prijeđemo li s Rijeke na lijevu obalu Rječine, doći ćemo u S u š a k, negda malo mjesto, a danas prilično veliko i u svemu nalik na grad. Ima i tu lijepih kuća, pa i škola nižih i viših.

Sa Sušaka možemo se popeti na T r s a t kamenim stepenicama, a ima ih preko četiri stotine. Na Trsatu je manastir franjevaca s crkvom Majke Božje Lauretanske.

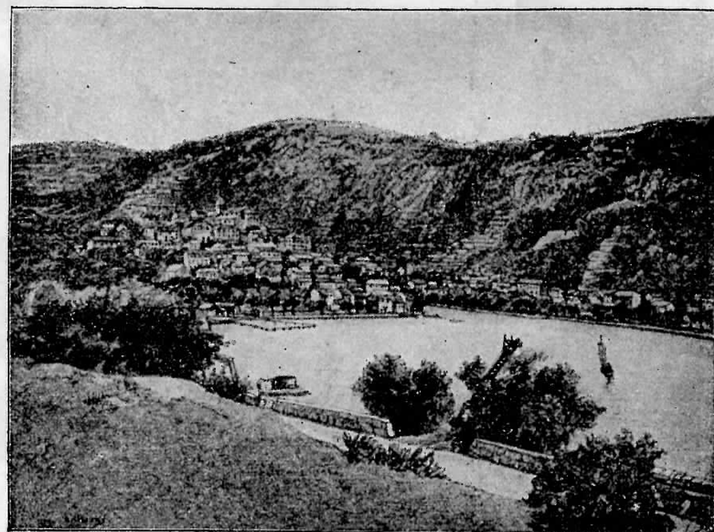
Grobničko polje.

U svako doba, a naročito na određene godove, dolazi ovamo mnogo naroda, da ovrši svoju pobožnost. Zanimljiv je i stari Frankopanski grad na Trsatu. S najviše kule njegove vidi se daleko.

Spustimo li se s Trsata na lijepu Lujzinsku cestu pa pođemo uzbrdo, opazit ćemo uz Rječinu lijepu dolinu, u kojoj ima šumicâ, njivâ, vinogradâ i kućâ. U toj je dolini vrlo velik mlin i glasovita tvornica papira. Sa

silnom tutnjavom spušta se naime Rječina s visoka, te voda pršti na sve strane tako, da se ne vidi ništa nego pjena.

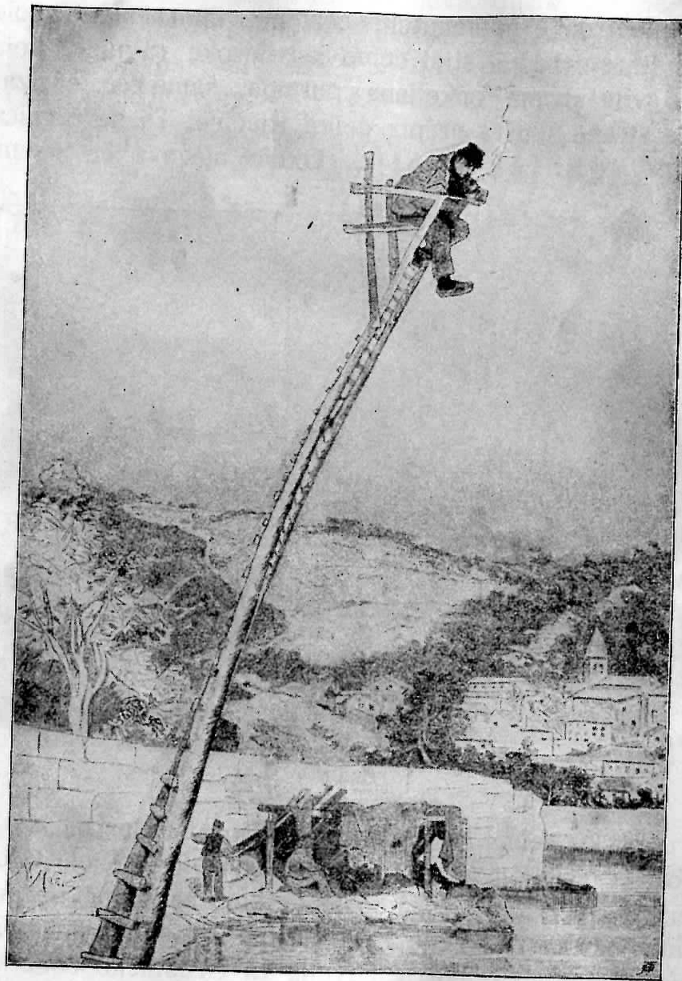
Idući dalje pomenutom cestom vidimo samo gole litice ili stijene, a stići ćemo do visoke ravnice, koja je sa sviju strana opkoljena gorama, samo se sa zapadne strane spušta prema dolini Rječine. Ta se ravnica zove G r o b n i č k o p o l j e. Okolo njega i na njemu

Bakar.

je nekoliko sela. Na visokom jednom brdu nalazi se selo G r o b n i k sa starim gradom. Gotovo cijelo Grobničko polje posuto je kamenjem, samo se na nekim mjestima vidi crvena zemlja, koju tamošnji stanovnici marljivo obrađuju. Velika je nevolja za Grobničko polje, a i za mnoge druge krajeve uz more, ljuta bura, što tu vrlo često duše te bude kadšto tako silna, da prevali kola i putnike.

Zaputimo li s Rijeke lađom uz našu morsku obalu, doći ćemo do krasnoga Bakarskog zaliva.

Tunolovka.

Na ulazu u taj zaliv s južne strane je Kraljevica, gdje je uređeno lijepo kupalište. Dokazalo se naime, da

morska voda i morski uzduh prijaju mnogim bolesnicima, pa su u različnim mjestima uz more uređena lječilišta. Oko Bakarskoga zaliva ima više sela, a okružuju ga brda, koja su ponajviše gola, ali su nekoji obronci ipak zasađeni vinogradima. Tu rodi dobro vino, od kojega se pravi i slatka pjenušava bakarska vodica. Na podnožju brda, u tako zvanim dragama, ima šumicâ i livadâ.

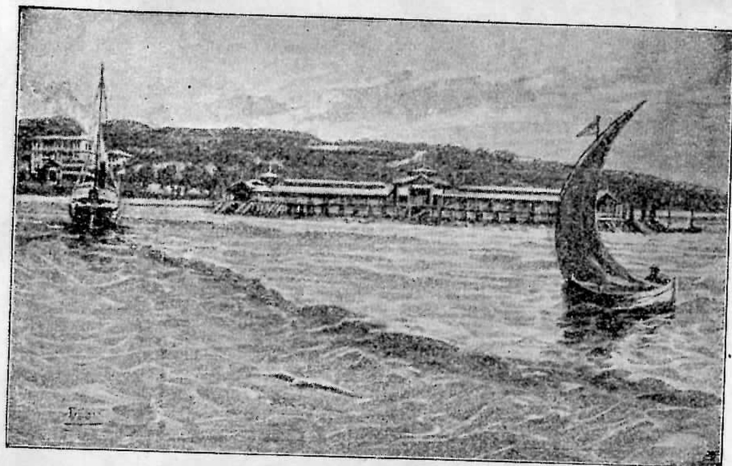

Ribari pritežu mrežu k obali.

Na kraju ili u dnu Bakarskoga zaliva je grad Bakar, koji se izdaleka lijepo vidi, jer se prostire po brežuljku. Ugodna je tu šetnja uz obalu, gdje se može vidjeti, kako se lovi riba tuna. Zato su načinjene vrlo visoke ljestve, koje su nad more nagnute. Na vrhu njihovu u košiću sjedi čovjek i pazi, kad će tuna ući u mrežu, koja je razapeta od obale u more. Čim riba uniđe, onaj stražar iz košića javi to vikom, a ribari, što čekaju na obali, priskoče brže i pritegnu mrežu tako, da lovina ne može iz nje. Takvo lovište tunâ zove

se tunolovka ili tunera. — I u Bakru je mornarska škola, u kojoj se uče oni, što će upravljati lađama na moru.

Dalje prema jugu nalazi se uz more Crikvenica, kamo ljeti dolazi mnogo svijeta, da se kupa u moru. Nešto niže je Novi, gdje je također dobro uređeno morsko kupalište. Taj je gradić na kraju lijepe doline, koja rodi dobrim vinom, pa se stoga i zove Vinodol; a i samom je mjestu zato potpuno ime Novi Vinodolski. U gornjem Vinodolu povrh Novoga je

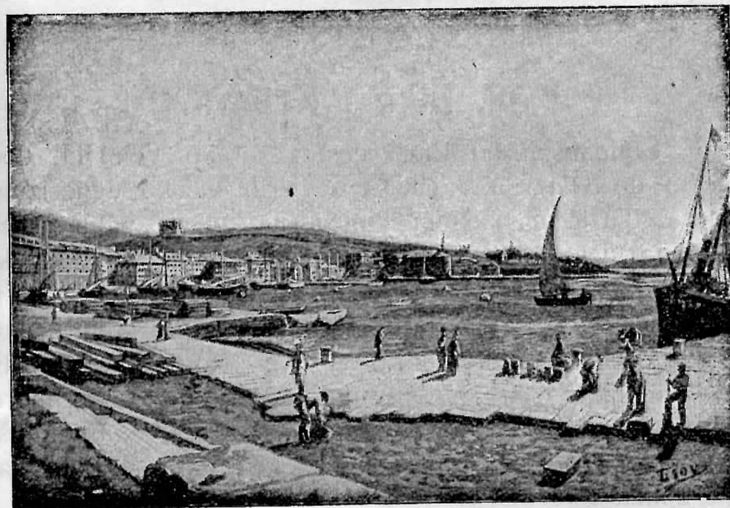
Kupalište u Crikvenici.

gradić Bribir. Iz Novoga vodi nas put u Senj. To je negda bio znameniti trgovački grad. I danas pristaju lađe u senjskoj luci, te je trgovina dosta znatna. U Senju je sijelo biskupa, a ima i tu nižih i viših škola pa i sjemenište, u kojem se uzgajaju svećenici.

Okolica grada Senja vrlo je pusta. Već od Novoga do Senja vidimo samo gole stijene. Čini se, da ih je ostrugala bura, koja je ovdje najsilnija. Samo tu i tamo vidi se u kojoj dolinici nešto zelenila. I dalje od Senja prema jugu ne vidimo drugo van strašnu golet, sam pusti kamen

uz gdjekoju njivicu. Drveća ima veoma malo. Samo badem rodi na tim pustim stijenama. Od domaćih životinja jedina je ovca, koja se tu dobro drži i koju tamošnji stanovnici goje vrlo marljivo. Najjužnije mjesto uz hrvatsku obalu je Bag ili Karlobag. To je malen grad sa slabom trgovinom.

Kraj, koji smo dosad promatrali, pripada Hrvatskoj, a jer je uz more, zove se Hrvatsko Primorje. Ljudi, koji tu žive, zovu se Primorci. U cijelom je

Senjska luka.

Hrvatskom Primorju podneblje veoma blago. Zima je vrlo kratka. Snijega ima malo, a i kad zapadne, okopni za nekoliko sati. Poradi toga rode u Primorju bademi, smokve i masline, od kojih se dobiva ulje.

Kao što je Primorje kršno, tako je kršan i narod, koji u njemu živi. U Primorca je nesamo jako tijelo nego i jaka volja. Što zamisli, to i učini, a ne plaši se nikakva posla. Naši su Primorci vrlo dobri mornari,

pa ih ima dosta po svim morima svijeta. A idu i drugojačije za radom u svijet. Vinodolci umiju dobro tesati kamen i graditi od kamena mostove, temelje za zgrade i t. d. Neki se Primorci bave građenjem brodova i lađa u brodarnicama ili škverima. Ima ih, koji rade na željeznicama, u rudnicima i tvornicama. Što zasluže, šalju svojim kućama. Kad prištede, koliko treba, vraćaju se kući, da prožive stare dane u svome milom Primorju. Ako ikomu, Primorcu mnogo vrijedi ona· „Svuđ je poći, al i doma doći."

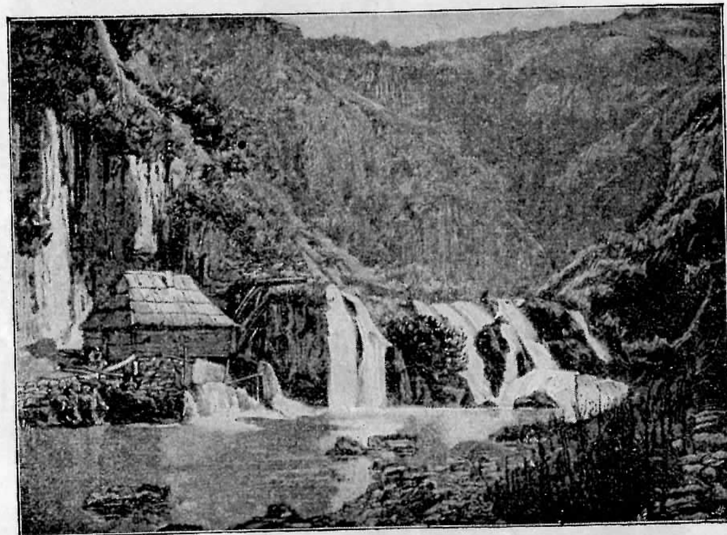
58. Lika i Krbava.

Pođemo li od Baga cestom preko Velebita, doći ćemo do Oštarijâ, koje su se vrlo visoko digle iznad mora. Tu je na jednom humcu, na koji se valja uspeti preko trideset i osam stuba, postavljena vrlo velika kocka (kubus) od kamena. S nje se otvora krasan vidik. Kad je lijep dan, vidi se nesamo more i ono, što je na njemu, nego i daleko preko mora. S ove istočne strane nije Velebit tako pust kao što je sa zapadne prema moru. Na obroncima rastu lijepe omorike i jele. Samo su vrhunci gore goli te se bijele kao da je snijeg pao po njima.

Spustivši se od Oštarijâ dolazimo u visoku ravnicu ličku ili L i č k o p o l j e, koje je okruženo gorama. Sa zapadne strane je Velebit, a s istočne V r e b a č k a S t a z a i P l j e š i v i c a. Ličkim poljem teče rijeka L i k a, ali ne ulazi ni u koju drugu rijeku nego se gubi u ponorima i valjada ispod zemlje utječe u more. Zato se i zove rijeka ponornica. Najveće mjesto u Ličkom polju je G o s p i ć. To je mjesto kao kakav grad. U njemu je sijelo velikoga župana, a ima nižih i viših škola.

Pođemo li iz Gospića cestom prema jugu doći ćemo u krasnu Z r m a n j s k u d o l i n u. Njome protječe rijeka Z r m a n j a, koja prelazi u Dalmaciju i tamo se izlijeva u Jadransko more. U ovoj je dolini blaže podneblje i plodnija zemlja, te rodi vinova loza, smokva, maslina, badem i ostalo plemenito voće.

Iz Zrmanjske doline prema sjeveroistoku vodi put do bosanske međe. Tu izvire rijeka U n a. Na podnožju

Izvor Une.

visoke jedne stijene prodire ona iz zemlje te se s velikim šumom spušta u dolinu, gdje odmah tjera mlinove i otječe dalje prema sjeveru.

Odovud možemo prijeći u krbavsku visoku ravnicu ili u K r b a v s k o p o l j e, koje s istočne strane zatvora gora P l j e š i v i c a, a sa zapadne V r e b a č k a S t a z a. Tim poljem teče Krbavica, koja je također rijeka ponornica. U sjevernoj i istočnoj strani Krbav-

skoga polja ima mnogo spilja i vrela. Kad u jesen i s proljeća navale kiše, prodre iz spilja silna voda i

Lički seljak.

poplavi cijelu dolinu. Zanimljiva je s te strane osobito Zelena Pećina, iz koje u vrijeme povodnja s velikom

silom provaljuje voda i baca toliku ribu, da je moraju zgrtati na kupove i njom hraniti svinje.

Najglavnije mjesto u Krbavskom polju je Udbina, gdje je negda bilo sijelo biskupa. Znatno je tu također mjestance Bunić, blizu kojega se nalazi glasovit Laudonov gaj. To je hrastova šumica zasađena u redove kao vojska.

Krenemo li sjeveroistočno od Bunića, doći ćemo u Koreničku visoku ravnicu, u kojoj je i mjesto Korenica. Sjeverozapadno od te ravnice prostire se visoka ravnica Gacke ili Gacko polje, koje je dosta plodno i lijepo obrađeno. Njim protječe ponornica rijeka Gacka. Najljepše i najveće je tu mjesto Otočac, a blizu njega je stari grad Otok. S istočne strane Gackoga polja je visoka gora Mala Kapela, a sa sjeveroistočne je Velika Kapela.

Podneblje je u većem dijelu Like i Krbave oštro. Zima je vrlo duga. Tomu je glavni razlog, što ti krajevi stoje visoko nad morem. Zemljište je dosta neplodno i strada često što od povodnja a što od suše.

Premda pada mnogo kiše i snijega, ipak nema u Lici dovoljno vode. Uzrok je tomu, što je tlo vapneno, te se sva voda, koja padne, izgubi u ponorima. Poradi toga su i najznamenitije rijeke u tom kraju ponornice. Iza mnogih kiša često provali voda iz ponora i poplavi mnoge krajeve; ali se za suše izgube sva vrela, te narod strada s oskudice vode.

Lički je narod kršan kao što su i njegove gore. Vrlo je odlučan i hrabar te se ne plaši nikakve muke. I Ličani odlaze u veliki svijet po najtežim poslovima, za koje kao da nijesu stvoreni drugi ljudi, privređuju kruh sebi i svojima. No oni ljube svoju domovinu i u nju se rado vraćaju.

59. Mila si mi, kršna Liko!

Pustoš krije ličku zemlju,
Nadaleko krš se širi,
Samo gdjegdje iz kamena
Po gdjekoja travka viri.

Zaplakat bi srce moglo
Gledajući zemlju otu:
Ali lički sinak ljubi
Svoje gnijezdo, tu golotu.

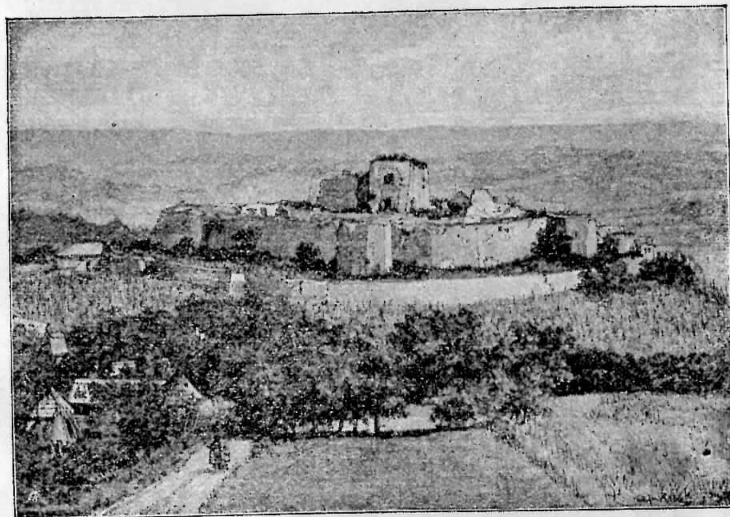
Zadovoljna lica uvijek
Na toj hridi on ti vlada;
Slobodna je kao soko
Ova lička duša mlada.

Nije viko na mekijem
Dušecima on da snije,
No je viko svakom jadu,
Ali ipak propo nije.

Mila mi je vrlet pusta,
Mila mi je kršna Lika,
Koja rađa takva čeda —
Hrvatskoj je zemlji dika!

60. Plitvička jezera i njihova okolica.

Popnemo li se od Jezeranâ cestom preko sedla, što dijeli Veliku Kapelu od Male Kapele, ugledat ćemo na povišem brijegu stari grad Modruše. Tu je negda stolovao biskup, a i inače je to mjesto bilo znamenito. Naskoro ćemo prispjeti u Josipdol ili Munjavu, otkud se najlakše i najzgodnije dolazi do Plitvičkih jezera. Tim putem stiže se najprije u oveće mjesto Slunj na obronku klisuraste kotline, kojom teče Korana, a u nju se tu izlijeva rijeka Slunjčica. Krasan se prizor ukazuje na tom ušću. S visine od kojih dvadeset metara pada Slunjčica u Koranu i pravi divne slapove. Nedaleko od Slunja prema istoku stoje razvaline grada Cetina.

Razvaline grada Cetina.

Put od Slunja do Plitvičkih jezera vodi najprije lijepom dolinom sa zelenim livadama, njivama i šumom, a zatim se penje na zavojicu, dok se napokon ne spusti gustom mladom šumom u duboku dolinu ili dumaču, gdje se počinju Plitvička jezera. Tu se potok Plitvice, od kojega su jezera dobila svoje ime, na dva slapa ruši niza stijenu visoku kojih osamdeset metara. Slapovi stvaraju jezero, iz kojega teče rijeka Ko-

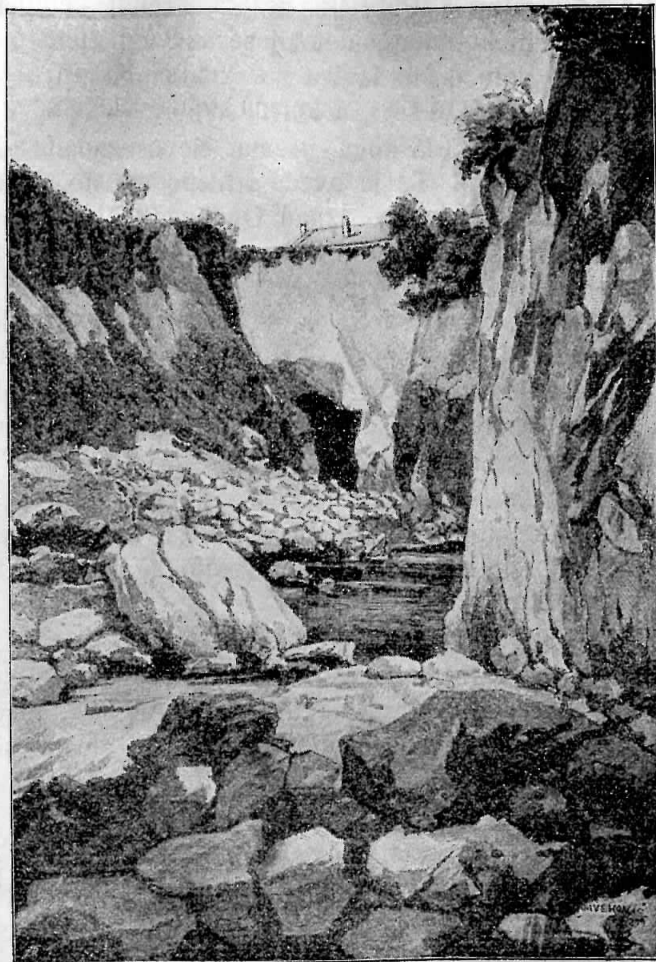
rana. Osim toga ima još dvanaest krasnih jezera, koja su sva nanizana kao stepenice, te se voda spušta slapovima iz jednoga u drugo.

Slapovi potoka Plitvice.

Ljepota Plitvičkih jezera i čist uzduh u onom šumskom kraju čini, da se tamo ljeti boravi vrlo ugodno.

Poradi toga osnovalo se društvo, koje je prirodne ljepote toga kraja povećalo tim, što je napravilo udobne staze

Đulin ponor.

i sagradilo lijepu gostionicu, gdje se može dobiti sve, što treba onomu, koji hoće da se okrijepi i odmori. I

tako dolazi ljeti na Plitvička jezera mnogo gosti nesamo iz naše domovine nego i iz dalekoga svijeta.

Na povratku s Plitvičkih jezera krenut ćemo plodnom Plaškom kotlinom, u kojoj se stječu i gube u ponorima neki potoci, što izviru na Velikoj Kapeli. U toj je kotlini mjesto P l a š k i, u kojem stoluje vladika.

Putujući od Plaškoga prema sjeverozapadu doći ćemo u O g u l i n. To je oveće i lijepo mjesto, u kom je sijelo velikoga župana. Iznad Ogulina koči se visoko i golo brdo Klek s kukastim vrhom. O tom se brdu pričaju svakojake bajke. Pripovijeda se na pr., da se na njemu roče vile i vještice, da se od nebrojenih rojeva pčela, kojima Klek služi za košnicu, po brdskim stijenama med cijedi — i tako još štošta. Pokraj Ogulina teče rijeka D o b r a, a nalazi se tu i velik Đ u l i n p o n o r, u koji uvire ta rijeka.

Od Ogulina vodi nas uz rijeku M r e ž n i c u put u Karlovac. Na tome putu nalazi se D u g a R e s a, mjesto znamenito poradi velike tvornice, u kojoj se prede pamuk i tka pamučno platno.

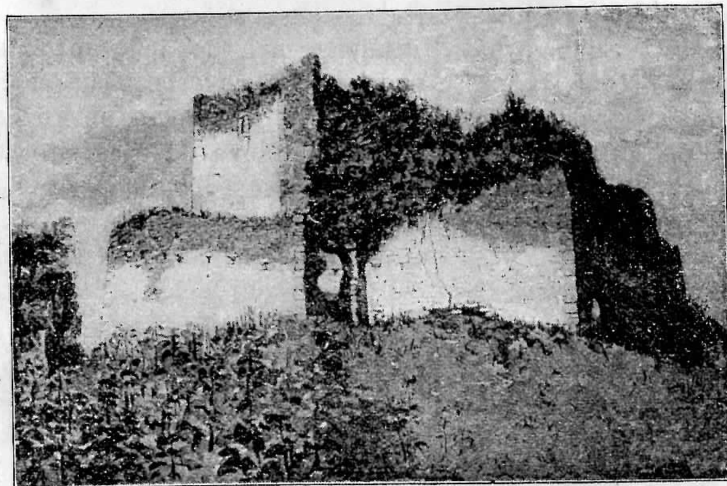
Podneblje u ovom kraju nije tako oštro kao u Lici, a zemlja je ponešto plodnija. Ipak ima i tu dosta kršnoga vapnenastog tla, a poradi toga također spiljâ i mnogo ponora s rijekama ponornicama. Narod je dosta siromašan te odlazi u druge krajeve da štogod zaradi.

61. Banovina.

Na putu od Karlovca prema jugoistoku diže se P e t r o v a g o r a. Ona se počinje kod Plitvičkih jezera, a prostire se između rijekâ Korane i Gline. Nije osobito visoka, ali je obrasla gustim šumama i ima mnogo dubokih i uskih dolina.

Na jugoistočnoj strani Petrove gore nalazi se kupalište T o p u s k o u bujnoj dolini ispod šumovitih brda. Mjesto je to ugodno i lijepo, a voda u toplicama vrlo ljekovita. U blizini Topuskoga bio je negda glasovit samostan katoličkih redovnika s krasnom crkvom.

Od Topuskoga vodi cesta preko zelenih livada i brežuljaka u oveće mjesto G l i n u, što leži na rijeci istoga imena. Rijeka ta teče još neko vrijeme ravnicom

Razvaline grada Zrinja.

pa se zatim izlijeva u Kupu. Cesta, što od Gline ide prema sjeveroistoku, vodi u grad P e t r i n j u. U tom su gradu neke više škole i viši sud. Tu je i velika tvornica za sušenje mesa i pravljenje kobasica, kulina, salame i t. d. Petrinja leži s desne strane rijeke Kupe na podnožju brežuljaka, što se odvajaju od Z r i n j s k e g o r e, koja se prostire među rijekama Glinom i Unom. Na južnoj strani spušta se Zrinjska gora strmo u dolinu

Une, a prema sjeveroistoku prelazi lagano u ravnicu Kupe i Save.

Od Petrinje prema jugoistoku vodi preko brdâ i dolinâ put u Kostajnicu. Taj je gradić u lijepoj i zdravoj okolici između brijega Djeda i rijeke Une. Velika čest njegova sastoji se samo od jedne ulice. Jedan je red kućâ uzidan u greben od brijega, a drugi se podigao nad Unom, koja je tu prilično velika i vrlo bistra gorska rijeka. Nedaleko od Kostajnice nalaze se razvaline grada Zrinja.

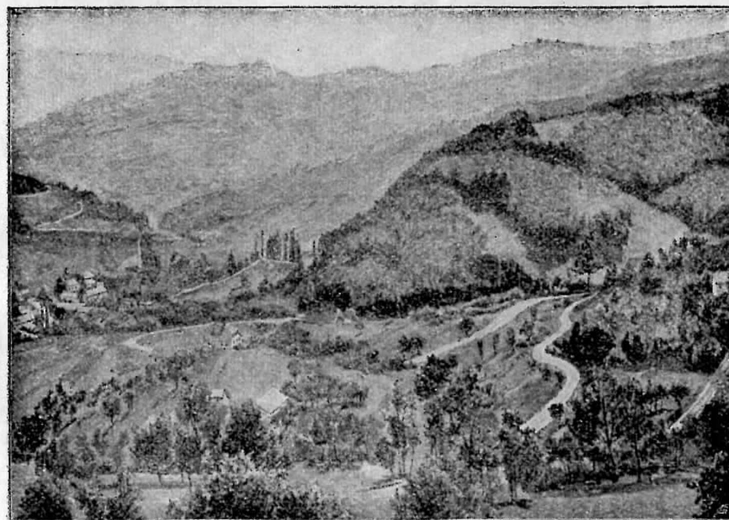
Krenemo li od Kostajnice najprije jugozapadnim smjerom do Dvora, a onda prema sjeverozapadu, doći ćemo do rudokopnje ili majdana u Bešlincu. Tu je velika talionica željeza, bakra i olova od rudâ, što se kopaju u Zrinjskoj gori. Vraćajući se od Bešlinca preko Gline u Karlovac možemo se navratiti u Vranovinu, nedaleko od Topuskoga, pa ćemo i tu naći veliku talionicu, gdje se topi željezna ruda, koja se kopa u Petrovoj gori.

Kraj, koji smo eto obišli, zove se Banovina. To mu je ime otud, što su vojsci iz njega negda zapovijedali hrvatski banovi. Narod je tuda za turskih ratova pretrpio mnogo nevolja. Morao je stajati na vječnoj straži i zato nije u gospodarstvu napredovao, koliko bi mogao prema plodnosti tla i prema tomu, kako je kraj bogat šumama i rudama. Podneblje je u Banovini povoljno, a narod krepak, bistar i hrabar, ali dosta siromašan. Negda je tu bilo gospodskih dvorova, čemu su dokazom razvaline starih gradova. No danas se izvan tih razvalina ne vidi nikakav gospodski stan ili dvor. Poradi toga su sela jednolika i neugledna. Budući da nema velikih gospodarstva, ne može se narod ni u koga da ugleda, te obrađuje polja onako, kako su ih obrađivali djedovi u doba, kad su bile potrebe mnogo manje.

Glavni je proizvod kukuruz. Vinogradi se slabo njeguju. Narod se bavi i gojenjem stoke; no rogata je marva dosta sitna, a i konji su maleni ali brzi. Ima u Banovini i bogatih ljudi, ali ih nema među onima, koji se bave poljskim gospodarstvom, nego među onima, što trguju hranom i stokom.

62. Gorski kotar.

S mora vode u Gorski kotar tri ceste i željeznica. Od Rijeke se željeznica neprestano uspinje te se kod stanice Plase uzdigla preko šest stotina metara

Čabar.

iznad morske površine. Tu je posljednja prilika, da bacimo pogled na more i kamenito Primorje. Dalje dolazimo do mjesta Fužine u lijepome polju, koje je zaokruženo što

golima, što šumom obraslim vrhuncima. U tom polju nalazi se mjesto L i č, a protječe njime potok L i-č a n k a, pa se zato zove i L i č k o p o l j e.

Fužine su na cesti Karolinskoj. Skrenemo li s te ceste na Lujzinsku, doći ćemo do ovećega gorskog mjesta

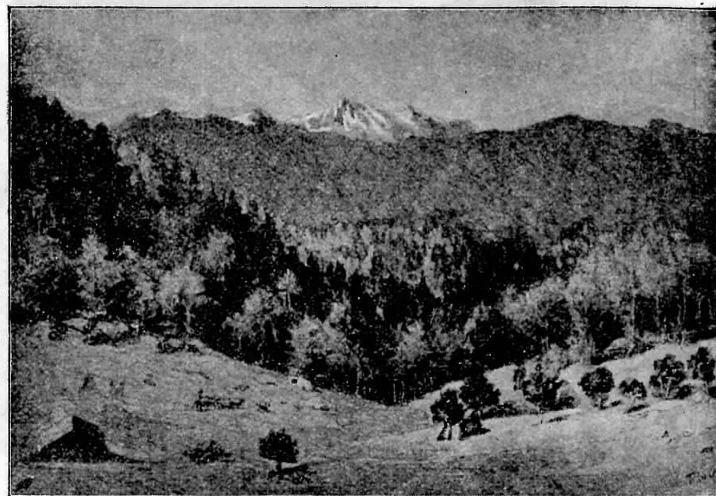

Vrelo Čabranke.

L o k v e. Otud možemo prema sjeveru preko Gerova u Čabar, što leži u dubokoj dolini, kojom protječe potok Č a b r a n k a. U Čabru je krasan gospodski grad, a iza njega je v r e l o Č a b r a n k e, koje se spušta lijepim slapovima.

Kod sela Razloga na podnožju Velikoga Risnjaka a blizu Čabra, izvire Kupa. Vrlo lijepo je putovanje od Čabra do Broda na Kupi. U tom se kraju nalazi krasan Z e l e n i v i r. U nj se izlijeva potok takvim šumom, da sva gora odjekuje, i zemlja se naokolo trese.

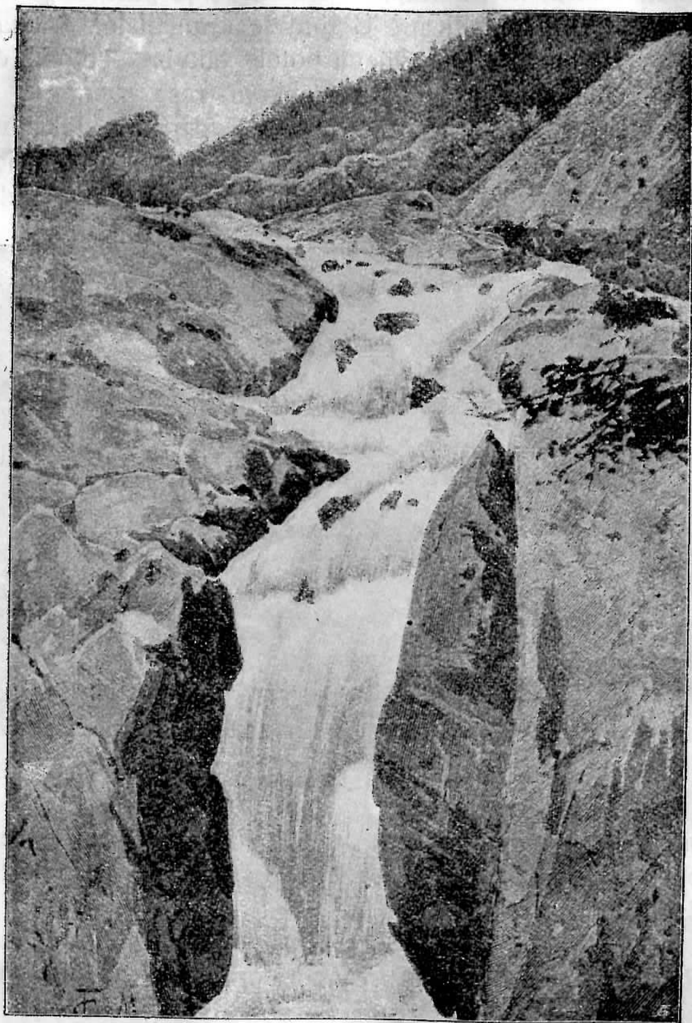
Idući od Broda na Kupi prema jugozapadu dolazimo u veliko planinsko selo D e l n i c e. U šumi crnogorice blizu Delnicâ ima vječnoga snijega, a drvari, što tu rade,

Veliki Risnjak.

pokrivaju ga suhim lišćem, da ne okopni. Kad im ustreba vode, izvade snijega pa ga tope i onda to piju, jer u blizini nema vrela.

Iz Delnica vodi cesta prema istoku kroz nekoliko sela brdovitim i šumom crnogoricom obraslim krajem; no ima i bjelogorice. Kod sela S k r a d a počinje se cesta spuštati u dolinu rijeke Dobre. Tako dolazimo do S e v e r i n a, gdje se na visokoj stijeni iznad Kupe osovio grad S e v e r i n. Tu se opraštamo s Gorskim

Zeleni vir.

kotarom i s veličajnim njegovim šumama crnogorice pa dolazimo u kraj, gdje je bjelogorica, naročito lijepe hrastove šume.

Gorski kotar nije gol kao što je Hrvatsko Primorje a donekle i Lika s Krbavom. Tu imade krasnih šuma crnogorice i bjelogorice. U neke još nigda nije ni zašao čovjek sa sjekirom. Takve šume zovu se prašume, a ima ih naročito oko Fužinâ. Između pojedinih šuma prostiru se na krčevinama, t. j. iskrčenim komadima šume, bujne livade. Zemljište je u Gorskom kotaru plodno, ali narod ipak teško živi.

Krivo je tomu podneblje. Gorski kotar leži vrlo visoko nad morem, pa je tu stoga oštar uzduh i studen vrlo jaka. Snijeg pada po šest mjeseci a kadšto i dulje. U nekim krajevima gotovo i ne okopni, i tako su oni u vječnom snijegu. U proljeću i ljeti dušu vrlo često vjetrovi i padaju hladne kiše. Ljeto traje samo dva mjeseca, od polovice lipnja do polovice kolovoza. Trešnje cvatu tek na početku lipnja a dospijevaju zajedno s jagodama na koncu srpnja. Vinova loza ne napreduje, a tako ni pšenica; ima pače mjestâ, gdje ne rodi ni kukuruz. Glavni prirod i hrana naroda u Gorskom kotaru jest krompir, kupus, repa i ječam. I u tom kraju ima dosta spilja i ponora pa i rijeka ponornica; ali ne onoliko, koliko u Hrvatskom Primorju pa u Lici i Krbavi.

Narod je vrlo marljiv i štedljiv. Zemlju obrađuje pomnjivo a bavi se i gojenjem stoke. Neki rade u šumama i izrađuju drvenu robu. Za takve radnje ima i domaćih tvornica. Mnogi ljudi odavle odlaze u daleki svijet da rade u šumama, a neki trguju svakojakom robom ili kao staklari obilaze sela i zarezuju stakla u prozore.

63. U planini gorostasna stijena.

U planini gorostasna stijena,
Božjom rukom tamo postavljena,
Da vjekuje i da očekuje
Sudbu bolju i Božiju volju.
Stoji stijena hladna i zelena,
Mahovinom gustom pokrivena:
Stoji stijena i vijekove broji,
Stoji stijena i planina stoji,
Pa od tuge ili od miline
Niz prsa joj suze pomiljele;
Bistre suze ko sokola oko,
Kad pogleda u nebo visoko,
Il ko čista rosica sa lista,
Kad u luči*) sunčanoj zablista;
Pa ko travu da mekanu vole
Sjajne kaplje padale su dolje,
Padale su i kapale bile
Te potočić tako načinile.

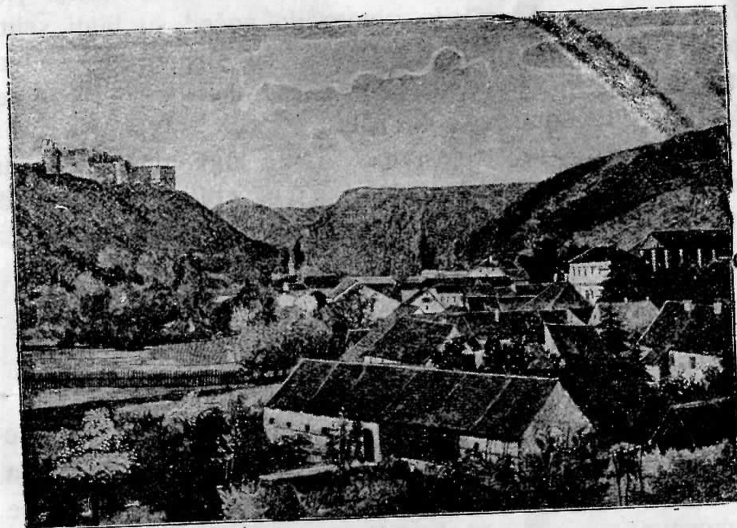
64. Gore između Save i Kupe.

Krenuvši kod Podsusjeda preko Save doći ćemo za jedan sat do podnožja Samoborske gore u prijatno i oveliko mjesto Samobor, koji je u mnogom nalik na grad. Kuće su zidane i ovisoke, a osim toga tu su dvije velike i lijepe crkve: župna i franjevačka. Najviše čini ipak Samobor ugodnim krasna okolica, svjež uzduh i zdrava gorska voda. Poradi toga dolaze u nj s različnih strana gosti da se liječe, a osobito ih mnogo ima ljeti iz Zagreba. Na jednom brijegu iznad samoga mjesta stoji razvalina grada Samobora.

*) Luča = zraka.

Zaputimo li iz Samobora prema zapadu dolinom potoka Bregane doći ćemo do tvornice stakla u Osretku. Otud se cesta naglo diže te nas vodi u goru, što se zove Gorjanci ili Uskočka gora.

Kraj, kojim se prostiru Gorjanci, nazvan je Žumberak po starom gradu Žumberku, što se tu nalazi. Žumberčani su negda bili junaci na glasu i stekli su lijepih zasluga za kralja i domovinu. I danas su vrijedni

Samobor.

ali prilično siromašni, jer zemlja nije osobito plodna. Hrane se najviše krompirima i žgancima. Ima tu ipak lijepih šuma i livada, te se narod bavi i stočarstvom. Prilično se u ovom kraju sačuvala lijepa narodna nošnja.

Iz Žumberka vodi jedna cesta prema jugoistoku u oveliko mjesto Jastrebarsko. Odavle smjerom jugoistočnim sve do Petrinje proteže se Vukomeričke gorice. Na njima nema ništa osobito, pa zato krenimo

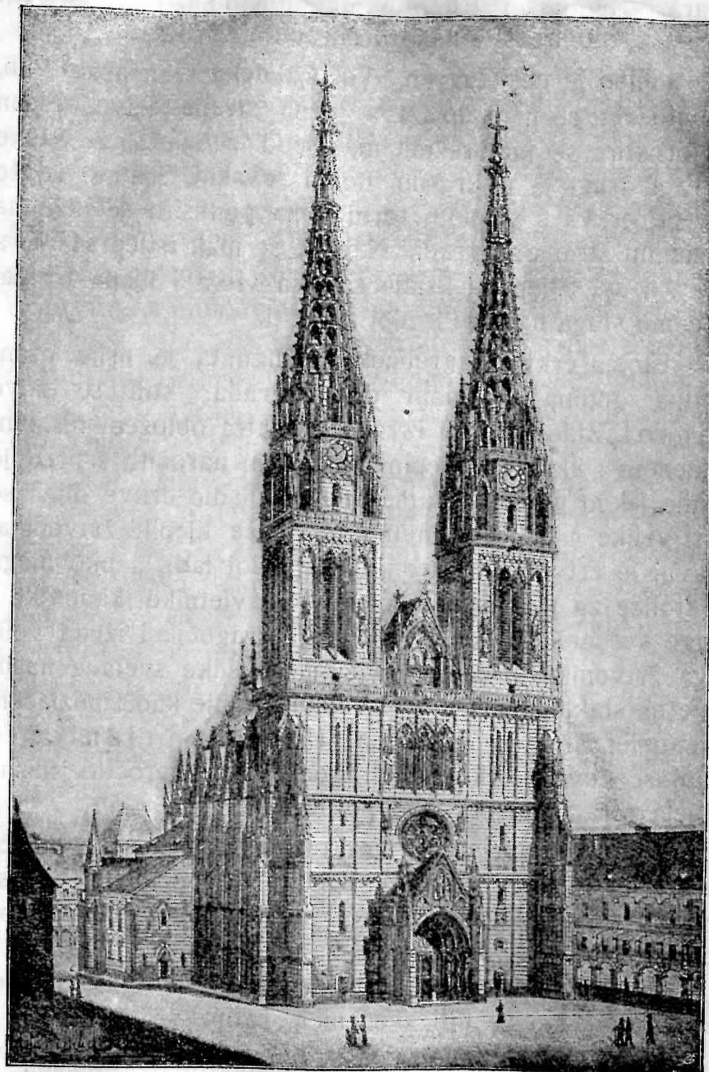
natrag prema Samoborskoj gori, gdje ćemo najprije na jednom vrhuncu vidjeti razvaline staroga grada Okića. Po tom su gradu čitavu goru neki prozvali Okićka gora. Otud ćemo doći na visoku Plješivicu, koja je sastavljena od tri brijega, što se dižu jedan do drugoga. Na podnožju toga vrhunca prostiru se daleko bujna polja, iznad njih lijepi vinogradi, a na vrhu gusta šuma. U tom je kraju narod negda dobro živio. Lijep je prihod imao od izvrsna vina, koje je tu obilno rodilo. No kad je trsna uš uništila vinograde počeli su ljudi seliti preko mora u Ameriku. Danas su vinogradi snova nasađeni, te ima nade, da će se narod opet pomoći i da ne će ostavljati domaćega ognjišta.

Krenemo li s Plješivice prema jugu, doći ćemo u usku dolinu, u kojoj je selo Rude, gdje je negda bio rudnik bakra i željeza. Dolinom uz potok Gradnu doći ćemo otud opet u Samobor.

65. Zagreb.

Najmilije nam je zaista ono mjesto, gdje smo se rodili i odrasli, i gdje je naš dom. No osim toga svakomu je od nas mio glavni naš grad Zagreb i svi se njime ponosimo.

Zagreb je najveći naš grad nesamo prostorom nego i stanovništvom. U njemu živi sada preko 80.000 ljudi. Ni u jednom našem gradu nema toliko trgovaca i zanatlija, toliko činovnika i vojnika, toliko svećenika i učitelja svake vrste kao u Zagrebu. U njemu ima škola svakojakih pa i takvih, u kojima se čovjek može do kraja izučiti, da bude činovnik, odvjetnik, sudac, svećenik, učitelj, šumar, ljekarnik i t. d. U Zagrebu se pribralo i nastanilo najviše i najboljih naših pisaca knjiga, slikara,

Stolna crkva.

kiparâ, graditeljâ i drugih vrsta umjetnika. Zato se veli, da je Zagreb središte našega narodnog života.

I lijep je naš Zagreb. Već izdaleka se krasno vidi, osobito ako se u nj dolazi s južne strane Save. Jedan dio prostire se po brežuljcima ispod zelene Zagrebačke gore, a drugi je u krasnoj dolini savskoj. Sjajne palače i lijepe crkve s visokim tornjevima ponosito se dižu na različnim stranama grada. Najviše se ipak ističe stolna crkva sv. Stjepana kralja sa dva vitka i lijepa tornja, pa ćemo stoga najprije k njoj zaputiti.

Stolna crkva zagrebačka podignuta je prije osam stotina godina u onom dijelu grada, koji se zove Kaptol. Zidovi su joj izvana i iznutra obloženi tesanim kamenom i ukrašeni lijepim kipovima, naročito s prednje strane i kod glavnih vrata. Unutrašnji dio crkve dijeli se u tri velike lađe, a u njima ima više lijepih žrtvenika. Glavni je žrtvenik u srednjoj, najvećoj lađi, a oko njega su stolice za nadbiskupa, njegove savjetnike kanonike i druge svećenike. Vrlo krasni su i dragocjeni iznad velikoga žrtvenika prozori, u kojima su slike svetaca naslikane na staklu. Krasne su i velike orgulje kao i pozlaćeni svjetionici, što vise sa svoda. Uz crkvu je riznica, u kojoj se čuvaju crkvene dragocjenosti, naročito misna odijela i različno crkveno posuđe od zlata.

Pokraj stolne crkve je krasna nadbiskupska palača sa starim kulama, koje su negda bile potrebne, da se crkva i nadbiskupska palača mogla lakše braniti od neprijatelja.

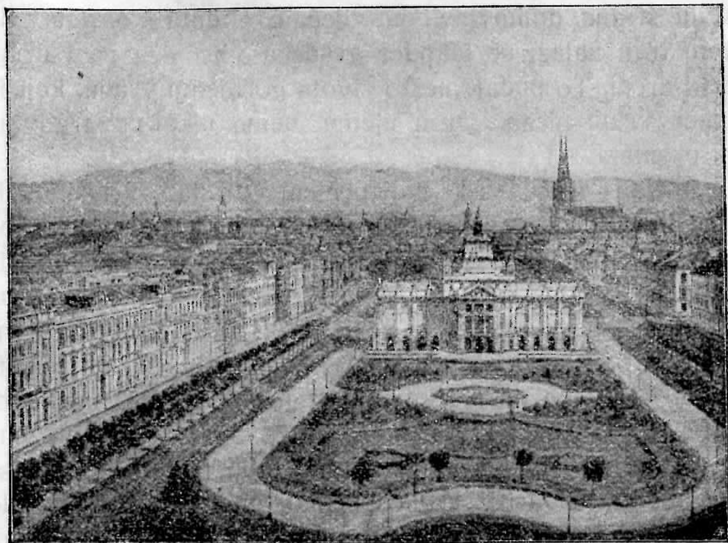
Na Kaptolu je dalje sjemenište ili škola, u kojoj se uče oni, što će biti svećenici, zatim su tu kuće, u kojima stanuju kanonici, i napokon samostan i crkva franjevaca, pa župna crkva sv. Marije. Cijeli je Kaptol negda bio opasan zidom, kojemu se i danas vide tragovi u ulici, što je ispod toga gradskoga dijela, a i nazvan je „Pod zidom." Kaptolu na sjeveru je Nova ves s crkvom sv. Ivana, a na istoku Vlaška ulica s crkvom sv. Petra.

S Kaptola zaputimo strmom Dugom ulicom u gornji grad, koji se negda zvao Grič, a bio je također utvrđen zidom te je imao više kula i vrata. I danas dobro sačuvana Kamenita vrata vode na Markov trg. Tu je lijepa župna crkva sv. Marka, banska palača i županijska zgrada, u kojoj se sastaju i narodni zastupnici sa sviju strana domovine, da vijećaju o dobru naroda. Na tom trgu nalazi se također gradska vijećnica pa i drugi neki uredi. To podaje nešto života gornjemu gradu, koji je inače vrlo miran, jer u njemu nema nikakve trgovine ni prometa.

Kad smo već u gornjem gradu, vrijedno je da pođemo u Opatičku ulicu, koja nije daleko od Markova trga, i da pogledamo lijepu palaču, u kojoj je najviša naša školska oblast, kr. zemaljski vladin odio za bogoštovlje i nastavu. Tu je krasna dvorana urešena s više slika od prvih naših umjetnika. Nedaleko od Markova trga nalazi se u Demetrovoj ulici prirodopisni muzej, u kojem su izložene svakovrsne rude, bilje i životinje tako priređene, da se ne mogu iskvariti. U Gospodskoj ulici, koja je tik do Markova trga, jest crkva sv. Ćirila i Metoda, a na trgu sv. Katarine, na koji se dolazi iz te ulice, lijepa je i velika crkva istoga imena.

U gornjem su gradu i dva lijepa šetališta. Jedno je sa sjeverne strane i zove se Vrazovo šetalište. Tu se diže kula nazvana Popov toranj, u koju su negda, kad bi Kaptolu zaprijetila velika opasnost, iz stolne crkve prenosili blago i dragocjenosti. Danas je u toj kuli smještena zvjezdarnica, otkud se kroz stakla, na koja se može daleko vidjeti, motre zvijezde na nebeskom svodu.

Drugo šetalište je s južne strane gornjega grada i zove se Strosmajerovo šetalište. Otud se otvora krasan vidik na donji grad i savsku nizinu, kojom se vijuga srebropjena Sava. Na tom je šetalištu kula, s koje je negda uveče javljalo zvono, da se zatvoraju gradska vrata. Danas je tu pazitelj, koji zvonom javlja, kad se u gradu pojavi vatra, a svjetiljkom pokazuje, na kojoj se strani grada javila. Radi uspomene na

Trg Franje Josipa.

stara vremena zvoni međutim i danas zvono svaki dan uveče, i to zimi u devet a ljeti u deset sati.

Spustimo li se sa Štrosmajerova šetališta Mesničkom ulicom doći ćemo u Ilicu; Na raskršću Ilice i Mesničke ulice podignut je spomenik slavnomu hrvatskom pjesniku Andriji Kačić-Miošiću. Ilica nije najljepša ulica grada Zagreba, ali je u njoj najveći

promet. Tu je mnogo dućana, koji su uveče sjajno rasvijetljeni, a veliko mnoštvo svijeta prolazi gotovo cio dan. Blizu Ilice, u Margaretskoj ulici, malena je ali lijepa iznutra crkva za ispovjednike grčkoistočne (istočnopravoslavne) vjere.

Iz Ilice dolazimo na vrlo prostran Jelačićev trg, usred kojega je lijep spomenik bana Jelačića. Na tom se trgu svaki dan, a osobito nedjeljom, sastaje mnogo svijeta iz grada i okolice. Tu se prodaje hrana svake vrste, naročito povrće i voće. I u kućama oko Jelačićeva trga smješteni su dućani, a ima tu i nekoliko lijepih i velikih kavana. Na uglu Jelačićeva trga spram Ilice je samostan milosrdnikâ s crkvom i bolnicom.

Idući s Jelačićeva trga na jug preko ulice Marije Valerije, gdje se nalazi izraelitski hram, dolazi se u prekrasni perivoj, koji se prostire do kolodvora državne željeznice, a dijeli se u tri dijela, naime u trg Zrinskoga bana ili Zrinjevac, u Akademijski trg i u trg Franje Josipa. To šetalište najljepši je ures i ponos grada Zagreba te se svakoga, tko s državnoga kolodvora unilazi u grad, doima najpovoljnije. Okruženo je lijepim drvećem i zasađeno šarometnim cvijećem.

Između trga Zrinskoga bana i Akademijskoga trga diže se prekrasna akademijska palača, u kojoj su smještene slike, što ih je poklonio pokojni biskup Štrosmajer. Zbirka tih slika zove se Štrosmajerova galerija slikâ. U istoj palači je i muzej, u kojem se nalaze starine, t. j. stvari, koje su se od davnih vremena sačuvale, a nekoje su iskopane iz zemlje.

Ispred akademijske palače ima nekoliko kipova znamenitih Hrvata: slikarâ Julija Klovija i Andrije Medulića, junakâ Nikole Jurišića i Krsta Frankapana, naučenjaka Josipa Ruđera Boškovića, bana pjesnika Ivana Mažuranića i drugih.

Na početku trga Franje Josipa je spomenik dičnoga pjesnika hrvatskog Petra Preradovića. Na istom je trgu i lijepa umjetnička palača, u kojoj se gotovo svake godine priređuju izložbe slikâ, kipova i drugih umjetnina. Nedaleko od ovoga trga nalazi se u Palmotićevoj ulici velika i nova crkva Isusovaca sa samostanom.

Pođemo li pokraj krasne zgrade državnoga kolodvora i uz lijepi botanički vrt, u kojem ima svakojaka bilja i cvijeća, doći ćemo preko Mažuranićeva trga na Sveučilišni trg. Tu će nam prije svega u oči pasti velika i lijepa zgrada, što se koči nasred trga, a nazvana je kazalište, jer se u njoj prikazuju različni događaji iz prošlosti i sadašnjosti, kako su ih napisali najbolji pjesnici. Vještaci, kojima se veli glumci, umiju te događaje tako prikazivati ili glumiti, te se čini, kao da se upravo onaj čas pred nama zbivaju. I drugih zgrada, što su određene, da se u njima goje znanosti i umjetnosti, ima na tom trgu u velikome broju. Ispred kazališta je najviša škola, koja se zove sveučilište. Tu je i obrtničko-trgovački muzej, a u Učiteljskom domu školski muzej. Na istom trgu je zgrada pjevačkoga društva Kola i gimnastičkoga društva Sokola, pa i obrtna škola; a u blizini je gimnazija s realnom gimnazijom i trgovačkom akademijom, učiteljska škola, ženska stručna škola i šumarska akademija. Blizu Sveučilišnoga trga u Kukovićevoj ulici nalazi se lijepa evangelička crkva. U Frankopanskoj je ulici odmah iza sveučilišne zgrade samostan milosrdnicâ, u kojem su različne škole za žensku mladež, a uza nj je lijepa crkva sv. Vinka Paulskoga.

U novije vrijeme sagrađena je na Mažuranićevu trgu prekrasna zgrada, u kojoj je smještena sveučilišna knjižnica od mnogo tisuća knjiga, a usto i zemaljski arhiv, t. j. stara pisma, koja se tiču naše domovine.

Na zapadnoj strani grada su velike vojarnice i kolodvor južne željeznice. Ima tu i različnih tvornica. Na istočnoj strani podignuto je također u novije doba više velikih tvornica. Visoki dimnjaci njihovi vide se izdaleka te poljepšavaju sliku grada Zagreba.

66. Zagrebačka okolica.

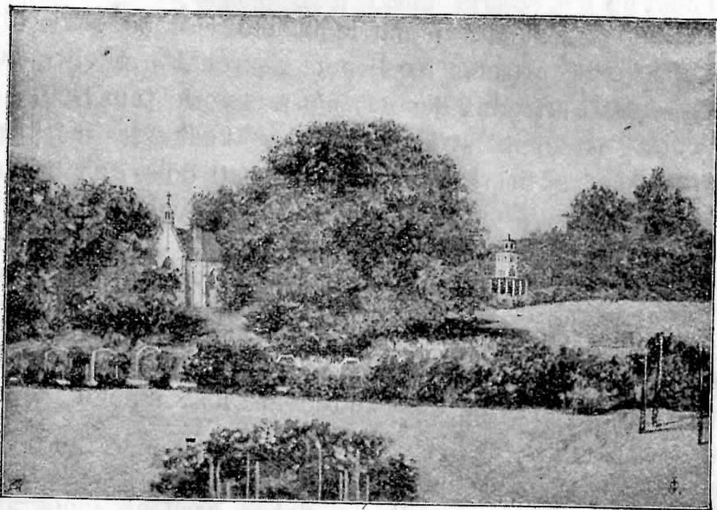
Zagreb je lijep, ali mu je ljepota više od čovječjih ruku nego od prirode. No ljepota zagrebačke okolice od veće je česti prirodna ljepota; nju je stvorio sam Bog.

Na istočnoj strani Zagreba velik je i lijep perivoj Maksimir, kamo iz grada ljeti dolazi na tisuće ljudi, da se u hladu velikih hrastova odmore i da uživaju u prirodnoj ljepoti, što ju je ljudska ruka ponešto povećala. Tu su dva velika ribnjaka ili jezerca, po kojima plove čamci i lađice; dalje ima lijepih cvjetnjaka, pa lovačka kuća i zvjerinjak, veliki voćnjak, vrlo lijepa crkvica sv. Đurđa i još mnogo toga, što srcu godi.

Idući iz Maksimira uzbrdo prema sjeveru doći ćemo u Bukovac, gdje su dobro uređeni vinogradi s prijatnim klijetima, a odovud nas vodi put u selo Remete, gdje je lijepa župna crkva, uz koju je negda bio samostan Pavlinâ. Iz Remeta jugozapadnim pravcem doći ćemo za pol sata hladovitom šumicom do Mirogoja, gdje je veliko groblje zagrebačko. Pokraj groblja je mrtvačnica, oko njega podignute su arkade, t. j. otvoreni hodnici s vitkim stupovima i lijepim lukovima. Tu se sahranjuju odlični i imućni građani. Cijelo je groblje lijepo uređeno i zasađeno cvijećem i drvećem, a

posvuda ima vrlo lijepih grobnih spomenika. Stranci rado idu na zagrebačko groblje, da ga vide, jer je lijepo.

Mirogoj je na brežuljku, s kojega se vrlo lijepo vidi velika čest grada, naročito gornji grad i Kaptol. Spustimo li se otud i krenemo li prema sjeveru, doći ćemo u dolinu sv. Ž a v e r a. Tu se bijeli crkvica i gospodski dvorac. Dalje prema sjeveru uz potok Medvešćak dolazi se do sela Š e s t i n â, koje je upravo na podnožju

Maksimir.

Zagrebačke gore. Otud se možemo popeti do K r a l j i č i n a z d e n c a i razvalina M e d v e d g r a d a, pa do crkvice sv. J a k o v a, i na Š l j e m e, najviši vrh Zagrebačke gore. Tu je podignuta gvozdena kula, kojoj vele piramida. S nje se za povoljna vremena vidi vrlo daleko.

Sa Šljemena vratimo se cestom, kojom mogu prolaziti kola, preko omanjega sela G r a č a n a opet u

Šestine, a odavle krenimo prema jugu. Tuda ćemo preko P r e k r i ž j a i S m r o k a stići u T u š k a n a c.

Cijelim tim putem naslađuje se oko pogledom na brežuljke, po kojima su zasađeni bujni vinogradi s lijepim klijetima poput dvoraca. Sa Smroka otvora se divan vidik na sve strane, osobito na Mirogoj i savsku dolinu, dok je Tuškanac samo nekoliko časova odaljen od grada. U lijepoj toj šumici, iz koje se razliježe veselo pjevanje pticâ, može svatko da se odmori od teškoga posla i neugodne gradske buke. Ima tu i prisojnih mjesta, ako je komu radi oporavljanja ili zdravlja potrebna sunčana svjetlost i toplina.

Na jednom brežuljku uz Tuškanac nalazi se J o s i p o v a c, gdje je zemaljsko sirotište za dječake s crkvom sv. Josipa. I ovdje je ugodno šetalište, jer su kuće građene u prostranim zelenim vrtovima, a mjesto je na prisoju te ima dovoljno čista i svježa uzduha ravno od Zagrebačke gore.

Iz Tuškanca ili s Josipovca spustimo se u Ilicu i pođimo dalje zapadnim pravcem. Tuda ćemo pokraj crkvice sv. Duha i mimo brežuljke zasađene vinogradima naskoro stići u mjesto S t e n j e v a c, blizu kojega je veliko lječilište za one, kojima se um pomete. Idući dalje prema zapadu stići ćemo do mjesta P o d s u s j e d a, gdje se Zagrebačka gora strmo spušta k Savi. Na jednoj stijeni nalaze se razvaline Susjedgrada. Ispod njih uređen je perivoj i otud se pruža lijep vidik na okolicu, pa građani zagrebački ovamo rado dolaze u šetnju.

Zagrebačka gora daje Zagrebu osobit čar svojim zelenilom. No i koristi mu naročito tim, što ga zaštićuje od oštrih vjetrova sa sjevera. Zato je u Zagrebu i okolici prilično blago podneblje, te rodi voće svake ruke i vrlo dobro vino. Na podnožju Zagrebačke gore ili u P r i g o r j u ima mnogo lijepih sela. Najveće je mjesto u tom

kraju S v. I v a n n a Z e l i n i, iznad kojega stoje razvaline grada Zeline.

67. Hrvatsko Zagorje.

Sa Šljemena u Zagrebačkoj gori ugledat ćemo prema sjeverozapadu veliku i lijepu dolinu, koja je odasvud zatvorena gorama a samo s jedne, i to jugozapadne strane, otvorena je prema rijeci Savi. Tu dolinu, jer je za gorom, prozvaše Z a g o r j e.

Zagorska dolina nije ravna, nego se po njoj dižu veći ili manji brežuljci kao valovi na moru. Stoga se kaže, da je tlo u Zagorju valovito. Po brežuljcima se ponosito dižu lijepi bijeli gospodski dvorovi i Božji hramovi, a cijela je dolina obrasla bujnim zelenilom, pa zato pogled na Zagorje godi vrlo oku i duši.

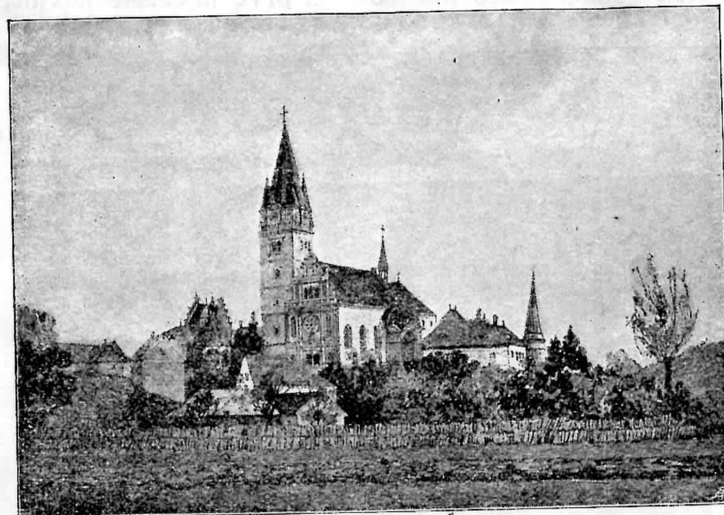
Lijepo se putuje našim Zagorjem po valjano uređenim cestama.

Pođemo li iz Zagreba cestom do P o d s u s j e d a a otud sjevernim pravcem podno Z a g r e b a č k e g o r e, doći ćemo naskoro u Topličku dolinu, gdje izvire jako i veoma toplo ljekovito vrelo S t u b i c a blizu ovećega mjesta D o n j e S t u b i c e.

Odavle nas vodi put uskom dolinom rijeke Krapine do M a r i j e B i s t r i c e, kamo dolazi na određene godove vrlo mnogo svijeta sa sviju strana naše domovine pa i izvan nje, da se pomoli pred čudotvornim kipom blažene Djevice Marije.

Putujući dalje prema sjeveru dolazimo pokraj K o n j š ć i n e do B u d i n š ć i n e, gdje se na južnom obronku I v a n č i c e nalaze izvori Krapine, glavne i najveće rijeke u Zagorju, koja teče od sjevera prema jugu te kod Podsusjeda utječe u Savu. U blizini Konjšćine kopa se dobar kameni ugalj.

Vratimo li se iz Budinšćine prema jugozapadu, doći ćemo u lijepu i plodnu ravnicu, u kojoj je oveće mjesto Z l a t a r. U okolici zlatarskoj kopa se vrlo dobra ilovača, od koje se u tvornici blizu B e d e k o v č i n e pravi

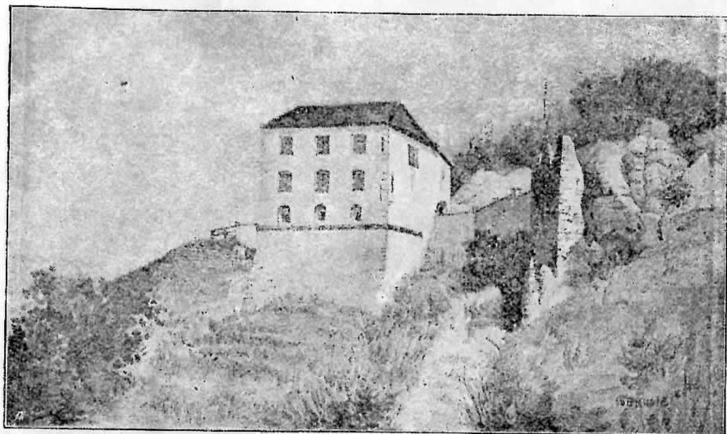

Marija Bistrica.

dobra zemljana roba, naročito zemljane cijevi i pločice za taracu ili kaldrmu. Od Zlatara prema zapadu dolazi se u kupalište S u t i n s k o.

Nedaleko je otud kod V e t e r n i c e sedlo Ivančice i put preko nje. No može se odavle i u K r a p i n u preko R a d o b o j a, koji je znamenit radi toga, jer je tu rudnik, gdje se donedavna kopao sumpor. Iz Radoboja dolazi se u Krapinu za jedan sat. To lijepo i posve na gradsku

uređeno mjesto leži u dolini potoka Krapinice. Upravo nad mjestom diže se grad Krapina, uz koji se nalaze razvaline staroga grada i zanimljiva prirodna spilja. Varošica ima lijepu župnu crkvu, a osim toga i crkvu franjevačku sa samostanom. Na trgu je postavljen spomenik Ljudevitu Gaju, koji se rodio u Krapini, a stekao je za naš narod velikih zasluga, jer je prije osamdesetak godina počeo bio izdavati prve hrvatske novine,

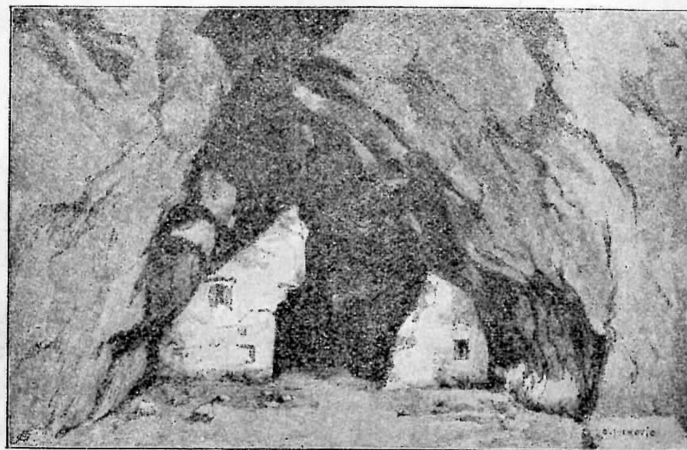

Grad Krapina.

i jer je njegovim nastojanjem uvedeno, da se sve naše knjige pišu istim jezikom.

U Krapini je u novije doba uređen zavod za liječenje hladnom vodom, a na glas je izišlo mjesto i stoga, što su pred nekoliko godina iz jedne stijene u okolici izvađene kosti čovjeka, koji je živio prije mnogo tisuća godina. Tik do Krapine uzdiže se Tr š k i v r h, na kom je sagrađena lijepa crkva posvećena Majci Božjoj. I ovamo dolazi mnogo naroda da ovrši pobožnost.

Putem iz Krapine prema jugozapadu dolazimo u lijepo uređeno i glasovito kupalište K r a p i n s k e T o p l i c e. Otud zapadno vodi put krasnom dolinom u oveće mjesto P r e g r a d u, koje je upravo ispod K o s t e l j s k e g o r e, što sa zapadne strane zatvora zagorsku dolinu. Iz Pregrade južnim pravcem doći ćemo preko ovećega mjesta K l a n j c a u lijepoj okolici do Zaprešića, otkud se brzo možemo željeznicom ili cestom vratiti u Zagreb.

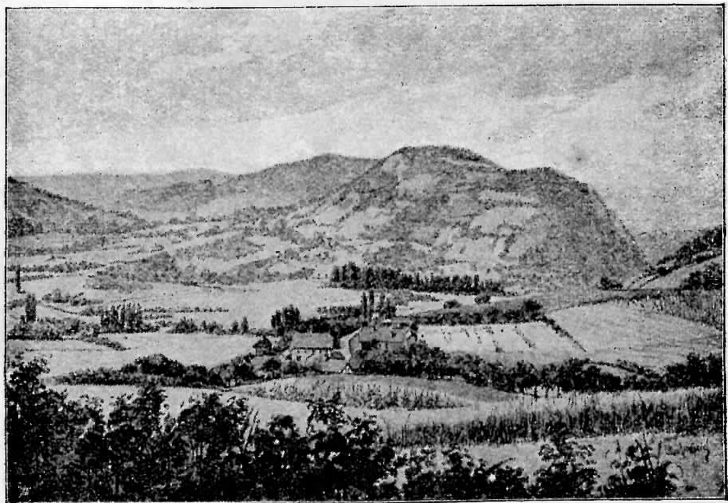

Spilja u Krapini.

Promotrivši Zagorje mogli smo se uvjeriti, da je to lijep i blagosloven kraj. Podneblje je svježe ali blago te godi kako čovjeku, tako i životinjama i bilju. Svud buja zelena trava, a dobro rodi svake vrste žito, osobito kukuruz. Vrlo dobro napreduje također voće i vinova loza. Povrh toga krije Zagorje u svojim gorama veliko blago. Na mnogo mjesta kopaju se rude, naročito kameni ugalj a podižu se i tvornice, od kojih je narodu

znatna korist. Veliku cijenu daju Zagorju i ljekovita vrela, kojih ima tu više nego u ikojem drugom kraju naše domovine.

Ipak se u Zagorju dosta teško živi, najviše zbog toga, što je odveć naseljeno te na pojedinca otpada premalo zemljišta. No narod je vrlo marljiv te odlazi na nadnicu i dalje od svoga zavičaja, naročito u Zagreb. Zagorci se najviše bave ratarstvom i stočarstvom. U

Okolica Klanjca.

novije doba pomnjivo goje živad, osobito purane, koji su na glasu, te se nadaleko izvoze. Opaža se nažalost, da narod sve više ostavlja svoju staru nošnju i običaje. Samo gdješto se, ponajviše u žena, vidi još kao snijeg bijelo i lijepo vezeno narodno odijelo.

U Zagorju ima puno vlastele. Poradi toga se gotovo sa svakoga brijega bijeli po koji lijep dvorac. I mnoge

razvaline starih gradova dokazuju, da su hrvatski velikaši negda tražili i nalazili ugodno boravište u lijepom našem Zagorju.

68. Kalnička gora i Bilo-gora.

Na istočnoj strani Ivančice izvire rijeka Lonja. Otud pa do izvora potoka Glogovnice prostire se pravcem od jugozapada k sjeveroistoku Kalnička gora. Od nje se prema jugozapadu odvaja Zagrebačka gora.

Između Zagrebačke i Kalničke gore je sedlo. Preko njega vodi cesta lijepim šumovitim krajem. Jedan okrajak te ceste vodi u grad Križevce. Putem prema Križevcima vide se razvaline staroga grada Kalnika.

Križevci su u jednoj dolinici Kalniku na jugu. Malo je to mjesto, ali je jedan od najstarijih i najslavnijih naših gradova. Sada je u Križevcima sijelo grčkokatoličkoga biskupa i lijepa stolna crkva. Osim toga tu je i dobro uređeno više gospodarsko učilište.

Nedaleko od Križevaca prema sjeveru nalazi se mjestance Apatovac s izvorom slano kisele vode, koja se mnogo upotrebljava za lijek i razvozi u bocama. Dalje otud sjeveroistočnim smjerom doći ćemo u prodol kod Lepavine, gdje je manastir grčkoistočnih (istočno-pravoslavnih) kaluđera, a u blizini su rudnici, u kojima se kopa kameni ugalj.

Istočno odavle je Bilo-gora, koja se prostire od izvora Glogovnice do izvora Ilove. Na jednom od južnih njenih ogranaka je grad Bjelovar, u kojem je sijelo velikoga župana i viša škola realna gimnazija. Bjelovar se ne odlikuje ni ljepotom okolice ni krasnim

zgradama, ali je ipak ugodan i prijatan, jer ima lijepo uređeno šetalište i oširoke pravilno građene ulice. Nedaleko od Bjelovara nalaze se kod sela Trojstva u Bilo-gori rudnici kamenoga uglja.

U okolici križevačkoj i u bjelovarskoj narod je zdrav i krepak te ljubi svoju narodnu nošnju i običaje. Zemljište je dosta plodno, a jer je i podneblje povoljno, dobro rode u jednom i drugom kraju sve vrste žita. U križevačkoj okolici, naročito oko Kalnika, bavio se negda narod mnogo obrađivanjem vinograda i kalnička su vina bila na glasu. U novije doba goji se oko Križevaca i Bjelovara s najvećom pomnjom rogata marva najplemenitije vrste. Otud je narodu lijep prihod, jer se stoka dobre vrste rado kupuje i izvozi daleko po svijetu.

69. Junak jezdi goricom.

Junak jezdi goricom,
Gorom jezdi, popijeva:
„Hladna goro, visoka!
Kad li ću te pregazit,
Da se malo odmorim
Na kriocu majčinom?
Majka će me sretati,
Za zdravljice pitati:
Kako sam joj putovo,
Kakve dare donio?
Ja joj nosim, gorice,
Vijenac od tvog cvijeća:
Da okitim majčicu,
Da majčicu pomladim."

70. Moslavina.

Od Bilo-gore odvaja se k jugu Moslavačka gora. Ona se proteže između rijekâ Lonje i Ilove od sjeverozapada prema jugoistoku.

Krenemo li od Bjelovara prema jugozapadu, doći ćemo do velikoga i lijepog mjesta Čazme. Nedaleko otud teče rijeka Čazma (ili Česma), i to prema jugu, gdje utječe u Lonju. Njezina prodol dijeli Moslavačku goru na dva krila, zapadno i istočno. Zapadno krilo ili Ivanićka brda manje je i niže, a istočno ili Garić-gora veće je i više.

Na zapadnom podnožju Ivanićkih brda nalazi se Ivanić-Kloštar sa dvije lijepe crkve, župnom i franjevačkom. Južno ispod njega, po prilici pol sata daleko, jest Ivanić-grad, koji je negda bio utvrđen.

Od Ivanića vodi prema istoku cesta preko ovećega mjesta Vojni Križ u kraj, koji se prostire ispod južnih obronaka Garić-gore i zove se Moslavina. U tom je kraju istoimeni lijep gospodski grad. U najistočnijem dijelu Moslavine nalazi se mjesto Kutina.

Moslavina je lijepa i plodna. Uz prostrana polja, na kojima rodi svake vrste žito, ima i bujnih livada, koje daju sočnu i dobru hranu marvi. Po brežuljcima su lijepi vinogradi, koji rode dobrim, osobito crnim moslavačkim vinom.

Narod je u ovom kraju čvrsta i lijepa uzrasta, vesele i ponosite ćudi, te čuva svoju lijepu narodnu nošnju i običaje.

71. Požeški kraj.

Onkraj Ilove počinje se Slavonija ravna. Tako se bar veli, premda ona nije posvuda ravna. Putujući od sela

Banove Jaruge željeznicom ili cestom prema sjeveru doći ćemo najprije u Pakračku a zatim u Bijelu ili Daruvarsku goru.

Ispod Pakračke gore u dolini Pakre je glasovito i lijepo uređeno kupalište Lipik. Jedva pol sata hoda otud nalazi se oveliko mjesto Pakrac, usred kojega su razvaline staroga grada. U Pakracu je sijelo vladike. Sjeverno od toga mjesta je kupalište Daruvar.

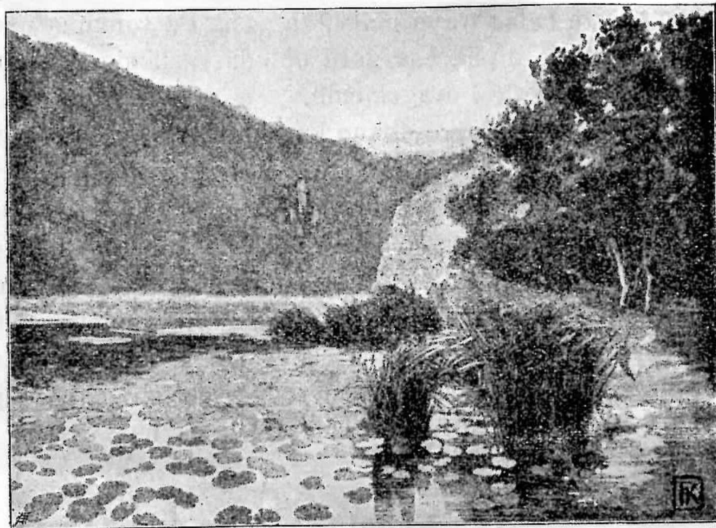
Zaputimo li od Pakraca cestom, što vodi preko sedla kod Kamenskoga, ukazat će nam se, kad prođemo Kamenski klanac, vrlo lijep prizor. Ugledat ćemo dolinu, koja je odasvud okružena gorama, a sred nje se vijuga rijeka Orljava. Sa sviju strana proviruju tu između zelenih šuma lijepa sela s bijelim svojim tornjevima. To je Požeška dolina. Okružuju je sa sjevera gore Papuk i Krndija, s istoka Krstov vrh, s juga Dilj-gora i Požeška gora, a sa zapada Psunj-gora.

Požeška dolina dobila je ime po gradu Požegi, koji se nalazi u jugozapadnom njezinu dijelu ispod Požeške gore. Požega je lijepo mjesto, a i zdravo već poradi svoje okolice. Ima u njoj i lijepih zgrada, naročito crkvi. Tu je sijelo velikoga župana, viša škola gimnazija, franjevački samostan i t. d. Na glavnom trgu postavljen je spomenik franjevcu Luki Imbrišimoviću, koji se proslavio u borbi protiv Turaka, što su njegovim nastojanjem prije kojih dvjesta godina protjerani iz Požege.

Osim Požege nema u Požeškoj dolini velikih mjesta. Spomena je vrijedno Kutjevo poradi lijepo uređenoga gospodarstva s vrlo velikim voćnjacima i uzorno obrađenim vinogradima. Lijepo je mjesto i Velika na

podnožju Papuka. Tu je negda bio franjevački samostan. Na brdu iznad mjesta je stari Veliki grad. I u Velikoj je toplo vrelo, te i onamo dolazi svijet da se liječi.

Nedaleko od Velike lijep je šumski perivoj Jankovac. Tu je na jednoj ravnici visoko u gori jezerce, iz kojega se spušta slap, a načinjen je također vodomet, odakle voda daleko štrca uvis. Sve to je tako lijepo dao

Jankovac.

udesiti vlastelin Janković, koji je tamo živio prije pedeset i više godina. Nedaleko pomenutoga jezera nalazi se nad jednom stijenom krst, a u samoj stijeni je Jankovićeva grobnica.

Požeška je dolina nesamo lijepa nego i vrlo plodna. Podneblje je u njoj sasvim blago, jer je sa sviju strana a osobito sa sjevera zaštićena gorama. Poradi

toga rodi tu žito i voće svake vrste, naročito dobre jabuke srčike i ukusne šljive crnice. Može se reći, da je lijepa Požeška dolina velik i krasan vrt. Svuda se vide lijepe njive, pomnjivo obrađeni vinogradi i bujne livade, kojima protječu bistri potoci i rijeke. I iste gore su u tom kraju pitome, jer su od podnožja do vrhunca obrasle zelenim šumama te daju vrlo dobru građu i ogrjev. Ima u gorama i dosta čistaca ili plandišta, po kojima raste bujna trava marvi za pašu. Po šumama nađe se svake vrste divljači, a gore obiluju različnim rudama, među kojima bude i dragocjenih.

Žitelji su Požeške doline krepki, marljivi i ponajviše dobroćudni ljudi. Bave se obrađivanjem polja i gojenjem stoke. Kad urodi voće, osobito šljiva, izvade se i otud lijepi novci. Šljive prodaju svježe, ali ih i suše a također peku od njih rakiju, koja je pod imenom šljivovice osobito na glasu te se mnogo izvozi u strane zemlje. Isto tako izvozi se mnogo i suhe šljive. U Požeškoj dolini dosad se prilično sačuvala narodna nošnja i narodni običaji. Narod osobito miluje pjesmu i glazbu.

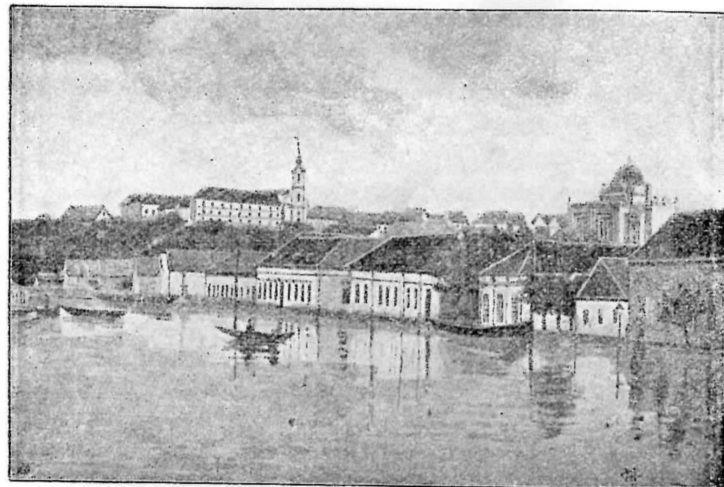
72. Fruška gora.

U najistočnijem dijelu Slavonije, koji se zove Srijem, pružila se uz Dunav Fruška gora. Počinje se kod utoka Vuke u Dunav i seže prema istoku do Slankamena. Sa sjeverne strane prema Dunavu sasvim je strma, a s južne prema Savi spušta se polako.

Na sjevernom podnožju Fruške gore, baš na ušću Vuke u Dunav, veliko je mjesto Vukovar. Tu je sijelo velikoga župana, a ima i katolički samostan franjevaca pa viša škola realna gimnazija. Osim franjevačke

crkve, koja je ujedno i župna, tu je također parohijalna crkva za ispovjednike grčkoistočne (istočno-pravoslavne) vjere. Radi svoga položaja Vukovar je osobito prikladan za trgovinu i ribarstvo.

Istočno od Vukovara leži pola na brijegu a pola u nizini kraj Dunava u prijatnoj, vinogradima ukrašenoj okolici lijepo mjesto Ilok. I tu je franjevački samostan, u kojem su pokopani slavni junaci Sibinjanin Janko i Ivan

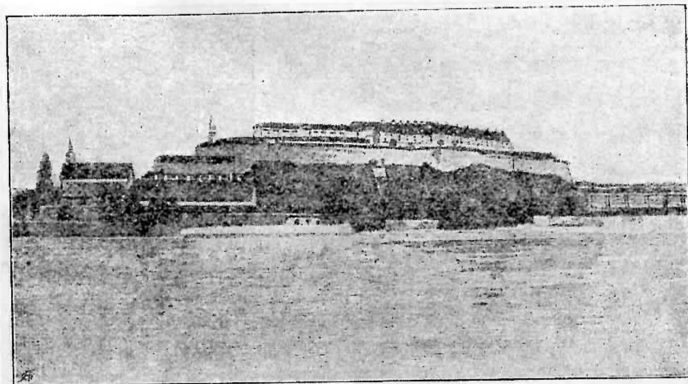
Vukovar.

Kapistran. U gornjem Iloku nalaze se razvaline staroga grada.

Putujući dalje niz Dunav opazit ćemo na jednom mjestu, kako suklja dim iz visokoga dimnjaka. Tu je tvornica, u kojoj se pravi kaja ili cement. Na glasu je takva tvornica blizu sela Beočina. Još je istočnije na Dunavu grad Petrovaradin u lijepoj okolici. Od Petrovaradina vodi put uz lijepo uređene vinograde u

grad Srijemske Karlovce. Tu je sijelo mitropolita-patrijarha, čija se ukusna palača diže uz lijepu sabornu crkvu. Dalje je tu i škola za bogoslove, koji se uče, da budu svećenici grčkoistočne (istočno-pravoslavne) vjere, a ima i viša škola gimnazija.

Na južnoj strani Fruške gore najznamenitije je veliko i imućno mjesto Ruma. Blizu Rume je u gori kod Vrdnika rudnik ili majdan kamenoga uglja.

Petrovaradin.*

U samoj Fruškoj gori ima dvanaest velikih i četiri mala manastira, u kojima žive kaluđeri grčkoistočne (istočno-pravoslavne) vjere. Mnogi su od tih manastira lijepo sagrađeni, obično u dubokoj dolini usred šume i voćnjaka. U sredini je manastirska crkva s jednim ili više tornjeva (kula). Najljepši i najbogatiji su manastiri Grgeteg, Ravanica i Krušedol. Lijep je manastir Kuveždin.

Fruškogorski kraj vrlo je lijep i plodan. Gora je puna šuma, u kojima je sve živo, veselo i bujno. Stoljetni

hrastovi i bukve dižu se visoko. Između njih se vrze zvjerad i divljač, a ptice grabilice i pjevice lete od drveta

Saborna crkva u Karlovcima.

do drveta. Najugodniji su ipak krajevi na podnožju gore ili u prigorju, gdje su se nanizali vinogradi, u kojima rodi

glasovito srijemsko vino. Dobre su također u Fruškoj gori i oko nje njive i livade, te se žiteljstvo i bavi uveliko ratarstvom i stočarstvom. Zemlja rodi obilnije nego i u kojem našem kraju, pa kad je ikoliko povoljna godina, ima svega u obilju. Poradi toga je narod krepak i zdrav, vatren i veseo, te se rado zabavlja igrom i pjesmom. Premda oko Fruške gore ima mnogo doseljenika

Kuveždin.

iz stranih zemalja, sačuvali su se tu ipak mnogi narodni običaji, narodne popijevke i igre pa i narodna nošnja. Na različnim sastancima narodnim: u svatovima, na vašarima i zborovima (hramovima i proštenjima) čuju se uz pjevače različne svirale pa i gajde, u koje sviraju gajdaši. Srijemac se raduje životu i iz puna glasa pjeva:

Ala je lijep
Ovaj svijet . .

Gajdaš.

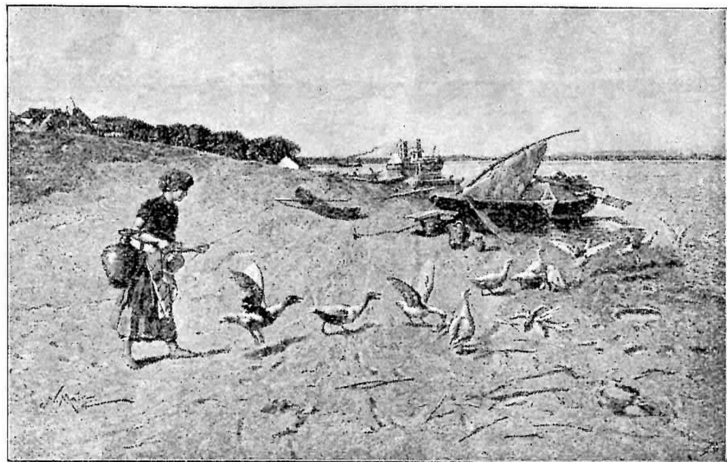
73. Posavina.

Rijeka Sava teče od zapada prema istoku. Blizu Podsusjeda kod Zagreba prolazi još tik do brda; no otud se počinje širiti i uz nju se prostire velika nizina, koju zovemo Posavina.

Nedaleko od Zagreba na desnoj obali Save nalazi se Turopolje. Stanovnici Turopolja ponajviše su plemići i udruženi su u jednu veliku plemićsku općinu, kojoj je na čelu župan. Glavno mjesto Turopolja je Velika Gorica, gdje se drže znameniti vašari marvom a osobito svinjama.

Jugoistočno od Velike Gorice nalazi se na rijeci Kupi grad S i s a k. To je veliko trgovačko mjesto, jer odatle mogu Savom ploviti i veće lađe, na kojima se dovozi i odvozi svakojaka roba, osobito žito, koža, suha šljiva, drvo i t. d. Niže Siska utječe Kupa u Savu.

Ispod Siska je na obje obale rijeke Lonje L o n j s k o p o l j e. Ono je dosad bilo gotovo uvijek pod vodom, naročito s proljeća, kad je okopnio snijeg, i pod jesen iza dugotrajnih kiša. Sada se radi o tom, da se načine prije-

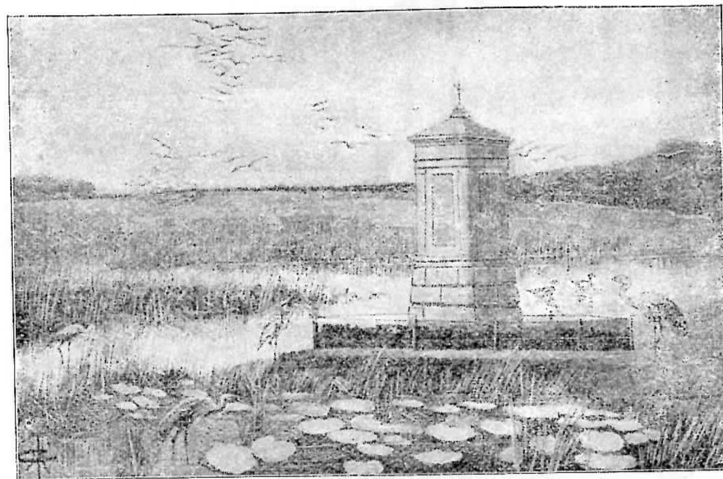
Slika iz Posavine.

kopi i da se voda odvede u Savu. Kad se to potpuno izvede, bit će kraj zdraviji, a isušeno tlo moći će se korisno upotrijebiti.

Kod sela J a s e n o v c a prima Sava U n u i kreće sasvim spram istoka. Otud je samo lijeva obala naša, a desna pripada Bosni i Srbiji. Uz našu savsku obalu nalazi se dalje S t a r a G r a d i š k a, a nedaleko od nje prema sjeveru je N o v a G r a d i š k a. Niže je otud na Savi grad B r o d, koji je također znamenit radi trgovine,

naročito s Bosnom, te je u novije doba znatno napredovao.

Iza Broda je oveliko mjesto Ž u p a n j a, gdje se u blizini nalazi tvornica treslovine (tanina), što se dobiva od hrastove kore. Sjeverno od Županje na rijeci B o s u t u veliko je mjesto V i n k o v c i. Tu je viša škola, koja se zove gimnazija. Uza savsku obalu s naše strane leži dalje grad M i t r o v i c a, u kom je viši sud i škola realna gimnazija.

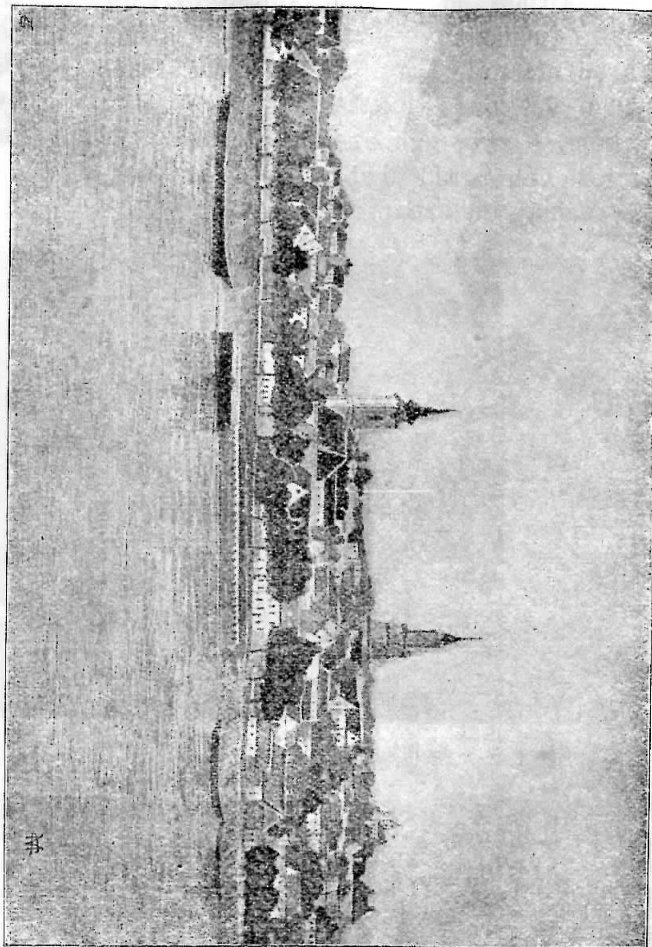

Obedska bara.

Iza Mitrovice teče Sava veoma sporo, te je tlo nisko i puno močvara, od kojih je najveća O b e d s k a b a r a kod sela Kupinova. U njoj ima vrlo mnogo ptica močvarica i drugih životinja, što žive u vodi i na vodi.

U najistočnijem dijelu Posavine, gdje utječe Sava u Dunav, nalazi se ovelik grad Z e m u n, u kom je trgovina dosta znatna. I u Zemunu je viša škola realna gimnazija, a s njom je spojena trgovačka akademija. Ima tu i više lijepih zgrada, naročito crkvi, među kojima

se osobito ističe nova crkva u predgrađu Franjindolu.

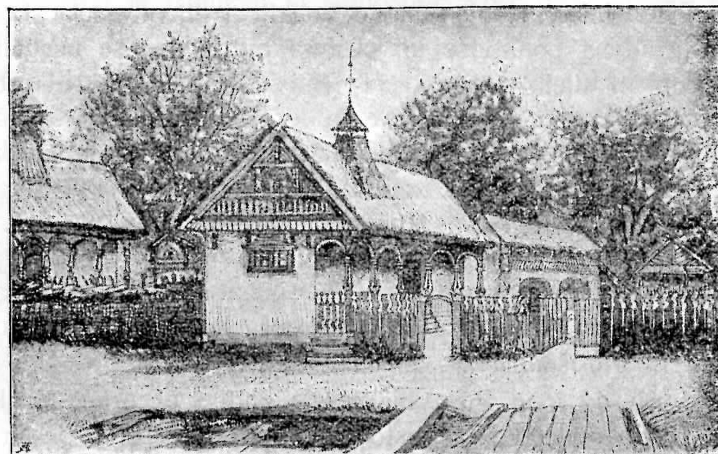

Zemun.

Sava ima mnogo pritoka. Slijeva prima S u t l u, koja teče na zapadnoj međi Hrvatskoga Zagorja. S iste strane utječe u nju iz Zagorja rijeka K r a p i n a a dalje

prema istoku L o n j a, I l o v a, O r l j a v a, B o s u t i još mnogo drugih manjih rijeka i potoka. Desni su pritoci velike rijeke K u p a i U n a.

Savske su obale niske i zato rijeka, kad dođe u veliku nizinu, često ne može svu vodu iz pritoka primiti i odmah odvesti dalje. Tako nastaju močvare, kojih je najviše i najveće su blizu ušća Save u Dunav. Događa se često, da se i sama Sava razlije, te je velik dio Posavine sav pod vodom. Otud nastaju velike nevolje:

Kuća u slavonskoj Posavini.

usjevi propadnu, uzduh se okuži i pojave se svakojake bolesti, naročito groznice. Stoga nije čudo, što je narod u Posavini slabijega zdravlja.

Posavina je vrlo plodan kraj. Na krasnim njivama rode različna žita, osobito kukuruz. U Turopolju goji se osim toga izvrstan kupus i luk. Bujnih livada, pitomih dubrava i zelenih gajeva ima puno u cijeloj Posavini. Poradi toga bavi se narod i stočarstvom, naročito gojenjem svinjâ, koje u velikim hrastovim i bu-

kovim šumama, osobito po donjoj Posavini, nalaze obilno hrane. Na glasu su svinje turopoljske. Ima tu i velikih voćnjaka, gdje rodi izvrsna šljiva, za koju narod dobiva lijepe novce. Najveće bogatstvo Posavine, naročito slavonske, jesu velike šume, u kojima rastu orijaški hrastovi, goleme bukve, lipe, jaseni i druga drveta. Svake godine prodaje se drvo iz tih šuma za velike novce, a od njega se izrađuju dužice, podvale za željeznice, piljenice i t. d. Ta se građa izvozi daleko u svijet.

U Posavini ima mnogo velikih i lijepih sela, koja su građena ponajviše uz ceste i putove te se naročito u donjem dijelu ovoga kraja protežu tako, da često treba i po cijeli sat, dok ih čovjek prođe. Kuće su u Posavini od veće česti lijepo sagrađene. U nekim krajevima ima zidanicâ; no u gornjoj Posavini, u Turopolju i oko Siska, ponajviše su drvene. Mnoge su od tih kuća na kat, a u krajevima podvodnim postavljene su na stupove ili panjeve tako, da voda ne može u stanove. I u slavonskoj Posavini, naročito iza Broda, ima kućâ građenih od drveta i urešenih tako, da ih je milina vidjeti.

Narod je u Posavini vesele ćudi i otvoren. Muško i žensko odijeva se u čisto narodno odijelo, koje je vrlo lijepo i okićeno. Obično prave haljine, naročito ženske, od domaćega platna, te ga krasno izvezu pamukom i svilom a gdješto iskite također biserom i zlatom. Narodne običaje Posavci poštuju i čuvaju a osobito ljube pjesmu, glazbu i ples.

74. Pokuplje.

Rijeka Kupa izvire pod Risnjakom u Gorskom kotaru. Neko vrijeme teče lijepim gorskim krajevima. Kod

Karlovca ulazi u oširoku nizinu, koju zovemo P o k u p l j e.

K a r l o v a c je donedavna bio utvrđen grad. Danas se raširio i izvan negdašnje tvrđave, te je s njim spojeno nekoliko mjesta iz najbliže okolice. I tu je negda bila prilično velika trgovina. Kupom su dolazile iz Siska lađe pune robe, koja se izvozila do mora, a otud se dovozila roba, što je došla po moru. Danas je trgovina pala, jer se sve otprema i doprema željeznicom. U Karlovcu je franjevački samostan, viša škola realna gimnazija i vojnička škola, u kojoj se uče oni, što će biti časnici u vojsci. Osim velike franjevačke crkve nalazi se tu i lijepa grčkoistočna (istočno-pravoslavna) crkva. Blizu Karlovca su na jednom brežuljku razvaline staroga grada D u b o v c a.

Putujući uz Kupu istočno prema njezinu ušću doći ćemo do J a m n i c e, koja je na lijevoj obali. Tu izvire dobra voda kiselica, a takav je izvor i prijeko na desnoj obali kod sela L a s i n j e.

Prema istoku biva nizina Kupe sve uža, dok se kod Siska ne sastane s Posavinom, pa tako je taj grad toliko u Posavini koliko u Pokuplju.

U Kupu utječe s desne strane D o b r a, K o r a n a, G l i n a i P e t r i n j a, a s lijeve K u p č i n a i O d r a. I ove se rijeke često razliju, a neki manji potoci, što dolaze s gorâ na sjeveru i zapadu, gube se u Pokuplju te prave močvare. Tako je nastala oveća bara B l a t n i c a, koja za velikih kiša prilično naraste.

I Pokuplje je veoma plodno. Tu ima lijepih šuma, livada i njiva. Narod se bavi obrađivanjem polja i gojenjem stoke. Ljubi narodnu nošnju, narodne običaje i narodne pjesme te je prilično vesele ćudi.

75. Podravina.

I uz rijeku Dravu prostire se nizina, koju zovemo Podravina.

Drava ulazi u našu domovinu kod sela Dubrave blizu Vinice. Južno otud nalazi se u Maceljskoj gori grad Trakošćan, koji je sagrađen na strmoj stijeni iznad lijepoga gorskog jezera. To jezero postaje od potoka Čemernice a teče dalje pod imenom Bednja u Dravu.

Trakošćan.

Dolinom rijeke Bednje doći ćemo u mjesto Lepoglavu ispod Ivančice. Tu je negda bio velik samostan Pavlinâ s višom školom, prvom i jedinom te vrste u našoj domovini. Danas je u Lepoglavi velika kaznionica. U blizini su kod Golubovca rudnici, u kojima se kopa kameni ugalj.

Od Ivanca nedaleko Lepoglave teče Bednja uskom dolinom pokraj strmih obronaka. Kod Varaždinskih Toplica, gdje je veoma toplo i ljekovito sumporno vrelo, rastavlja Bednja Topličku goru od Kalničke gore te okreće na sjever prema Dravi. Sjeverno od Varaždinskih Toplica je Varaždin. Svojim širokim ulicama i mnogim crkvama doima se taj grad svakoga vrlo ugodno. Građani su trgovci i zanatnici, ali se bave i poljskim gospodarstvom. U Varaždinu je sijelo velikoga župana i škola gimnazija. Osim toga tu su tri katolička samostana, od kojih je jedan ženski, a u njemu je od davnine uređen zavod za uzgajanje i obrazovanje djevojaka.

Od Varaždina vodi cesta u grad Koprivnicu, gdje se u novije doba razvila velika trgovina, i to najviše rogatom marvom i konjima. Tu je uz župnu crkvu također crkva franjevačka sa samostanom.

Iz Koprivnice dolazi se preko lijepih i vanredno dugih sela Virja i Đurđevca u Viroviticu, oveće mjesto s vlasteoskim gradom i franjevačkim samostanom, uz koji je lijepa crkva. Preko mjesta Donji Miholjac i Valpovo dolazi se iz Virovitice u Osijek. No jedan put vodi u Osijek i preko Našicâ, mjesta na podnožju Krndije.

Osijek je upravo na Dravi. Iza Zagreba je to najveći i najljepši naš grad. U njemu je prilično razvita trgovina. Dijeli se u četiri glavna dijela. Prema tome kako Drava teče, dolazi najprije gornji grad, zatim tvrđava i napokon donji grad. Ponešto na strani od tvrđave je novi grad.

Gornji grad je najljepši. Tu je sijelo velikoga župana, lijepa župna crkva, samostan kapucinski s crkvom, muško i žensko sirotište, velika tvornica žigicâ, velik parni mlin i još nekoliko tvornica.

Ugodnim drvoredom dolazi se iz gornjega grada u tvrđavu. Tu je u šetalištu postavljen spomenik onim ju-

Župna crkva u Osijeku.

nacima domaće pukovnije, koji su pali u ratu. Oko trga u tvrđavi nižu se oveće zgrade, u kojima su smješteni

ponajviše različni uredi, a osim toga više škole: velika gimnazija i realna gimnazija s trgovačkom akademijom. Još je tu samostan franjevaca s crkvom i lijepa župna crkva.

I u donji grad vodi iz tvrđave drvored. Taj je dio grada prilično prostran, ali samo na velikom trgu ima ovećih kuća. Najljepša je zgrada u donjem gradu učiteljska škola. Nalaze se u njemu i dvije župne crkve: katolička i grčkoistočna (istočno-pravoslavna).

U novom gradu, kamo se također iz tvrđave dolazi drvoredom, lijep je gradski perivoj.

Nedaleko od Osijeka lijepo je selo Aljmaš, gdje Drava utječe u Dunav. Tu se uzdižu brežuljci pod imenom Aljmaška ili Erdutska brda. Kod sela Erduta stari je grad Erdut. Zanimljivo je tu gledati, kako željeznica prelazi preko Dunava. Uz obalu čeka parobrod. Željeznički parostroj izgura željeznička kola na lađu i vrati se, a lađa otplovi Dunavom po debelim konopima od žica. Na drugoj obali prikopča se za željeznička kola drugi parostroj, te onda voz odjuri dalje.

Drava nema nijednoga znatnijeg pritoka s naše strane. Najprije utječe u nju Plitvica, zatim Bednja, onda Koprivnica, koja se najprije zove Bistra, i napokon Karašica, koja se isprva zove Voćinska.

U slavonskoj Podravini počevši od Virovitice ne mogu gorski potoci doprijeti do Drave nego se okaljuže u nizini i tvore velike močvare. Između sviju je bila najdublja močvara Palača Osijeku na jugu, koja je isušena.

Podravina bi bila svojim položajem, podnebljem i plodnošću najsrećniji kraj, da nema te nevolje od

močvara, koje su uzrokom i mnogim bolestima a osobito groznicama. No u novije doba uređuju se neke donjopodravske rijeke i prave se prijekopi, pa ima nade, da će nestati rečenoga zla.

Negda je u Podravini bilo velikih hrastovih šuma. U novije doba su ih prilično iskrčili te drvo rasprodali. Mnoge su šume međutim snova zasađene. Vrlo dobro rodi u tom kraju grah, kukuruz, kupus, repa, krompir i svakojako voće, osobito šljive i orasi. Po obroncima okolišnih brda napreduje i vinova loza. Livade su veoma bujne, pa zato ima Podravina mnogo i vrlo lijepe stoke a osobito dobrih konja.

Narod je naročito u gornjoj Podravini miran i ozbiljan a uzato vrlo marljiv i štedljiv. Narodni se običaji i narodne nošnje gube, i to opet više u gornjem nego u donjem dijelu ovoga kraja.

76. Đakovština.

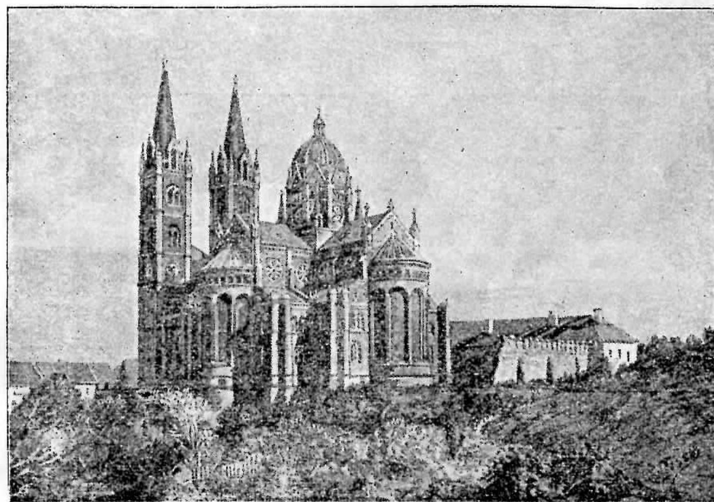
Između Podravine i Posavine, Krndiji, Krstovu vrhu i Dilj-gori na istoku, proteže se brežuljkast kraj, koji zovemo Đakovština. Sjevernom joj je međom rijeka Vuka, koja kod Vukovara utječe u Dunav, a južnom rječica Bič, koja se izlijeva u Bosut.

Vuka je dosad pravila mnogo štete i bila glavnim uzrokom spomenutoj velikoj močvari Palači. No sad tu rijeku uređuju, pa će od nje biti velike koristi. Desno obrežje Vuke mnogo je više od lijevoga. Zato ona dijeli suhu i višu ravnicu Đakovu na istoku od močvarne i niske Osijeku na jugu.

Glavno mjesto Đakovštine je Đakovo. Tu je sijelo katoličkoga biskupa i sjemenište za uzgajanje katoličkih svećenika. Osobit ures Đakovu je stolna crkva,

što ju je dao sagraditi glasoviti biskup Josip Juraj Štrosmajer. Ta je crkva velika i vrlo lijepo sagrađena. Kipove i slike u njoj izradili su znameniti umjetnici. U grobnici ispod crkve pokopan je osnivač njezin, biskup Štrosmajer.

U Đakovštini ima velikih sela, a sva su obično građena uz cestu. Sjeverno od Đakova su Gorjani. Danas je to manje selo, no negda je tu sred prostranih šuma stajao velik i čvrst grad velmožâ Gorjanskih.

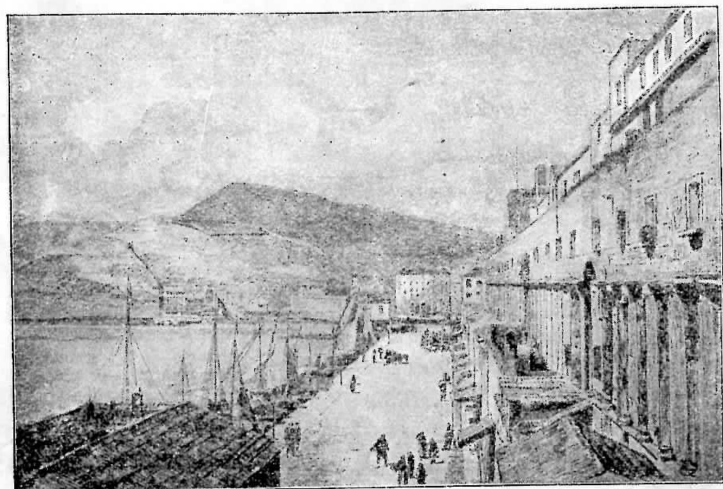
Stolna crkva u Đakovu.

U Đakovštini su gotovo iste prilike podneblja i tla kao u slavonskoj Podravini i Posavini. Poradi toga bavi se narod i tu ponajviše ratarstvom i stočarstvom. Brežuljci oko Đakova, naročito kod Trnave, rode izvrsnim vinom. Ima u ovom kraju također dosta i lijepih hrastovih šuma. Narod je dobroćudan i ljubi svoje običaje, pjesmu i svirku kao i ostali naš svijet u donjim krajevima.

77. Dalmatinsko Primorje.

Jadransko more proteže se i uz onaj dio naše domovine, koji se zove Dalmacija. Krajeve Dalmacije, što su uz more, nazivamo Dalmatinsko Primorje.

Kao što je hrvatska morska obala počevši od Senja gol kamen, tako je i Dalmatinsko Primorje krševito i strmo, no ipak ima zaliva, gdje se lađe mogu skloniti. U sjevernoj Dalmaciji najznamenitija je luka zadarska.

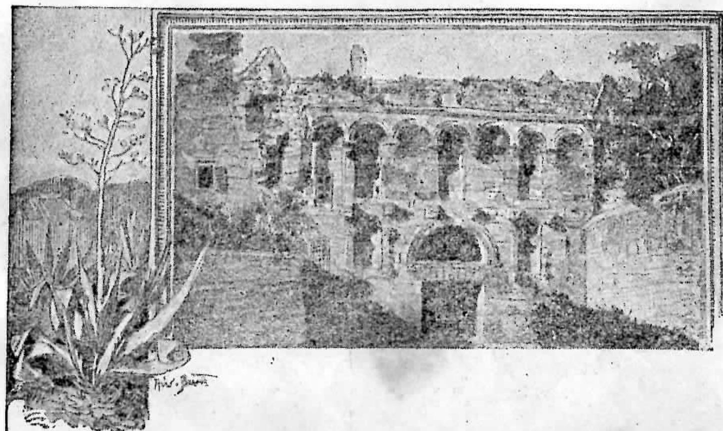

Spljetska luka.

Zadar je glavni grad Dalmacije. Tu su najviše oblasti i sijelo namjesnika, koji u ime kralja upravlja zemljom, pa zatim sijelo katoličkoga nadbiskupa i grčkoistočnoga vladike. Grad se prostire na uskom poluotočiću. Ima nekoliko glavnih ulica i više trgova a u novijem svom dijelu dosta lijepih kuća. Između osam gradskih crkvi osobito se ističe stolna crkva. U

crkvi sv. Šimuna čuvaju se moći zaštitnika njezina, pohranjene u dragocjenom kovčegu od čistoga srebra. U Zadru ima i viših škola, gimnazija i realka, a osim toga tu su sjemeništa za uzgajanje katoličkih i grčkoistočnih (istočno-pravoslavnih) svećenika. U arbanasima blizu Zadra jest muška učiteljska škola.

Ispod Zadra su lijepi primorski gradovi Šibenik i Trogir, a onda srce Dalmacije, grad Spljet. Kad se s mora primičemo Spljetu, pada nam u oči

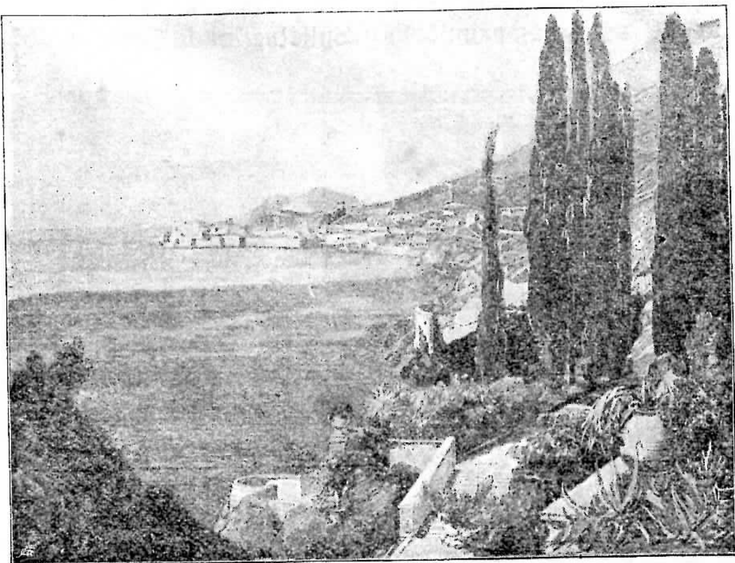

Zlatna vrata u Spljetu.

visoki toranj stolne crkve sv. Dujma. Osim nje još je tu više drugih crkvi pa i nekoliko samostana. U gradu je također sijelo katoličkoga biskupa, sjemenište za svećenike, nekoliko viših škola i lijepo uređen muzej za starine. Željeznica spaja Spljet sa Šibenikom i drugim nekim dalmatinskim mjestima. I luka je spljetska velika a priređuje se i za veći promet. Stoga je Spljet glavno tržište kopnene i pomorske trgovine dalmatinske. Blizu njega nalaze se ruševine staroga grada Solina, a

prema južnoj strani prostire se uz more podno visoke planine kraj nazvan Poljice.

Putujući iz Spljeta prema jugoistoku dolazi se u Dubrovnik. Taj je grad negda bio posve samostalan, t. j. njime je vladalo gradsko vijeće, a nitko mu drugi nije zapovijedao. U ono doba vodio je veliku trgovinu te je u njemu bilo vrlo bogatih ljudi. Prije više

Dubrovnik.

stotina godina postradao je od potresa. Danas je u Dubrovniku sijelo biskupa, zatim viša škola, koja se zove gimnazija i ženska učiteljska škola. Našemu narodu dao je Dubrovnik više znamenitih pjesnika. U blizini je njegovoj lijep otočić Lokrum s krasnim dvorcem i perivojem.

U najjužnijem dijelu dalmatinskoga Primorja je Boka ili zaliv kotorski. To je jedan od naj-

ljepših krajeva svijeta. Zaliv je taj sa sviju strana opkoljen gorama, a sred njega se bijeli grad Kotor. I u Kotoru je sijelo vladike, a ima i gimnazija. U grad dolaze mnogo Crnogorci radi trgovine. Luka je kotorska vrlo sigurna, te se u njoj mogu skloniti i najveći brodovi.

U onom dijelu Jadranskoga mora, što je uz Dalmatinsko Primorje, ima mnogo otoka. Neki su od njih pri-

Iz okolice Spljeta.

lično veliki, te je po njima i po više mjesta, pače i gradova. Znamenitiji su otoci dalmatinski: Pag, Rab, Brač, Hvar, Vis, Korčula i Mljet.

U Dalmatinskom Primorju i to po otocima ima i plodne zemlje; ali veći dio je gol krš, po kojem ovdje ondje raste samo šiprag ili kakva trava. Zeleni dijelovi

obrasli su najviše grmljem i crnogoricom. Na mnogim mjestima sije se zelje, sočivo i žito, ali ne rodi koliko bi trebalo narodu pa se mora dovoziti sa strane. Najveću korist ima narod od vinogradâ, koji rode dobrim vinom, i od maslinâ, koje se njeguju osobito u južnim krajevima te daju valjano ulje. Napreduju tuda još i neke vrste voća, kakva nema u drugim krajevima, te je i od njega lijep prihod. Najviše se dobije u smokvama, rogačima i višnjama. Od stoke goje se osobito ovce i koze. Mnogo pomaže Primorju i otocima također ribanje. Lovi se svakojaka riba, vade se kamenice, spužve i koralj, a osoli se i mnogo različne vrste ribâ za prodaju.

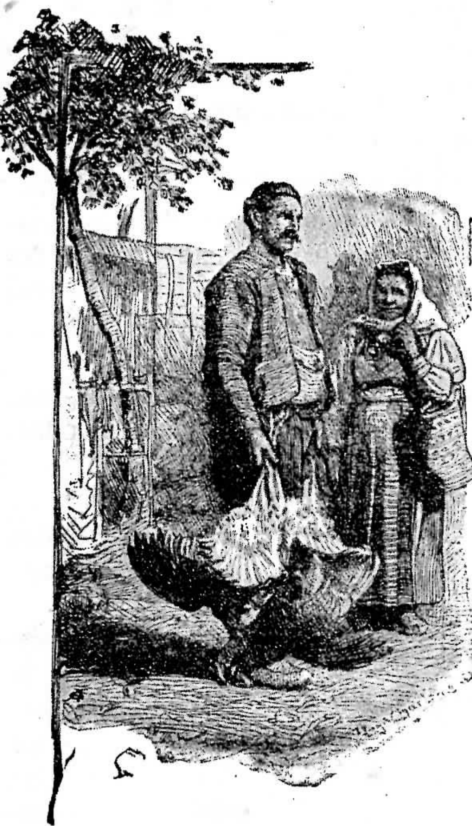
Dalmatinski je Primorac smion i ponosit. On se diči svojim rodom i jezikom pa mu pjeva slavu i sreću. U njega je obično jako tijelo i jak duh, te se ne boji nikakvih neprilika. Da osigura život sebi i svojima, brodi do najdaljih krajeva svijeta i ne žaca se nikakva posla osim onoga, kojim bi se povrijedila njegova čast i poštenje.

78. Dalmatinsko Zagorje.

Pođemo li iz Like prema jugu i prijeđemo li preko Velebita, doći ćemo u kraj, gdje se mogu razabrati dva glavna gorska niza, i to jedan s istoka a drugi sa zapada. Istočni se niz prostire uz bosansko-dalmatinsku među do rijeke Neretve te se zove D i n a r s k e p l a n i n e. Zapadni niz gorâ vuče se uz more, a nazivamo ga P r i m o r s k e p l a n i n e. Dinarske su planine veoma visoke, ali prema Neretvi se sve većma spuštaju. Primorske planine usuprot su Neretvi sve više. Između jednih i drugih planina javljaju se neke niže osamljene gore. S južne strane Neretve protežu se gore južnoga primorskog ruba, ali ne sastavljaju nizova nego su uske

i osamljene. Ovamo pripadaju D u b r o v a č k e i K o t o r s k e g o r e.

Gorski kraj Dalmacije, što se prostire između Dinarskih i Primorskih planina, zove se D a l m a t i n s k o Z a g o r j e. Primorske gore kao i Dinarske planine bijahu negda obrasle šumom, ali sad su gol krš. Svud se vidi pusto kamenje, između kojega samo tu i tamo proviruje po koja travka ili grm.

Dalmatinski seljaci.

Vode, što padaju po planinama, kupe se u vrela, potoke i rijeke. No kao što obično u kraškim krajevima, tako nema ni tu mnogo rijeka, a sve su kratkoga toka. Glavne su rijeke Zrmanja, Krka, Cetina, i Neretva.

Z r m a n j a dolazi iz Like na sjeveru pa se do blizu utoka u more vijuga između grebenâ i lomi se preko hridinâ.

K r k a izvire iz neke pećine pod Dinarom planinom, teče kroz veliko polje, pada više puta preko liticâ, a

kraj grada Skradina obara se divnim slapom te blizu Šibenika utječe u more.

Cetina nastaje također pod Dinarom planinom pa protječe polja i ravnice. I ona teče brzo te pravi slapove i utječe u more.

Neretva je najšira i najdublja dalmatinska rijeka, ali ne izvire u Dalmaciji nego u susjednoj Hercegovini. Po njoj plove oveće lađe i parobrodi. Rastače se u more na više rukava.

Na mnogim mjestima gubi se silna voda u ponorima, te je ili nestane pod zemljom ili se skupi po spiljama pa nanovo provire i toči se u potoke i jezera. Iza kiše znade voda tako provaliti, da se cijeli krajevi pretvore u močvare. Tako nastaju bare (blata) i jezera, koja kadšto strašno nabujaju, a kadšto presuše.

Najviše jezera te vrste ima po visokim ravnicama, koje narod zove polja i koje su veoma plodne. Lijepo je Kninsko polje, kojim protječe rijeka Krka. Ono je puno zelenih brežuljaka, po kojima su okupljena bijela sela. Na osamljenom jednom brdu diže se stari grad Knin, a ispod njega je nova varoš istoga imena.

Najveće i najšire u istočnoj Dalmaciji je Sinjsko polje, posred kojega teče rijeka Cetina, a u njemu je grad Sinj. U tom gradu sačuvala se lijepa narodna igra sinjska alka. To je neke vrste utrkivanje na konjima, a igra se svake godine na 18. kolovoza. Svi igrači obučeni su u prastaro narodno odijelo. Dolame su im od modre kadife srebrnim sponama okovane, na glavi kalpak s bijelim perjanicama, na nogama čizme s mamuzama, o bedri britka ćorda*), u ruci dugačko koplje, a dvije male puške o pojasu.

*) Ćorda = sablja.

U poljima rodi obilno žito i voće, pa je narod dosta imućan. Brđani su usuprot veoma siromašni te žive samo od svojih ovaca i koza, koje tamo jedva nađu hrane. U brdima ima korisnih ruda. Blizu Sinja kopa se kameni ugalj, asfalt i paklina.

Narod u Dalmatinskom Zagorju, naročito onaj, što živi u poljima, visoka je i jaka stasa, tamna lica, crne kose, vatrena pogleda, jedra i otvorena govora. Postojan je u poštenju i gostoljubiv. Narodne svetinje svoje ljubi i pomnjivo čuva. I u dalekom svijetu sjeća se rado svoje domovine te se brine za napredak svoga naroda.

79. Zdravo da si, domovino mila!

Sanak sanja momče Radivoje,
Sanak sanja, u snu progovara:
Da su meni oči sokolove,
Da je meni glasak slavuj-ptice,
Evo što bih mlađan učinio:
Prhnuo bih nebu pod oblake,
Svu bih zemlju okom uhvatio,
U sav glas bih uskliknuo jasno:
Zdravo da si, domovino mila,
Srećna, dična ti mi vijekom bila!

80. Žudnja za rođenim krajem.

Siromašni neki mladić iz kršne naše Like, gdje se bijeda sije, a junaci niču, dospije u Tursku. Tamo postane velik časnik ili paša. Bilo mu je lijepo, a ipak se nije osjećao srećnim.

Jednom ga pohodi sinovac iz Like. U strica svega izobila kao u carskoj palači, ali on pokraj svega toga

bijaše sumoran. Kad ga sinovac zapita za uzrok, odgovori:

„Sreće ni zadovoljstva u svom srcu, moj sinko, ne možeš osjećati nigdje van tamo, gdje si nikao i obikao.“

Sinovac stade ređati jade u Lici, ali stric osta pri svome.

„Znam, reče, da je u Lici veliko zlo; no vjeruj mi: gdjegođ su ljudi, svuda ima zala, a lakše je snositi u svojoj zemlji, među svojom braćom, i najveće zlo negoli u tuđini živjeti i u najvećem dobru . . .

Ja žudim za zemljom, na kojoj me je prvo ogrijalo sunce; žudim za našim modrim nebom; žudim za našim stijenama, koje su razgovor vjetrima i oblacima; žudim za grobovima oca i majke, djeda i bake; žudim za našim Božićem; žudim za slavom svojom i sela svoga; ta žudim za svim onim, sa čega mi je kraj, gdje sam se porodio, miliji od svake miline ovoga svijeta.“

81. Dvije ptice.

Zabludila morska ptica
U daljine kopne zemlje
I susrela kosovicu,
Gdje u gaju slatko pjeva.

— „Kako možeš pjevat tužna
U pustinji ovoj suhoj,
Gdje ni kapi vode nema?“
— „Pjevali su moji stari
U istome ovom gaju.“
Domovina kakva bila,
Rođenom je sinku mila.

82. Naša domovina.

Naša domovina nije samo onaj grad ili onaj kraj, gdje smo se rodili. Svi krajevi, što smo ih obišli od mora i Kotora do Zemuna i Dunava s jedne, a od Drave do Save i Kupe s druge strane, pripadaju istoj zemlji. To je naša hrvatska domovina, koju nazivamo kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija.

Domovina naša ima i more. U njoj je mnogo gora i dolinâ, rijekâ, potokâ i jezerâ, pa gradova, trgovištâ, selâ i zaselaka. Sva ta mjesta udružena su u općine, kotare i županije te se pokoravaju istoj vladi i imadu iste uredbe. No Dalmacija ima zasad drugu vladu i druge uredbe negoli Hrvatska i Slavonija.

Kao što su svi općinari dužni da se brinu za dobro svoje općine i da jedan drugomu budu od pomoći, tako treba da i zemljaci, t. j. oni, koji žive u istoj zemlji, nastoje oko dobra cijele zemlje i da joj u nevolji priskoče u pomoć.

Naši su djedovi mnogo učinili za domovinu. Neki su od njih i izginuli, dok su je sačuvali, od neprijatelja. I od nas očekuje domovina da činimo sve, što je potrebno za njezin napredak i sreću.

Od djece se ne traži drugo, već da se marljivo uče i slušaju svoje roditelje i učitelje. No ljudima valja svu snagu upotrijebiti, da izvrše svoje dužnosti u poslu, kojim se bave, ne bi li tim što više koristili svojoj domovini. Nastane li potreba da brane svoju domovinu od neprijatelja, tad moraju biti spremni dati i život svoj za nju. Samo tako mogu pokazati, da su dostojni potomci svojih djedova.

83. Lijepa naša domovino!

Lijepa naša domovino,
O junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda srećna bila!
Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina!
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina.

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga prsa, blage noći,
Toplo ljeto, toplo djelo,
Bistre vode, bistre oči,
Velje gore, velji ljudi,
Rujna lica, rujna vina;
Silni gromi, silni udi:
To je naša domovina!

Žanju srpi, mašu kose,
Djed se žuri, snoplje broji;
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša predući čedo doji;
Pase marva, rog se čuje,
Oj, oj zveči, oj u tmine,
K ognju star i mlad šetuje:
Eto naše domovine.

Teci Savo, Dravo teci,
Nit ti, Dunav, silu gubi,
Kud li šumiš svijetu reci,
Da svoj narod Hrvat ljubi:

Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grobak krije,
Dok mu živo srce bije.

84. Kraljevine Hrvatska i Slavonija.

U Hrvatskoj i Slavoniji živi preko dva milijuna stanovnika. Svi krajevi naše domovine nijesu jednako naseljeni. Najgušće je naseljeno Hrvatsko Zagorje, a najrjeđe Lika i Krbava.

Na sjevernoj strani Hrvatske i Slavonije najkrajnja je točka Drava kod Varaždina, na južnoj Velebit kod Zrmanje, na zapadnoj grad Rijeka, a na istočnoj Zemun kod utoka Save u Dunav. Hrvatskoj i Slavoniji susjedne su zemlje: Ugarska sa sjevera i istoka, Srbija, Bosna i Dalmacija s juga, pa Istra, Kranjska i Štajerska sa zapada.

Tlo Hrvatske i Slavonije vrlo je različno: sad se diže visoko a sad je opet nisko. Od zapada k istoku biva sve ravnije tako, da nam u Slavoniji puca pred očima velika ravnica. Od sjevera k jugu vidimo protivnu sliku: gore su sve više i golemije a završuju se kamenitim Velebitom, najvišom hrvatskom gorom, koja poput visokoga zida dijeli Hrvatsku od Dalmacije. Slavonija je dakle ponajviše ravna, Hrvatska je nasuprot više gorovita. No koliko razlika među gorama, koje se prostiru sjevernom Hrvatskom i Slavonijom, i onima, što su se prosule po južnoj Hrvatskoj!

Gore među Dravom, Dunavom, Savom i Kupom obrasle su lijepom šumom. Prilično su niske i opasane navlastito s južne strane sve manjim brežuljcima

i humcima, po kojima se nižu vinogradi i šljivici pa i oranice.

Gore na jugu Kupe i Save znatno su više i veličanstvenije od pređašnjih. Mjesto gustih šuma strši tu najviše kršno kamenje; mjesto lijepih dolina vide se same kotline i ponikve. K tomu su u tim krajevima duboki ponori i mnoge spilje, od kojih su neke veoma prostrane i lijepe. Napokon ima tu lijepih slapova i jezera.

Prostranih nizina ima u našoj domovini jedino uz oveće rijeke: Dravu, Savu i Kupu. Kao što tok spomenutih rijeka, tako i njihove nizine Podravina i Posavina s Pokupljem opadaju k istoku. U Podunavlju se sastavljaju s velikom ugarskom nizinom.

Rijeke Hrvatske i Slavonije teku u dva smjera. Jedne idu istočnim smjerom prema Crnome moru a druge zapadnim u Jadransko more. One, što idu istočnim smjerom, dugačke su pa teku i padaju polagano a prolaze najviše plodnim nizinama. Rijeke naprotiv, što idu zapadnim pravcem, obično su kratke, teku brzo i padaju naglo. Ima i ponornicâ, koje se nakon kraćega ili dužeg toka gube u ponorima pa podzemno teku u Jadransko more.

Podneblje je u našoj domovini različno. U Hrvatskom Primorju vrlo je blago i toplo. Poradi toga dospijeva tu i takvo bilje, koje inače raste u sasvim toplim zemljama: maslina, smokva i badem. Lika, Krbava i svi krajevi prema Kupi imadu oštro podneblje. Zima traje vrlo dugo, a pada mnogo snijega. Ljeto je toplo i suho. Sjeverna Hrvatska i zapadna Slavonija imaju uopće ugodno i umjereno podneblje. U istočnoj je Slavoniji napokon vruće ljeto i oštra zima.

Žitelji Hrvatske i Slavonije bave se najviše ratarstvom i stočarstvom. No svi krajevi nijesu jednako plodni. Zemljišta u južnoj Hrvatskoj, naročito u Primorju pa Lici i Krbavi, ponajviše su neplodna i prikladna poglavito za gorsku pašu. Tlo u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, a osobito u Srijemu, vrlo je plodno i vrijedi gotovo za svaku granu gospodarstva.

U gorama Hrvatske i Slavonije ima dosta ruda. Nalazi se u njima ponešto i zlata i srebra, ali se kopa samo olovna, bakrena i željezna ruda pa kameni ugalj. Vapnenca i građevnoga kamena ima izobila. Osim toga pune su naše gore gustih šuma, osobito prema sjevernoj i istočnoj strani domovine. Hrvatski, a navlastito slavonski hrastovi na osobitu su glasu te daju izvrsnu građu za brodove, duge i željezničke podvale.

Tvornicâ u našoj domovini nema mnogo. Najviše ih je oko velikih gradova. Proizvodi se u njima željezo, staklo, zemljana roba, kožne, platnene i pamučne tvari pa roba od drveta, papir i t. d. Mali obrt počeo je padati. Mnogo se robe u zemlju dovozi iz stranih tvornica.

U novije doba počela se trgovina, koja je neko vrijeme padala, opet dizati. Mnogo pomažu pri tom vodeni putovi, to jest prevoženje robe lađama po moru i velikim rijekama. I lijepih cesta sagrađeno je u novije doba po svim stranama domovine, a razgranala se i željeznička mreža. Najviše željeznica ima Slavonija, dok se u Lici i Krbavi željeznička pruga sada gradi.

85. Moja domovina.

Gdje ptičice miloglasnim
Glasom pjevaju,
Gdje pčelice cvijeća krasnim
Vrtom šetaju;

Ondje moja domovina,
Ondje mili stan,
Mladost moja gdje nevina
Blag uživa dan.

Gdje se gore i dolovi
Skladno mijenjaju
I čovjeku vidik novi
Vazda davaju;
Gdje brdine lozicama
Vinskim pune su,
A doline šumicama
Gustim rodne su:
Ondje moja domovina,
Ondje mili stan.

Gdje bogate njive plode
Žitom različnim,
Perivoji voćem rode
Sočnim i dičnim;
Gdje pastiri kod svog stada
Frule sviraju,
I gizdave djeve rada
Uz njih igraju:
Ondje moja domovina,
Ondje mili stan.

Tko li takvu domovinu
Ne bi ljubio?
Tko li majku tu jedinu
Ne bi slavio?
Ljubmo dakle domovinu,
Ljubmo mili stan,
Gdje nam prva svjetlost sinu
I rođeni dan!

II. Iz povijesti.

86. Čeh, Leh i Meh.

Blizu Krapine u Hrvatskom Zagorju nalaze se tri brda. Na jednom od njih vide se i danas razvaline staroga grada, koji se također zvao Krapina. Priča se, da je u vrlo davno doba u tom gradu živio knez, koji je bio Slaven. On se pokoravao rimskomu caru, jer su u ono doba i ove zemlje, u kojima mi živimo, bile rimske, i car je tu imao svoju vojsku i svoga namjesnika.

Kad je krapinski knez umr'o, ostavi za sobom tri sina: Čeha, Leha i Meha, pa jednu kćer Vilinu. Uz Krapinu sagradiše braća na obližnja dva brda još dva grada: jedan se zvao Psar, a drugi Šabac. Sada je svaki brat stanovao u svom gradu.

No braći nije bilo s voljom, što su se morala pokoravati namjesniku rimskoga cara. Poradi toga počnu se tajno dogovarati, kako da se riješe gospodstva rimskoga. Ali sestra Vilina javila je sve to namjesniku rimskoga cara.

Kad braća doznadu, da ih je sestra izdala, ulove je i zaziđu u jednu kulu krapinskoga grada, koju narod još i danas zove Vilina kula. Međutim su braća ipak udarila na namjesnika rimskoga cara te ga ubiše. No sad se rimska vojska digne na pobunjenike, koji su također imali svoju vojsku, sluge i podanike.

Rimska je vojska bila jaka, te se braća nijesu mogla od nje obraniti. Poradi toga su sabrala svoje i otišla tamo preko velike rijeke Dunava. Čeh je nastanio zemlju Češku, Leh Lešku ili Poljsku, a Meh Moskovsku ili Rusiju.

87. Dolazak Hrvata.

Stara priča pripovijeda, da su Hrvati prije mnogo stotina godina živjeli na sjeveru u zemlji, koja se zvala Bijela Hrvatska. Mnogi od tih Hrvata ostaviše svoju staru domovinu i odseliše se na jug prema moru. Vodilo ih je pet braće: Hrvat, Kluk, Lobel, Muhlo i Kosjenac pa dvije sestre: Tuga i Vuga. To se dogodilo otprilike šest stotina godina poslije rođenja Hristova.

Kad su Hrvati došli u zemlju, u kojoj sada nastavaju, našli su tu osim Latinâ, podanikâ rimskoga cara, naseljen divlji narod Avare. S njima su morali ratovati, ali su ih napokon svladali i pokorili.

Gotovo u isto doba i iz istoga kraja dođoše na jug i Srbi te se naseliše u susjedstvu Hrvata.

88. Ja sam Hrvat.

Kad me moja majka rodi
I na svoje primi krilo,
Hrvatski mi ona reče:
Dijete moje slatko, milo!

Kad su moja slaba usta
Prve glase skladno slila
Milozvučna, slatka riječ
Hrvatska je prva bila.

Kad me majka učit poče,
Da se Bogu molim smjerno,
Sveta njena riječ je tekla
K nebu hrvatski i vjerno.

Kad smo mali druzi znali,
Što je draga igra, šala,
Grla naša glasna, bratska,
Hrvatski su klikovala.

Sada kad sam stigo ljeta
Kuda idem i što tvorim,
Hrvatskom se lijepom riječi
Dičim i njom vazda zborim.

Ja sam Hrvat dušom, tijelom,
Hrvatska me rodi mati;
Hrvatsko će naše ime
Dovijeka se spominjati!

89. Tuga.

Priča se, da su se Hrvati, kad su se ovamo doselili i osvojili zemlju uz Jadransko more, podijelili na dvanaest plemena. Svako je pleme dobilo svoj kraj. Braća, što su Hrvate ovamo dovela, dadoše i sestri Tuzi lijep dio. To je bila ravnica, što se nalazi u Dalmaciji, a zove se Poljica.

U kratko vrijeme stvoriše se usred Poljica mnoga sela, a i Tuga je sagradila tu svoje gizdave dvore. Oko njezina dvora podigoše poljički velikaši visoke palače. Tako je postao lijep gradić, koji se nazva Tugini dvori ili ukratko Tugari. I danas je sred Poljicâ selo Tugari, gdje ima tragova razvalinama, koje su ostale od staroga dvora Tugina.

Poljičani i sad spominju Tugu i o njoj pričaju ovako: Kod nas je jednom vladala slavna hrvatska kneginja. Ona je bila bogoljubna, pa se nikakva nepristojna riječ u Poljicima nije smjela reći. Nitko nije smio preko

tuđega zemljišta prijeći ni pomaknuti međe; i nitko nije smio nikomu kakve štete nanijeti, niti su se ljudi smjeli svađati ili jedan drugomu štogođ ukrasti. Svaki je svoje čuvao, trudio se i radio, pa je punu kuću svega imao. Susjed sa susjedom, selo sa selom življahu u ljubavi.

90. Mlada Hrvatica.

Ja sam mlada Hrvatica
Zdrave duše, vedra lica,
Vjerna kćerka rodu svom.
Vijek se molim Onom gori,
Koji sve iz ništa stvori,
Da mi štiti mili dom.

Kudgod krenem zemljom ovom,
Majčinim se javljam slovom,
Riječju milom, slađanom;
Ona mi je draga, mila,
Ljubit ću je, ma gdje bila,
Da prodičim mili dom.

Ljubim braću, roditelje,
Moga roda prijatelje,
Ljubim dušom mlađanom.
Nek se svagdje svijetom znade,
Hrvatice kako mlade
Ljube žarko dragi dom.

A kad jednom dođe zgoda,
Da poradim u čast roda,
Pomoć ću mu dušom svom:
Poraditi marno sve ću,
Za rođene grude sreću,
Za djedova svojih dom!

91. Gromovnik ili Perun.

U pradavno doba vjerovao je naš narod u više bogova. Najveći bog mu je bio Gromovnik ili Perun. Djeca Perunova bijahu: Sunce, Mjesec, zvijezda Danica i drugi mali bogovi.

Po vjerovanju naših starih Gromovnik je bio gospodar, neba i zemlje, koji daje, da gromovi udaraju, vjetrovi huje, kiša pada i trave niču. On je i svijet stvorio. Narodna priča pripovijeda o postanju svijeta ovo: U početku ne bijaše nego samo bog. On je spavao i snivao. Dugo trajaše taj san, ali najednom se bog probudi. Prenuvši se poče se obazirati i svaki pogled mu se promijeni u zvijezdu. Začudi se bog i stane putovati, da razgleda, što je stvorio svojim očima. Sunce bješe pripeklo. Bog se ugrijao te zaronio u more, da se okupa. Kad se opet diže, ostalo mu za noktom zrno pijeska. Zrno je ispalo te ostalo na stijeni. To je zrno naša zemlja. Putujući dalje dođe bog i do naše zemlje. Opet se umorio i znoj mu se hvatao čela. Kaplja znoja padne i na zemlju, a kad oživi, posta od nje čovjek.

92. Mjesec kara Danicu.

San usnila carica gospoja,
San usnila, u sanku vidjela,
Da se vedro nebo otvorilo,
Sve zvijezde kraju pribjegnule,
Sama osta Danica zvjezdica,
Sama osta čekajuć mjeseca.
Mjesec kara Danicu zvjezdicu:
„Oj Danice, jedna ležakinjo,
Ti preleža dane i godine,
Ja obasjah brda i doline!“

93. Trojan.

Naši su pradjedovi vjerovali, da osim dobrih bogova ima i zlih ili bjesova. Jedan od takvih bogova bio je po narodnom vjerovanju i Trojan. O njemu se priča ovo:

Živio je u jednom gradu na planini Ceru a bijahu u njega tri glave. Jedna je gutala ljude, druga ribe, a treća ostale životinje. Danju je boravio u svom gradu na Ceru, a noću u Širinu na Savi. Narodu nije bio s voljom taj njegov način života te ode i zamoli jednoga od njegovih slugu, neka upita svoga gospodara, čega se najviše boji.

Na pitanje odgovori Trojan: „Bojim se samo Sunca." Kad je to čuo sluga, dade konjima mjesto zobi pune zobnice pijeska, a ljudima reče, neka svojim pijetlovima povade jezike, da ne bi Trojanu pjevanjem svojim objavili zoru. To njega smete, te zakasni i Sunce ga uhvati. Zato se zarije pod plast sijena; ali dođe bik te prevrne sijeno i Trojan se rastopi.

94. Ivan Ravenjanin.

Da odvrati Hrvate od neznabožačke vjere, poslao je papa k njima svećenika Ivana Ravenjanina. U gradu, koji se danas zove Spljet, izaberu Ivana Ravenjanina nadbiskupom.

U Spljetu je u ono doba bio hram, koji su još neznabožački Rimljani podigli svomu krivom bogu. To je nadbiskupa Ivana Ravenjanina jako boljelo i on je taj hram dao očistiti od krivih bogova te je od njega učinio kršćansku crkvu.

Blizu Spljeta bile su razvaline grada Solina, koji su razorili Hrvati, kad su došli u ove zemlje i ratovali s ondašnjim njegovim stanovnicima. U razvalinama nalazila se i kršćanska crkva sv. Marije, u kojoj bijaše ukopano više svetaca i ugodnika Božjih. Nadbiskup Ivan Ravenjanin želio je, da otkopa moći ili kosti tih svetaca, naročito moći sv. Dujma, pa da ih prenese u novu svoju crkvu u Spljetu. O tome priča stari jedan pisac:

Ivan sazove puno naroda i zaputi s njim u Solin na mjesto, gdje je prije propasti grada stajala kršćanska crkva sv. Marije. Unišavši u crkvu nađoše sve razbacano i rastrgano. Tlo bijaše puno porušenih krovova i pepela od požara te već i šipragom zaraslo. Bilo je dosta duše Spljećana, koji su znali, gdje su sahranjene moći sv. Dujma, no kako je grobnicu u podzemlju prekrivalo svodovlje, nije se moglo lako razabrati, gdje se upravo nalaze.

Dadoše se na posao. Prvi se lati sam nadbiskup, a za njim njegovi vjernici. Uklone granje i šikarje, a odmaknu s pomoću Božjom, koji im je podavao snage, golemo kamenje i ruševine. Već su prilično otkopali, kad im se javi divan miris. Otkriju jedan mrtvački sanduk (sarkofag) i ponesu u Spljet. Kad ga u gradu otvoriše, uvjere se, da to nijesu moći sv. Dujma, već mučenika blaženoga Anastazija. Zato se sutradan vrate u Solin te stanu kopati i iskopaše sanduk sv. Dujma. Požure se opet, da ga prenesu u Spljet, no bio je tako težak, da ga ni najjači ljudi nijesu mogli s mjesta maknuti. Nadbiskup se domisli te dade nedužnim rukama, da ga ponesu. Mala četa dječaka prihvati teret pa ga lako i veselo iznese. Od sunčanoga žara stala ih bijaše mučiti žeđ, ali eto na najsušem mjestu iz kamena prodre živo vrelo, koje i danas nosi ime sv. Dujma. Okrijepivši se hlađanom vodicom odnesu dječaci sanduk na određeno mjesto. Kad su ga

otvorili, razlio se od njega divan miris. Ostaci svetoga tog mučenika nađeni su čitavi, a na prsima mu je bilo sv. evanđelje u srebrnim koricama. Još danas počivaju ta dva mučenika, blaženi Anastazije i sv. Dujmo, u stolnoj crkvi splјetskoj.

95. Sv. Ćiril i Metod.

Prije tisuću i još nekoliko godina živio je u grčkom gradu Solunu odličan čovjek imenom Leon. U njega bijaše sedmoro djece, a među njom dva sina. Starijemu je bilo ime Metod a mlađemu Konstantin.

Sva su Leonova djeca bila dobra i pametna, no pomenuti sinovi osobito se isticahu bistroumnošću i vrednoćom. Konstantin je već za djetinjstva zavolio nauku pa je bio pozvan u Carigrad, da bude mladomu caru Mihajlu drug u učenju. Tu je svojom marljivošću i vladanjem stekao kod cara i prvoga njegova doglavnika ili kancelara osobitu milost, te su mu bile ponuđene velike časti i odlikovanja. No on sve to odbi i reče: „Za mene nema ništa bolje nego učenje." Odrekavši se svake svjetske časti dade se zarediti za svećenika.

Metod bijaše neko vrijeme vojvoda, ali ostavi to pa pođe u manastir. Za njim se povede i Konstantin, te tako oba brata postanu redovnici ili kaluđeri.

Metod i Konstantin, i ako su bili rodom Grci, razumjeli su i slavenski. Dogodi se u ono doba, da je jedan knez, koji je vladao u slavenskoj kneževini Moravskoj, zatražio od cara u Carigradu, neka mu pošalje svećenika, koji bi pokrstili njegov narod. Car prihvati tu molbu i otpravi u Moravsku Metoda i Konstantina.

Da lakše predobiju Slavene za kršćansku vjeru, preveli su Metod i Konstantin crkvene knjige na slavenski jezik i udesili, da se služba Božja vršila slavenski. Time su pogodili pravi put. Naskoro su se pokrstili Moravci, a zatim Česi pa i drugi Slaveni.

U tom su poslu Metod i Konstantin ipak mnogo pretrpjeli, jer su se neki protivili tomu, da se služba Božja vrši slavenskim jezikom. No papa prizna rad sv. braće i posveti Konstantina za biskupa, koji tom prilikom promijeni ime u Ćiril. Poslije njegove smrti postade biskupom Metod.

Kod Hrvatâ su kršćansku vjeru propovijedali učenici Ćirila i Metoda te uveli slavensku službu Božju, koja se u mnogim krajevima uzdržala sve do danas.

Ćiril i Metod proglašeni su svetima. Slave ih osobito Slaveni, koji se njima ponose te ih zovu slavenskim apostolima.

96. Tomislav.

Kad su Hrvati došli u ove zemlje, nijesu imali kralja. Bili su podijeljeni u više plemena, a poglavice tih plemena zvali su se župani. Poslije su se neki župani počeli nazivati banovi. Tako je to bilo preko dvjesta godina. Onda se među Hrvatima pojavi jedan ban, koji je već kao mladić bio hrabar i krepak u rvanju.

Taj ban, imenom Tomislav, sabrao je bio veliku vojsku, a imao je i mnogo brodova na moru. Svoju zemlju znao je odbraniti od neprijatelja, a nekim je susjedima pritekao bio u pomoć. Pošlo mu je za rukom, da su ga svi drugi hrvatski banovi i župani priznavali za svoga prvaka. To ga ponuka, da sebi nadjene ime kralj,

pa da njegova zemlja bude kraljevina kao što su bile i druge velike zemlje.

Za kralja se Tomislav dao i kruniti. Pozvan bi sav narod hrvatski, da se nađe na Duvanjskom polju, gdje će biti velika narodna skupština ili sabor. Na određeni dan tu se zaista sakupila sila naroda s oružjem u ruci. Došao je i Tomislav sa sjajnom svojom pratnjom. U prvim redovima bijaše njegova tjelesna straža u oklopima, sa srebrnim i pozlaćenim šljemovima na glavi, sa štitom u jednoj ruci a kopljem u drugoj. Zatim su prolazili svećenici sa zapaljenim svijećama noseći križeve, sv. moći i različne crkvene posude. Iza njih stupahu župani, načelnici gradova i banovi, a onda dvorska gospoda, pa kraljeve sluge ili komornici. Napokon je stupao kralj odjeven u sjajne haljine i opasan dragocjenim pasom, ali bez plašta i krune.

Pred crkvom čekali su kralja papinski poslanici i nadbiskup splјetski s drugim biskupima te su ga uveli u nju. Tu je papinski poslanik zapitao narod, hoće li, da Tomislav bude krunjen za kralja. Narod odgovori, da hoće, a poslanik nato odvede Tomislava na jedno uzvišeno mjesto kraj žrtvenika, gdje bijaše već smješteno kraljevsko prijestolje. Najprije položi Tomislav na sv. evanđelje narodu i crkvi zakletvu te se pričesti. Onda ga poslanik opasa posvećenim kraljevskim mačem, pomaza svetim uljem, postavi mu objema rukama krunu na glavu i dade mu u ruke kraljevsko žezlo. Iza kratke molitve uze opet sa stola, koji je stajao tik do prijestolja, cipele i plašt i predade to rizničaru, a taj uz pripomoć komornika ogrne kralja plaštem i obuje mu cipele. Nato kralj ustane i nakloni se triput kliknuvši: „Slava va višnjih Bogu i na zemlji mir." K prijestolju, na koje je Tomislav

tad sjeo, pohite podanici njegovi svih staleža da okrunjenom kralju ljube ruke i skute posvećenih haljina. Nakon hvalospjeva i čestitke svrši se krunisanje klicanjem: „Na mnogaja ljeta."

Potom iziđu opet svi istim redom. Pred crkvom zajaše kralj konja, stupi na poviše mjesto među narod i vojsku pa zasiječe mačem na sve četiri strane svijeta za znak, da će domovinu braniti od neprijatelja sa svih strana.

97. Zvonimir.

Prije osam stotina i još nekoliko godina bio je kralj hrvatski Dimitrije Zvonimir. On do toga bijaše ban, no kad nije bilo od roda kraljevskoga nikoga, da preuzme prijestolje, izabra hrvatski narod njega svojim kraljem.

Zvonimir je okrunjen u crkvi sv. Petra na Solinskom polju, a krunio ga je papin poslanik. K toj svečanosti pohitio je hrvatski narod iz sviju krajeva. Došli su gotovo svi biskupi, banovi, župani i drugi velikaši i časnici kraljevi. U zavjernici i zakletvi svojoj obećao je Zvonimir, da će se zauzeti za pravdu, braniti crkve, štititi siromahe, udovice i siročad, pa nastojati, da svi podanici njegovi žive po Božjem zakonu.

Kralj održa riječ. Stara jedna hrvatska knjiga pripovijeda o njemu po narodnome pričanju ovo: „I posta kraljem Zvonimir, koji pošteni kralj poče crkve veoma štovati i ljubiti. I poče dobre pomagati a progoniti zle. I bi od svih dobrih ljubljen a od zlih nenaviđen, jer ne mogaše zla vidjeti. — Za dobroga kralja Zvonimira bijaše vesela sva zemlja, jer bijaše sva puna i urešena svakoga dobra, a gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi, da ga

izjede bogati, ni nejaki, da mu uzme jaki, ni sluga, da mu učini nepravo gospodar, jer je kralj sve branio. — I bijaše puna zemlja svakoga blaga. I zemlja Zvonimirova — niti se ikoga bojaše niti joj itko mogaše nauditi osim gnjev Gospoda Boga.“

98. Koloman.

Kad je prije osam stotina godina izumr'o kraljevski rod hrvatski, nastali su u našoj domovini nemiri, jer su se mnogi otimali za kraljevsku krunu. Da se tomu učini kraj, privoljeli su Hrvati, da se njihovom kraljevskom krunom okruni ugarski kralj Koloman, koji bijaše sinovac (bratov sin) hrvatske kraljice Jelene ili Lijepe, udovice iza kralja Zvonimira.

U starom gradu Križevcima sklopljena je pismeno pogodba ili ugovor između Hrvatâ i kralja Kolomana. U pismu je Koloman obećao, da će poštovati i braniti prava hrvatskoga naroda. Poslije toga bude u hrvatskom gradu Biogradu na moru okrunjen krunom, kojom su krunjeni Tomislav i Zvonimir i drugi kraljevi hrvatskoga roda.

Preko Jadranskoga mora, zapadno od naše domovine, nalaze se Mleci. I danas je to lijep grad na moru, a negda je bio i vrlo bogat, jer je trgovao gotovo s cijelim svijetom. Pod njegovu je vlast pripadalo više krajeva, no i pored toga bijaše Mlečanima žao za dalmatinske gradove, koji su pripali Kolomanu kao hrvatskomu kralju, pa su mu stoga pravili svakojakih neprilika.

Pripovijeda se, da se Koloman jednom vojujući protiv Mlečana vozio u kočiji. Pri tom su kočijašu ispale uzde iz ruku, a konji polete bijesno kao munja. Jedan od

pratilaca kraljevih istrči, trgne kralja s kočije, potegne snažnom rukom za uzde i zaustavi konje. Tako je izbavio kralja od smrti. Hrabrom tom čovjeku Koloman se zahvalio kraljevskim darom poklonivši mu velika dobra u Hrvatskoj. Od njega je poteklo pleme Vragovića, koji su kao dobri junaci bili domovini svojoj na ponos i diku.

99. Mongoli u Hrvatskoj.

Bio jedan kralj po imenu Pasoglav. U njega bijaše golemo tijelo s pasjom glavom i kozjim nogama. Nasred čela imao je jedno oko. Taj kralj provalio je jednom sa svojim ljudima iz neznane zemlje u našu domovinu i prodr'o je čak do mora. Kudgod bi došao, nemilosrdno je harao, plijenio i prolijevao krv. Velik strah je zavladao u narodu, a nitko se nije usudio oprijeti tim divljim stvorovima. Nato dođe neki pobožni biskup, osokoli narod te ga s križem u ruci povede u boj protiv Pasoglava. Narod se junački borio, ubio Pasoglava i rastjerao čitavu njegovu vojsku.

Tako se pripovijeda. No kralja Pasoglava ili čovjeka, koji bi imao pasju glavu, nije nigda bilo. Priča je postala otud, što se prije neko šest stotina godina pojavio nekakav neznabožački vojvoda Batukan i sa svojim ljudima, koji su se zvali Mongoli ili Tatari, dopr'o iz dalekih krajeva do naših zemalja. I bijahu to ljudi zaista neobični: golobradi, tupa nosa a očiju malenih. Odijevali su se u odijelo od kože. Oružje im je bilo savijena sablja, luk i strjelica s dugim oštricem od željeza ili od kosti. No Hrvati se ipak nijesu preplašili tih strašnih ljudi nego su ustali, da odbrane od njih svoju zemlju i svoga kralja.

U to doba bio je hrvatski i ujedno ugarski kralj Bela Četvrti. Njegovu su vojsku Mongoli u Ugarskoj potukli i rastjerali. Kralj se radi toga sa ženom i djecom svojom skloni u Hrvatsku te bježeći od Mongola, koji su međutim pošli za njim, stiže do mora. Tu se zapodjela ljuta borba. Kralja Belu Četvrtoga opkolili su bili Mongoli sa svih strana. Najednom stignu Hrvati i stanu ih mačem sjeći, nogama gaziti te njihova trupla bacati u more kao guske u ribnjak. Što je Mongolâ ostalo, to se razbježalo i ostavilo Hrvatsku, u koju se nigda više nijesu vratili.

Kralj Bela Četvrti nagradio je junačke Hrvate častima, a mnogima je podijelio imanja. I vjerne neke općine pa i gradove učinio je slobodnima i dao im osobita prava ili povlastice.

100. Rudolf Habsburški.

Domovini našoj na sjeverozapadu bilo je veliko njemačko carstvo. U jednom kraju carstva, koji se zvao Švajcarska, živio je prije kojih šest stotina i još nekoliko godina bogat knez po imenu Rudolf Habsburški.

Jašući on jednom u lov začuje sred šume malo zvonce. Odmah zaputi pravcem, otkud je dopirao glas, i nađe svećenika, koji je nosio sv. pričest bolesniku, a uz njega crkvenjaka sa zvoncem. Vidjevši taj pohod skoči s konja te se otkrije i klekne pred svetim otajstvom.

Upravo kod toga mjesta vodio je put preko potoka. Prelazilo se brvlju, a svećeniku ne preosta drugo, već da vodu pregazi. Stavi zato sveto otajstvo kraj sebe i počne skidati obuću. Knez to opazi i priđe svećeniku. Od njega sazna, da posljednjom utjehom hiti bolesniku na smrtnoj

postelji. Zato ga ponudi, neka sa svetim otajstvom uzjaše na njegova konja, da ne bi zakasnio. Svećenik sa zahvalnošću primi ponudu kneževu.

Nakon svršena posla svećenik htjede konja vratiti, ali knez odgovori: „Sačuvaj Bože, da bih ja igda jahao na konju, koji je nosio Boga i Spasitelja moga. Ako ga ne ćete vi za se, dajte ga crkvi na dar.“ Svećenik zahvali i blagoslovi pobožnoga kneza.

Rudolf Habsburški odlikovao se i drugim djelima toliko, da se glas o tom pronio po cijelom njemačkom carstvu; a kad se ispraznilo carsko prijestolje, sastanu se knezovi njemački i postave njega za cara.

I pod carskom krunom osta ovaj plemeniti knez ponizan i pobožan kao i prije. Kad su se oko njega kod krunidbe sabrali velikaši, trebalo je da uzme žezlo u ruke, ali se ono nije moglo odmah naći. Nato car uzme križ pa reče: „Ovaj križ, u kom smo otkupljeni mi i cijeli svijet, neka nam služi za žezlo.“ Svima se to vrlo svidjelo i svi su bili iz dna duše vjerni svomu novomu caru.

Car Rudolf nije nigda vladao u našim zemljama, no on je pradjed mnogih vladara, koji već blizu četiri stotine godina vladaju našom domovinom. I današnji premilostivi vladar naš Franjo Josip I. potječe od roda Habsburškoga.

101. Krvavi most.

Prije šest stotina i još nekoliko godina stupi na prijestolje hrvatsko i ugarsko Andrija, prozvan Mlečanin, jer se rodio u Mlecima na moru, i tamo je odgojen. Taj kralj bio je posljednji od roda Arpadovaca, iz koga je potekao i onaj ugarski vladar Koloman, s kojim su Hrvati sklopili ugovor te ga priznali i za svoga kralja.

Protiv Andrije Mlečanina digli su se mnogi velikaši držeći, da nije pravi potomak kraljevskoga roda, jer mu je baka još prije negoli je rodila njegova oca ostavila kraljevski dvor te živjela u tuđinstvu. Ni papa nije bio za Andriju, već je nastojao, da na prijestolje hrvatsko i ugarsko dođe napuljski kraljević Karlo Martel, koji je po majci svojoj bio u rodu s kraljevskom porodicom Arpadovaca, što su dotle vladali u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Poradi toga nastali su u našoj domovini nemiri. Veća i jača stranka ipak je htjela da bude kraljem Karlo Martel. I u samom Zagrebu sve se uskomešalo. Biskup je bio za Karla Martela, a kanonici i građani priznavali su kralja Andriju.

U to vrijeme bio je upravitelj ili kastelan Medvedgrada u Zagrebačkoj gori Gardun. Taj čovjek bijaše prevrtljiv: sad za kralja Andriju, sad za Karla Martela. Jednom se zavadi nešto s kanonicima pa sa svojim vojnicima iz Medvedgrada i seljacima iz okolice navali na Zagreb i opkoli Kaptol, u kom su stanovali kanonici. Zagrebački građani priteku kanonicima u pomoć. Na otvorenom polju između gornjega grada i Kaptola, baš pokraj potoka, koji je onuda još doskora tekao, sukobiše se obje stranke. Priča veli, da je na tome mjestu bila bitka tako žestoka, te se potok omastio bratskom krvi. I most, koji je vodio preko potoka s gradske strane na kaptolsku, bio je sav krvav, te se od onoga vremena zove k r v a v i m o s t. A tako je još i danas ime ulici, koja je vodila od toga mosta.

102. Crna kraljica.

Priča se, da prije mnogo stotina godina gospodarica u Medvedgradu bijaše vazda crno odjevena, pa su je zato zvali crna kraljica.

Ta žena bila je vrlo oštra i nemilosrdna. Mnogo je jada zadavala upravo zagrebačkim građanima. Njezini ljudi morali su putnike trgovce na drumu vrebati i hvatati pa odvesti u grad. Tu bi ih po kraljičinoj zapovijedi orobili i onda bacili u tamnicu, da ne vide sunca ni mjeseca. Za velike novce mogao se sužanj otkupiti,a inače bi u tamnici i poginuo.

I seljaci, kraljičini podanici, mnogo su trpjeli. Tko bi samo pogledom pokazao, da mu nije milo, što ona traži ili zapovijeda, toga bi nemilosrdno kaznila. Imala je velikoga gavrana, kojega je vrlo milovala, a puštala ga je, da strašno izmrcvari one, koji su joj se bilo kako zamjerili. Ljudi su mislili, da je u tom gavranu sam nečastivi, pa su zato strašno mrzili nesamo na nj nego i na njegovu gospodaricu.

Kad je s Medvedgrada nestalo crne kraljice, odlahnulo je svima u Zagrebu i okolici. Ne zna se pravo, kako je umrla, no svi bijahu uvjereni o tom, da nije svršila pravom ili prirodnom smrću.

103. Sibinjanin Janko i Ivan Kapistran.

Pošto su Turci osvojili mnoge zemlje i velik dio Srbije, prohtjelo im se i Beograda na Dunavu, otkud bi lako provaljivali i u naše zemlje. Digli su zato veliku vojsku od sto i pedeset tisuća vojnika i trista topova te su je poslali pod Beograd. To se dogodilo prije neko četiri stotine i pedeset godina.

No naši ljudi nijesu mirovali. Živio je u to doba u zemlji Ugarskoj glasovit junak S i b i n j a n i n J a n k o. Prije negoli je turska vojska stigla u Beograd oskrbio je on s dovoljno hrane tamošnju našu vojsku i poslao joj u pomoć novih četa.

Našao se i još jedan junak, koji je shvatio, kolika opasnost od Turaka prijeti cijelomu kršćanskom svijetu. To je bio franjevac Ivan Kapistran, rodom Talijan. Pobožni taj i junački redovnik uze križ u ruke i pođe od mjesta do mjesta pozivajući narod, da ustane s njim u rat na Turke. Premda nije umio govoriti narodu njegovim jezikom, raspalio je ipak svojim oduševljenjem svijet tako, da je šezdeset tisuća ljudi krenulo u boj pod imenom „križara“. Sa četama, koje su se već prije skupile u Beogradu, bilo je sad svekolike kršćanske vojske nešto preko sedamdeset tisuća, dakle ni polovica prema turskoj.

Sav kršćanski svijet se uznemirio ne znajući, kako će se svršiti to ratovanje i kakva ga čeka sudbina. Kad su naše vojske krenule prema Beogradu, naredi papa, da se po svim crkvama u podne zvoni i tim kršćani opomenu, da se pomole Bogu za pobjedu.

Nekoliko dana prije Ivanja zametne se kod Beograda ljut boj. Naši pod vođama Sibinjanin-Jankom i Ivanom Kapistranom navališe na Turke kao zmajevi. Turaka je padalo mnoštvo, ali su se neprestano javljali novi kao da niču iz zemlje. Već su kršćani počeli bili očajavati, kad se najednom Ivan Kapistran uspne na visoku kulu (toranj) i vijući zastavu s križem osokoli vojsku. Ona navali snova te potuče neprijatelja ametice. Do trideset tisuća Turaka pade pod Beogradom, a ostali uzmaknu sa svojim carem ispod zidinâ beogradskih. Obilan plijen dopade u ruke naših vojnika.

Slavni junaci Sibinjanin Janko i Ivan Kapistran nijesu se nažalost zbog pobjede kršćana dugo radovali. Od kuge, koju su Turci donijeli, razbolje se najprije Sibinjanin Janko i umrije u Zemunu nekoliko nedjelja iza beogradske

bitke. Dva mjeseca nakon toga umrije i Ivan Kapistran te bi pokopan u franjevačkome samostanu u Iloku.

104. Tito Dugović.

Strašna je prije neko četiri stotine godina bila bitka kod Beograda, gdje se sukobila kršćanska vojska s turskom.

Turci već malo ne nadvladaše. Jedan njihov vojnik uspne se na gradske bedeme i htjede s jedne kule strgnuti i baciti kršćansku zastavu, a na njeno mjesto isvjesiti tursku s polumjesecom. No zla mu sreća. Opazi ga dobar junak Tito Dugović, uspne se za njim i navali na nj golom sabljom. Kad mu tako nije mogao nauditi, uhvati se s njime u koštac pa nastojaše da ga baci s kule. No Turčin je bio vrlo jak, te ga naš junak nije mogao obaliti. Dugo su se rvali bez uspjeha, i kad Dugović vidi, da nema druge, skupi svu snagu, obuhvati Turčina junačkom mišicom i baci se s njime zajedno u ponor.

Naša vojska nato plane novom snagom te navali još jednom na Turke sipajući na njih vatru i zapaljenu smolu. U turskoj vojsci nastane metež. Neke čete njezine zahvati i sažeže vatra, a druge se dadu u divlji bijeg. Naša ih vojska stane progoniti pa tako slavno odbije Turke od beogradskih zidova.

105. Medvedgradski top.

Turcima je ipak pošlo za rukom da predobiju Beograd. Provalili su poslije toga i u naše zemlje te osvojili velik dio Ugarske i našu Slavoniju. Jednom su doprli čak do savskoga mosta kod Zagreba. Most su po-

magali braniti nesamo Zagrepčani iza svojih zidina nego i žitelji Medvedgrada, koji je u ono doba imao mnogo topova.

Iz jednoga velikog topa gađao je sam gospodar medvedgradski. Pripovijeda se, da je on s Medvedgrada vidio, kako Turci neprestano jurišaju na most te iz nekoga velikog šatora primaju zapovijedi. Bio je to stan turskoga vojvode ili paše.

U šatoru skupe se nekoga dana, bilo je to oko podne, najugledniji Turci, da zajedno s vojvodom ručaju i u veselom se razgovoru pozabave. Za objeda donesu sluge pečena purana tako vješto raščinjena, da se nije poznalo, je li čitav ili raščinjen. Vojvodi se svidi vještina kuhareva pa razigran digne purana i reče: „Gledajte, Turci, kako ja sad raščinjena, a ipak čitava purana držim u svojoj ruci, tako će biti za nedjelju dana ključi grada Zagreba u mojim rukama, a na žrtveniku najveće njihove crkve sv. Kralja zobat će zob izmoreni konji naši."

Tek što turski vojvoda izusti te riječi, puče s Medvedgrada veliki top a zrno pogodi purana pa ga na sitne komade raznese. Turci se ljuto prepadnu i razbjegnu se na sve strane.

I to se dakako tek pripovijeda. No cijela je istina, da su za svojih provala u hrvatske krajeve Turci živo željeli ono, što u priči sniva i kazuje ovaj veseli paša. Vuklo ih je srce u bijeli grad pod gorom i budila se vjerska mržnja na pogledu velikoga, sjajnog kršćanskoga hrama.

Ali je i ostalo sve pri pustim željama i kod slatkih sanja, koje je razbila hrvatska hrabrost na braniku vjere i domovine.

106. Smrt Nikole Šubića Zrinskoga.

Neprestano su Turci provaljivali u naše zemlje, ali su ih naši svagda junački dočekali. Bilo je to po prilici prije trista i pedeset godina za ugarskog i hrvatskog kralja Maksimilijana, kad Turci sakupiše silnu vojsku i provališe preko Slavonije u Ugarsku, da je sasvim pokore i sprave pod svoju vlast. Tursku je vojsku vodio sam car Sulejman i prvi njegov vojvoda, poturčeni Hrvat Soković-paša.

U to vrijeme bio je sa svojom vojskom u ugarskom gradu Sigetu ban hrvatski Nikola Šubić Zrinski, jedan od najvećih junaka, što ih svijet pamti. Njega su se Turci, premda i sami bijahu dobri vojnici i junaci, bojali kao žive vatre. Čim je turski car doznao, da je Nikola Šubić u Sigetu, odredi, da turska vojska krene onamo. Silne su to bile čete: sto hiljada po izbor konjanika, pješadije ni broja se ne zna.

Pjesnik naš Andrija Kačić pjeva o tom ovako:

Ode vojska do Sigeta grada,
A pred njome care Sulejmane,
Gledao je Zrinoviću bane,
Gledao je te je besjedio:
„Mili Bože, na daru ti hvala,
Kad dočekah i ovoga danka,
Da ja vidjeh toliko junaka
Pohoditi Zrinovića bana!
Što sam, Bože, od Tebe molio,
Sada vidim, da sam izmolio.
Blagoslovi svijetlu sablju moju,
Da osvetim svetu vjeru Tvoju.
Tri hiljade već nemam vojnika,
A bez broja na polju Turaka.
Al s pomoću Boga velikoga
Predobit ću dušmanina svoga."

Pa je svojoj vojsci besjedio:
„Poslušajte, mila braćo moja!
Evo na nas turska sila dođe,
A pred njome care Sulejmane.
Malo nas je, ali smo junaci,
Svaki udri na deset Turaka,
Sam Zrinović hoće na dvadeset

Međutim opkole Turci Siget i stanu na nj udarati. Nikola Šubić borio se sa svojim junacima hrabro, ali je dobro vidio, da spoljašnjega (starog) grada ne može odbraniti s malom svojom vojskom. I tako Turci nakon četrnaest dana zauzmu taj dio. Nikola se sa svojim junacima povuče u unutrašnji (novi) grad i namisli ga braniti do posljednje kapi krvi. Turci stanu i ovamo navaljivati kao bijesni i sipati vatru iz topova. Mnogo su nedjelja tako vojevali i poginu ih mnogo hiljada. No i vojske Nikole Šubića ostade malo, jedva šest stotina vojnika.

U toj nevolji stigne od turskoga cara Nikoli Šubiću pismo, u kome mu piše: „Nemoj ludo izgubiti glave, već otvori vrata od kaštela (grada)." Još mu obeća silno blago i bogatstvo pa i kraljevsku krunu u Hrvatskoj, ako preda grad. Ali Nikola odgovori: „Vjera moja, Sulejmane care! Dok je meni na ramenu glava, ne ću tebi otvoriti vrata. Imam dosta praha i olova i zaire,*) što je od potrebe. Međutim će dobra pomoć doći od cesara Maksimilijana."

Nato Turci stanu još većma udarati na grad. Napokon ga zapale i on počne gorjeti sa sviju strana. Od silnoga jada, što tako dugo nije mogao osvojiti Sigeta, razboli se Sulejman te umre, ali je to prvi vojvoda (veliki vezir) Sokolović tajio, da se turska vojska ne zastraši. Turci udarahu bez prestanka. Sav je već grad ležao

*) Zaira = hrana.

u razvalinama i u plamenu buktio. Sad se približi trenutak, gdje je Nikoli trebalo birati: ili da se preda ili slavno

Nikola Šubić Zrinski.

pogine. Bilo je to na sam dan Male Gospe. Skupivši svoje junake poče Nikola Šubić, kako Kačić u svojoj pjesmi o njemu piše, govoriti ovako:

Turci nam i barut upališe,
Svu zairu u lagum digoše;
Od crnoga praha pocrnjesmo,
Od živoga ognja izgorjesmo,
A ne će nam dobra pomoć doći
Od cesara Maksimilijana.
Odbranit se Turkom ne možemo.
Da viteško djelo učinimo,
Otvorimo od kaštela vrata
Te na sablje dočekajmo Turke.
Ljepše nam je slavno poginuti
Nego živim pasti im u ruke.
Gole će nas po vojsci voditi
I najposlije na mijehe derati.
Ali prije nego izginemo,
Hod'te, braćo, da se zagrlimo.

Svi klekoše pa se poljubiše i za grijehe svoje pokajaše. Nikola Šubić ode i obuče se u najljepše svoje haljine, a u džepove metnu ključeve od grada i u svaki po sto dukata. „Neka," reče on, „ne kaže onaj, koji me bude svlačio, da u mene nije našao ništa." Na vrat metne zlatni lanac, na glavu kalpak sa čelenkom*) od alema, a u ruke uzme sablju zlatom okovanu. Takav se stavi na čelo svoje male vojske te otvori gradska vrata i dade opaliti jedan top. Onda kroz dim od topa poleti kao munja iz oblaka s barjaktarom Nikolom Juranićem i svojom vojskom na neprijatelja, koji je jurio preko mosta.

Bitka bijaše žestoka ali kratka. Kad se raspršao oblak od dima, otkud je Nikola Šubić dijelio smrtne

*) Čelenka = nakit, načinjen od zlata ili srebra, te se nosi za kalpakom.

udarce, pogodi ga jedno tane u glavu a drugo u prsi. On obamrije i crnoj zemlji pade; zemlji pade, Bogu dušu dade. Turci ga podignu i odnesu svomu prvom vojvodi, koji zapovjedi, da mu glavu odsijeku. Tijelo mu svečano pokopaju, a glavu poslaše vojsci našega kralja.

Poput svoga vođa izginuše i vitezovi njegovi junački svi do jednoga. Samo preko njihovih mrtvih tjelesa mogao je Turčin izgubivši prije toga oko trideset hiljada junaka dospjeti u grad, koji bijaše izgorio u prah i pepeo.

107. Sablja Petra Zrinskoga.

Petar knez Zrinski bijaše silan junak. Turci su ga se bojali kao žive vatre, jer ih je nekoliko puta potukao, a kršćani su blagosiljali ime njegovo.

Već kao mladić istakao se Petar Zrinski junaštvom. Desio se on u Požunu, gdje je u ono doba stolovao kralj Ferdinand Treći. Kralj pođe jednom u lov pa uz druge pratioce uzme sa sobom i mladoga Petra. Sred najljepše zabave prepadnu se razigrani lovci. Pred njih bane golem vepar. Petar skoči prvi, trgne mač iz korica, obori se na vepra pa ga jednim udarcem rasiječe. Svi se lovci zadive junaštvu mladoga kneza i stanu mu ogledati sablju, ali nijedan nije mogao da zamahne njome. Bila je dobra sablja Petrova, ali još bolja njegova junačka desnica.

Petar Zrinski odlikovan bi poslije različnim častima. Postade i banom, a oženio se umnom Katarinom iz slavne hrvatske porodice Frankapana. No završio je svoj život nesrećno. Nezadovoljan vladanjem kralja Leopolda Prvoga, sina Ferdinanda Trećega, diže se Petar

Zrinski s više hrvatskih i ugarskih velikaša protiv svoga vladara.

Ali ih sve stiže teška sudbina. Ban Petar Zrinski i šurjak njegov Franjo Krsto Frankapan bijahu zarobljeni i osuđeni na smrt. U Bečkom Novom Mjestu odrubi im krvnik glave — ima tomu preko dvjesta i četrdeset godina. S njima izumriješe dvije slavne hrvatske porodice, koje su stotine i stotine godina branile od Turaka zemlje naše i kojima se ponosio narod naš i domovina naša.

108. Ratovanje za oslobođenje Slavonije.

Turci osvojiše naskoro velik dio Ugarske i našu Slavoniju. To nije mogao mirno gledati kralj naš pa je dizao vojsku na njih. Hrvatski ban Erdedi, pošto je od Turaka oslobodio Kostajnicu i Dubicu, povede svoje čete u Slavoniju, da i nju oslobodi.

Narod se u Slavoniji razveselio tomu te je pod svojim vojvodama pomagao banovu vojsku i pjevao:

Druga vojska Slavonijom kreće,
Njom upravlja bane gospodine
I mlađani Lesle generale
Sa Slavonci po izbor junaci:
Med njima je silni Matijević,
Mladi Divić i sijedi Oklješa,
Franjo Ilić i vrli Marjanac
I Pinojtić od sela Petrova.
Oni Turke progonit umiju
Goneći ih od grada do grada.
Oklješa je Rajić osvojio,
Matijević grad Viroviticu,
Grad Stražeman predobi Diviću
I u Šagu junak večerao.
Bijelu Stijenu Ilić ugrabio,

Marjanac je u Subotku došo,
A Pinojtić u Pakracu stao,
Da u Bijeloj ne osvane Stijeni.
Grad Požegu, Gradišku i Kobaš,
Pleternicu, Našice i Erdut,
Grad Varadin, Ilok i Šarengrad,
A i druge slavonske gradove
Osvojiše Slavonci junaci.
Osvojiše, zemlju očistiše
Od nesklada i meteža turskog.

Hrvatske su vojske s pomoću uzbunjena slavonskog naroda osvajale gradove u Slavoniji s velikom brzinom. Samo u nekim gradovima na Savi sustavili su se Turci i branili se još nekoliko godina.

109. Umrimo za kralja našega.

Ima tomu više od sto i sedamdeset godina, što je na kraljevsko prijestolje naše došla carica i kraljica Marija Terezija. Njezin otac, kralj Karlo, nije imao sina niti ikoga muškog u rodu pa je u dogovoru sa svojim narodima odredio, da na prijestolje njegovih djedova može doći i kći njegova Marija Terezija. No to nije bilo po volji nekim vladarima drugih zemalja, te su jedva dočekali priliku da mogu navaliti na zemlje naše kraljice. Najgori i najopasniji od sviju njenih protivnika bio je pruski kralj Fridrik Drugi.

U velikoj neprilici zakani se Marija Terezija zatražiti pomoć kod vjernih Ugrâ i Hrvatâ. Poradi toga krene u ugarski grad Požun, gdje su se na saboru sastali bili ugarski i hrvatski velikaši, biskupi, plemići i izaslanici gradova.

Među tu gospodu dođe kraljica u crno odjevena i sa sinčićem Josipom u naručju. Govorila je latinski, glasom

punim tuge i bola, ali je vrlo jasno ocrtala, kako se gotovo pol svijeta diglo, da joj skine krunu s glave i njezinu sinu skrši prijestolje, a podjarmi vjerne joj narode.

Lijepa i topla besjeda kraljičina tako uspali Ugre i Hrvate, da su potegnuli mačeve iz koricâ i oduševljeno stali klicati: „Umrimo za kralja našega, Mariju Tereziju!"

Dugo je trajao rat, koji je vodila Marija Terezija sa svojim neprijateljima, a svršio se srećno za kraljicu i narode, kojima je ona dugo i mudro vladala te im mnogo dobra učinila. Hrvati su se u tom ratu osobito odlikovali.

110. Panduri baruna Trenka.

Kraljici Mariji Tereziji valjalo se boriti s mnogim neprijateljima, koji su joj htjeli preoteti zemlje pa i samu krunu. Na saboru u Požunu obećala su ugarska i hrvatska gospoda, da će joj priteći u pomoć, ali je slabo dolazilo vojske na bojište. Stoga ih je kraljica opomenula rekavši: „Mnogo obećavate, ali malo dajete."

Hrvati su se naskoro odazvali pozivu kraljičinu i poslali do pedeset tisuća vojnika na bojno polje, a to je u ono doba bila prilično velika vojska. U hrvatskoj vojsci osobito su se isticali i odlikovali Trenkovi panduri.

Barun Franjo Trenk bio je gospodar (vlastelin) u Pakracu i Nuštru u Slavoniji. Kad je kraljica Marija Terezija pozvala sve vjerne svoje, da joj šalju pomoći i obećala, da će svakomu, koji pođe na vojsku, oprostiti sve pređašnje pogrješke i zločinstva, sastavi barun Trenk najprije između svojih podanika ili kmetova vojsku od sedam stotina momaka. S tim ljudima udari na hajduke, koji su se zadržavali po slavonskim šumama. Tuda se hajdučke čete počeše skupljati još u ono doba, kad su u

Slavoniji vladali Turci. Mnogi su ispred turskoga nasilja bježali u šume i odonud navaljivali na Turke pa ih plijenili. Kad se to zlo već zakorijenilo, bilo ga je teško istrijebiti. No barunu Trenku pođe za rukom, da je hajduke predobio, te se do tri stotine njih predaju i zavjere, da će s njim poći u rat protiv neprijatelja kraljice Marije Terezije.

Tako složi barun Trenk četu od tisuću momaka, kakvih nije bilo u kraljičinoj vojsci. To bijahu prave ljudesine. Svi visoki i krupni, koštunjavi i jaki, smjeli i postojani junaci, koji su vikli bili od djetinjstva smrti bez straha u oči gledati i svako zlo podnositi. Strašno je bilo i pogledati te junake mrka lica i oštra pogleda.

Barun Trenk dao ih je zaodjeti u posebnu odoru. Mjesto klobuka, kakve su nosili ostali vojnici, dobili su njegovi panduri velike crvene kape; a tako im crvene boje bijaše također zobun ili prsluk pa i velika kabanica, kojom bi se zagrnuli. Kosu su šišali do kože. Oko pojasa imali su ćemer sa četiri male puške (pištolje), zatim handžar i mali nož, u kom bijaše urezana slika pandura i natpis: Vivat Pandur! (Živio pandur). Široke hlače poput turskih bile su od modre čohe, a obuvali su opanke. O ramenu im bijaše duga puška, šarka zvana.

Malenu ali hrabru svoju vojsku vježbao je barun Trenk neko vrijeme u oružju i vojničkim kretnjama, a zatim joj dade i glazbu ili bandu, čega u ono vrijeme nije bilo u vojsci našega kralja, a ni drugdje. Tako izvježbanu i dobro uređenu četu povede barun Trenk preko Beča na bojište. Kad je četa stigla k Beču, sav joj je grad pohitio ususret, a i sama kraljica Marija Terezija. Sve je htjelo da vidi tu novu i čudnu vojsku.

Svojim vladanjem i vojevanjem zadavali su Trenkovi panduri neprijateljima mnogo straha. Groza je neprijatelje hvatala, kad bi makar izdaleka opazili pandure. A pošto se raznio glas, da je mala četa pandurâ, potukla preko deset tisuća Nijemaca i Francuza, sve je drhtalo, kad bi se samo spomenulo ime Trenka i njegove čete. Tako je barun Trenk mnogo pomogao kraljici Mariji Tereziji, da se mogla osloboditi silnih svojih neprijatelja.

111. Marija Terezija, majka naroda.

Kraljica Marija Terezija brinula se cijeloga svog života za sve svoje podanike, a osobito za siromašne i nesrećne. Često je pohađala bolesnike, da ih tješi i da im pomogne.

Po davnom običaju prala je i ona u svom dvoru na Veliki četvrtak noge ubogim starcima. Dogodilo se jedne godine, da je neka starica od sto i osam godina, koja je prije toga više godina na pomenuti dan dolazila u kraljičine dvore, vrlo onemoćala i bojala se, da ne će moći na tu lijepu svečanost da dođe i da vidi milu svoju vladaricu. Radi toga se starica silno žalostila.

Kraljica Marija Terezija dozna to i pođe k nemoćnoj starici. Ušavši u njezinu siromašnu sobicu pozdravi je i reče: „Dobra ženo! Čujem, da se žalostiš, što ne ćeš moći na Veliki četvrtak u moj dvor, da me vidiš. No kad ne možeš ti k meni, evo mene k tebi.“

Potom kraljica sjedne do ganute starice, da se s njom razgovara. Na odlasku oprosti se s njom srdačno i ostavi joj obilatu pomoć.

112. Marija Terezija u vojničkoj školi.

Jednom pohodi kraljica Marija Terezija neku vojničku školu i upita ravnatelja, s kojim je učenikom najzadovoljniji. Ravnatelj odgovori, da su svi dobri i čestiti, no Hrvat Vukasović da je ipak od sviju najbolji, a osobito da je vješt mačovanju.

— „Dobro,“ reče kraljica, „ja bih ga rado vidjela s mačem u ruci; neka izađe napolje!“

Mladi Vukasović stupi nasrijedu, zaustavi se na jednome mjestu te s nekoliko najvještijih drugova zapodjene borbu na mačeve i sve ih nadbije. Dobra kraljica ga pohvali i pokloni mu dvadeset dukata.

Za nekoliko dana dođe opet kraljica u tu vojničku školu i upita za mladoga Vukasovića. On stupi dršćući pred nju, a oči obori k zemlji sav smeten.

Smiješeći se upita ga kraljica umiljato: „Ta, mladi junače, zašto si se smeo? Bojiš li se možda, da ću te za dukate pitati? Znam ja, da takva gospoda ne znaju čuvati novce. No pa što je s dukatima?“

Vukasović se još većma zbuni. Ali mu carica reče ozbiljnije, neka samo govori istinu.

— „Vaše Veličanstvo, ja sam ih poslao svome ocu.“ Pri tome mu suze navru na oči.

— „Tko je tvoj otac?“ upita kraljica.

— „Moj je otac bio poručnik, a sad živi u Dalmaciji veoma nevoljno i kukavno.“

Mariju Tereziju je taj odgovor tako ganuo, da je njegovu ocu podijelila mirovinu od 200 forinti ili 400 kruna na godinu, a njega imenovala na koncu školske godine poručnikom. Poslije se Vukasović u vojsci tako odlikovao, da je postao gotovo najbolji vojskovođa.

113. Kralj i ratar.

Kraljicu Mariju Tereziju naslijedi njezin sin Josip Drugi, koji je bio car njemački i kralj ugarsko-hrvatski. I on je kao i njegova majka ljubio narod od sve duše i pomagao siromašne i nevoljne. Jednom opazi seljaka, koji je orao njivu. Zapovjedi kočijašu da stane, a on pođe k seljaku te ga zamoli, neka mu dopusti izorati nekolike brazde.

Seljak se pokloni gospodinu, kojega nije poznavao, preda mu plug i potjera konje. Kralj izore nekoliko brazda i nadari seljaka.

Poslije je seljak saznao, da je to bio kralj i car. Kad je požeo žito, odnese ga nešto kralju u Beč. Kralj primi radosno taj dar i opet se rataru oduži.

114. Otac siromašne porodice.

Bila je gladna godina. Neki činovnik u Beču imao je desetoro djece, koju sa svojom malom plaćom nije mogao hraniti. U ljutoj nevolji obrati se caru Josipu Drugomu moleći za pomoć. Dobri car obeća, da će mu pomoći.

Da se što prije uvjeri, je li sve onako, kako je u svojoj molbi naveo taj činovnik, urani sutradan i uđe s jednim pratiocem u činovnikovu kuću. Siromašni činovnik bijaše tek ustao i uplaši se, kad opazi cara, pa mu se odmah baci pred noge. No car ga milostivo digne i zapita za djecu.

Sve se desetoro djece iskupi, ali iza njih u jednom kutiću opazi car i jedanaesto djetešce, te zaželi, da mu se reče, čije je. „Svijetla kruno!" odgovori činovnik, „to je dijete bez oca i bez majke, a ja sam sirotu primio u kuću, jer sam mislio, gdje je desetoro, da ću moći i jedanaesto prihraniti; no sad nesrećno to dijete s nama gladuje!"

Na te riječi car se Josip vrlo gane. „Takva čovjeka," reče on, „ne smije moriti glad i nevolja. Od ovoga časa i ja sam otac ove djece, te vam određujem dvostruku plaću. Sirotu nemojte ostaviti; za nju ćete primati od mene sto forinti (dvjesta kruna) na godinu."

Kleknuvši pred velikoga dobrotvora rasplaču se otac i djeca, a car brzo ode.

115. Junačko požrtvovanje.

Ima tomu preko sto godina, što je na prijestolje naših vladara stupio Franjo Prvi. On je najprije kao car njemački vladao pod imenom Franje Drugoga.

Za njegova vladanja postane carem u Francuskoj Napoleon Prvi. Prije toga bio je Napoleon vojskovođa u francuskoj vojsci, ali se odlikovao svojom bistroumnošću i hrabrošću, te bude izabran za cara.

Kako je bio velik junak i izvanredne sreće u ratu, a uzato silovite ćudi, počne ratovati sad s ovom sad s onom zemljom ili državom. Tako je po više puta napadao i zemlje našega vladara. Bio je i suzbit nekoliko puta, ali mu ipak pođe za rukom, da je osvojio neke naše zemlje. Zauzeo je Dalmaciju pa i južnu Hrvatsku do rijeke Save. Ali naskoro opet vojska našega kralja poče istiskivati Francuze iz tih krajeva. Još im je u rukama bio samo grad i tvrđa dalmatinska Zadar. Tu bijaše s francuskom vojskom nešto Ličana.

Kad su čete našega kralja opkolile Zadar, obraduju se Ličani veoma te se počnu dogovarati, kako da predadu tvrđu našoj vojsci. Francuzi opaze, da Ličani nešto snuju pa otpreme iz tvrđe tri njihova časnika, koji

su im se činili sumnjivi. Ali to nije smutilo ni zastrašilo njihovih zemljaka.

Jednoga dana, kad je sve bilo dogovoreno, jedan između njih, Franjo Šebalj, udari na gradska vrata i razvali ih, a njegovi drugovi uklone s puta francuske stražare. Doznavši Francuzi, što se dogodilo, dovezu brže bolje strahovit top, da Ličane njime poprate. Zaprijeti najveća pogibao, da će naši popadati kao snoplje.

Šebalj vidi to i pregne da sebe žrtvuje, a spase svoje zemljaka. „Braćo", poviče svojim drugovima, „prije nego vas stotine padnu, ja ću poginuti. Kad se zdravo kućama vratite, sjetite se mene. A sad žurno, dok ne bude prekasno!" Zatim potrči kao razjaren lav prema naperenom topu, te prije negoli se Francuzi jadu domisliše, razvali kolesa i svali top na zemlju. To spase Ličane, koji su odlazili, ali Šebalja stane glave. Razjareni Francuzi navale na njega i raznesu ga na svojim sabljama.

Saznavši poslije tadašnji naš kralj Franjo, kako se Šebalj junački žrtvovao za svoje zemljake, odredi, da se njegovoj udovici svake godine dade po sto forinti (dvjesta kruna).

116. Rodoljubiv ratar.

Kad su Francuzi pod svojim carem Napoleonom prije sto godina prodrli s vojskom u zemlje našega vladara, pozovu jednoga ratara, da im pokaže put te da im u njihovu daljem radu i pohodu bude od pomoći.

„Bože me sačuvaj," reče ratar, „to ne ću učiniti ni za živu glavu!" — Vojnici i časnici stanu ga ponovo moliti i zaklinjati, a obećaju mu i lijepu nagradu, ali sve to bijaše uzalud.

U to vrijeme stiže i ostali dio francuske vojske, a general, koji je bio njezin glavni zapovjednik, ljutio se, što prednja vojska stoji još na tome mjestu. Kad je čuo za ratara, koji je jedino znao put, a ne htjede reći, kud vodi, pozove ga k sebi i reče mu:

„Ili ćeš nam pokazati pravi put ili ćeš odmah poginuti!"

„Volim poginuti nego biti izdajica domovine!" odgovori ratar.

General mu pruži ruku i reče: „Imaš pravo, idi s mirom, a mi ćemo se i bez tebe pomoći."

117. Otac zdravih i bolesnih.

Sadašnji naš kralj Franjo Josip Prvi rodio se godine 1830., a u svojoj osamnaestoj godini stupio je na prijestolje.

U prvo doba njegova vladanja počne moriti narod neka strašna kužna bolest. Dan na dan umirali su silni ljudi. Bolnice bijahu sve pune okuženih bolesnika. U toj se nevolji očinskim srcem brinuo naš vladar za svoj narod. Jednom pođe sa svojim pratiocem k nekoj bolnici. Došavši tu reče pratiocu: — „Ne idi unutra! Ti si otac, čuvaj se radi svoje djece! Mogao bi se okužiti i umrijeti, a šta će ti onda djeca?"

No pratilac mu odgovori: — „A što se Ti, kralju, ne čuvaš? Ti si otac tolikih milijuna ljudi svoje države. Ja te ne mogu sama ostaviti!"

„Ja sam otac zdravih i bolesnih, a tvoja su djeca sva zdrava," reče Franjo Josip Prvi i pošlje svoga pratioca kući, a sam uniđe u bolnicu, da tješi uboge bolesnike.

118. Brižan vladar.

Godine 1872. bio se Dunav razlio. Kraj Beča provaljivala je voda dan i noć noseći stabla i živo tjerajući led i razorene nasipe.

Na jednom kraju poplavila je rijeka ulice i putove, te se silna voda razlila po kućama. Svi ljudi ne mogahu uteći ni spasti se u lađama, nego se neki popnu u strahu na krovove od kućâ iščekujući pomoć.

Na jedan krov bijaše pobjegla cijela porodica i s obale se vidjelo, kako roditelji i djeca mašu, da im tko pomogne. No bilo je vrlo opasno zavesti do njih, jer se svatko bojao, da ga voda ne zanese ili da mu veliki komadi leda ne razbiju lađu.

Iznenada se svačije oči svrnu na jednu lađu, koja je brodila preko rijeke. U njoj bijaše zapovjednik i četiri vojnika. Sred najveće opasnosti zavezu se oni hrabro te srećno dođu do potopljene kuće. Tu brzo ukrcaju smrznutu i gladnu djecu, a roditeljima ostave odjeće i hrane pa ih ohrabre, da čekaju drugu lađu, koja ih je poslije spasla.

Kad se lađa vraćala, nastane na obali vreva naroda, jer je svatko htio izbliza vidjeti i poznati smjeloga i plemenitog zapovjednika, koji je svoj život stavio na kocku, da spase nevoljnu porodicu.

Čim lađa pristupi kraju, razmakne se narod kao da ga je munja ošinula i put se rastavi među silnim svijetom. Tada se iskrca viteški zapovjednik i brzim korakom prođe mimo narod, koji ga je pozdravljao i blagosiljao.

Taj plemeniti muž bio je naš premilostivi car i kralj Franjo Josip Prvi.

Kralj Karlo Četvrti.

Kralj Franjo Josip Prvi umr'o je u Schönbrunnu (Šenbrunu), carskom dvorcu kraj Beča, 21. studenoga 1916. Nakon njegove smrti postao je našim kraljem nadvojvoda Karlo Franjo Josip, koji je uzeo ime Karlo Četvrti, jer su prije njega našom domovinom vladala tri kralja Karla. Čuli ste već i čitali u ovoj knjizi o Karlu Robertu i Karlu Trećem, ocu kraljice Marije Terezije, dok ćete poslije još čuti i o Karlu Dračkome, koji je kao kralj Karlo Drugi vladao našom domovinom.

Novi naš kralj Karlo Četvrti rođen je 17. kolovoza 1887. u dvorcu Persenbergu Beču na zapad uz rijeku Dunav. Nadvojvoda Oton, otac sadašnjega našeg kralja Karla Četvrtoga, umr'o je, dok je naš vladar bio još dijete. Iza smrti očeve skrbila je za nj majka nadvojvotkinja Marija Josipa i blago pokojni nasljednik prijestolja Franjo Ferdinand, a i blago pokojni kralj Franjo Josip znao ga je vrlo često pozivati k sebi, da se uvjeri, kako napreduje u naukama. Mali je nadvojvoda marljivo učio pa su se svi radovali njegovu napretku. Kad je odrastao, učio je ponajviše nauke potrebne vladaru, da može što bolje upravljati prostranom državom.

Karlo Četvrti istakao se kao vojnik u miru i ratu još i prije nego je sio na prijestolje svojih djedova. Mnogo se o tom pripovijeda, kako voli svoje vjerne vojnike i skrbi za njih kao pravi otac, a osobito pazi, da se nikome ne učini nepravda. Zato ga vojnici mnogo poštuju i ljube pa su pripravni u svako doba za nj i svoj život dati. Naš premilostivi kralj nije samo poznat kao dobar otac svojih vojnika nego i kao hrabar i mudar vojskovođa. Kad su talijanske čete provalile u njegovu državu, poveo je svoje

hrabre vojnike tako odlučno i mudro protiv neprijatelja, da ga je potisnuo sve do tvrđave Arsiero u Italiji, a kad su Rusi svojom silnom vojskom pokušali da prodru u njegove zemlje, opr'o im se junački sa svojim vojnicima. Napokon su i Rumunji prodrli u jedan dio susjedne kraljevine Ugarske, a on se opet postavio na čelo vojsci i srećno protjerao neprijatelja progoneći ga daleko izvan međa svoje države.

Za sve svoje podanike skrbi on očinskim srcem u svakoj prilici. Upravo je srećan, kad može nanesenu nepravdu popraviti i pomoći, gdje treba pomagati. U tom mu spremno i rado pomaže naša kraljica Zita. Kraljica je uzorna majka te nada sve ljubi svoju djecu, ali uza to ipak mnogo materinske brige priklanja i djeci svojih podanika, osobito djeci, kojoj se ocevi hrabro bore u sadašnjem ratu ili su pače i život svoj dali ili zdravlje izgubili za svoga kralja i domovinu. Mnogu je već sirotinjsku suzu utrla i mnogo je prozeblo siroče ogrijala premilostiva naša kraljica, koja uvijek govori misleći na svoje podanike i njihovu djecu: „Više za vas negoli za sebe".

Prava je sreća za narode, što imadu tako skrbna i junačkog kralja i dobru kraljicu, pa se s punim pravom i nadaju, da će njihovom mudrom kraljevskom pomoći dočekati vedre i srećne dane.

Svečano krunisanje kralja i kraljice.

Na dan 30. prosinca 1916. bio je svečano okrunjen Karlo Četvrti za kralja kraljevina Ugarske i Hrvatske, Slavonije i Dalmacije po drevnim običajima i propisima u starom gradu Budimu.

Toga se dana sjatio silan svijet u glavni grad kraljevine Ugarske Budim-Peštu. Sakupiše se odličnici iz Ugarske i Hrvatske, državnici, uglednici i najuglednije gospođe u svečanim odorama i opravama vezenima zlatom i iskićenima dragim kamenjem. Nagrnuo je silan svijet iz najudaljenijih krajeva Ugarske i Hrvatske, sve da vidi i da sudjeluje kod rijetke zgode, kad će kruna sv. Stjepana zasjati na glavi novoga mladoga kralja. Grad Budim-Pešta odjenula je svečano ruho: po kućama barjak do barjaka, a s prozora vise skupocjeni ćilimi u znak sveopće narodne slave i radosti.

Krunisanje je bilo izvršeno u starinskoj budimskoj crkvi sv. Matije. Na krunisanje se dovezao kralj s kraljicom u prekrasnoj kočiji, u koju je bilo upregnuto osam bijelaca, a sjajna je pratnja dopratila kralja i kraljicu od kraljevskoga dvora do crkve. Pred crkvom dočekaše kralja crkveni i svjetski dostojanstvenici sa zastupnicima pojedinih županija i gradova a ostrogonski nadbiskup povede kralja i kraljicu u crkvu, gdje je u pokrajnoj kapelici uz pomoć našega zagrebačkog i jednoga ugarskog nadbiskupa ogrnuo kralja kraljevskim plaštem i pripasao mu mač sv. Stjepana, prvoga kralja ugarskoga. Otale pođoše kralj i kraljica u pratnji visokoga svećenstva pred veliki žrtvenik i tu sjedoše na prijestolje okruženo stjegonošama kraljevstva. Tada se započe svečana služba Božja.

Za vrijeme službe Božje bila je kralju postavljena kruna sv. Stjepana na glavu. Kralj je kleknuo na stepenice velikoga žrtvenika, a jedan od nadbiskupa prozbori ostrogonskom nadbiskupu latinskim jezikom: „Prečasni oče! Sveta mati crkva katolička želi, da uzvisite nazočnoga prejasnog Karla Četvrtoga na dostojanstvo kralja

Ugarske“, našto ga ostrogonski nadbiskup zapita: „Znate li, da je dostojan i sposoban za to dostojanstvo? — „Znademo i vjerujemo, da je dostojan i da će koristiti crkvi Božjoj i gospodstvu kraljevine“, odgovori nadbiskup.

Sada postavi ostrogonski nadbiskup sa zamjenikom palatina kralju na glavu krunu i reče mu „Primi krunu!“ Uto zagrmješe topovi i zazvoniše sva zvona po crkvama u gradu. Ostrogonski nadbiskup i zamjenik palatinov snimiše kralju s glave krunu i uznesoše je nad kraljicu držeći je neko vrijeme nad njezinim ramenom. Kraljica se vratila nato u dvor, a kralj ostade u crkvi i proglasi vitezovima zlatne ostruge one mlade ljude, koji su se istakli osobitim junaštvom u bojevima. Među tim vitezovima bijahu i tri Hrvata. Izišavši iz crkve uspeo se kralj na povišeno mjesto na trgu Presvetoga Trojstva držeći u ljevici križ i svečano se zakleo, da će čuvati i braniti prava svojih kraljevina.

Iza prisege uzjaše kralj na konja i pođe s pratnjom, u kojoj bijahu visoki dostojanstvenici, a među njima i ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s državnom jabukom u ruci i dođoše do humka na trgu sv. Jurja. Taj je humak podignut od zemlje poslane iz svih dijelova kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske i Slavonije i na nj se na bijelcu konju uspne kralj, da s vrha zamahne mačem na četiri strane svijeta u znak, da će svoje kraljevine braniti od neprijatelja, došao on s kojegod strane.

Iza toga je bila priređena svečana gozba u kraljevskim dvorima u Budimu, kod koje su bili velikaši, visoko svećenstvo, zastupnici sabora ugarskoga i izaslanici hrvatskoga sabora. Neki su zastupnici bili određeni, da kod gozbe poslužuju kralja i kraljicu.

119. Kraljevka.

Bože živi, Bože štiti
Kralja našeg i naš dom!
Vječnom ti ih slavom kiti,
Snagom ti ih jačaj svom.
Ti nam srećne dane množi,
Habsburškoj ih kući daj,
S njenom snagom zavijek složi
Stjepanove krune sjaj.

Ti u našim stvori grudma
Živi ponos, krotku ćud,
Da smo mili svijem ljudma,
Na poštenju prvi svud.
Ti nas krijepi svojom vjerom,
Ravnaj naše sreće brod,
Da nam pođe pravim smjerom
Sav naš složan mili rod.

No kad domu zlo zàprijeti,
„U boj!“ zovne kraljev glas,
Tad na ovaj poziv sveti
Lavom budi svaki nas.
Da pred stijegom našim gine
Dušman svaki, Bože daj,
A nad nama snova sine
Blagog mira vedri sjaj!

Bože živi, srećom zlati
Kraljevski nam sjajni dom,
Naša ljubav nek ga prati
Dokraj međa žiću tom;

Blago, život kralju svome
Svaki od nas rado daj,
Vječan bud na svijetu tome
Slavne naše krune sjaj.

120. Iz doba velikoga rata.

Posljednji pozdrav.

Strašni je rat planuo baš u vrijeme velikih školskih praznika. U rat moradoše poći i mnogi učitelji.

Jedan učitelj nije više dospio sabrati svoje učenike da se s njima oprosti, pa im napisa oproštajnu riječ i pozdrav na tablu. Kad su se na početku školske godine učenici sabrali u školi, našli su na tabli napisano ovo:

Mila moja djeco!

Na glas bojne trublje pođoh i ja pod zastavu. Radosno sam spreman žrtvovati život i zdravlje na oltar domovine. Povratit ću se k vama samo slavom ovjenčan ili se ne ću ni povratiti. Ostajte mi zdravo, sokolovi moji, i budite vazda čestita hrvatska djeca.

Pozdravlja vas
vaš učitelj.

Oproštajno pismo bilo je ujedno i posljednji učiteljev pozdrav, jer onoga dana, kad su se djeca sabrala u školi, stiže i tužna vijest, da im je mili učitelj poginuo junačkom smrću na polju slave.

U znak ljubavi okitiše učenici tablu vijencima i cvijećem, a oproštajno pismo prepisaše lijepo i brižno i ponesoše kućama svojim, da ga stave u okvir pod staklo i sačuvaju za trajnu uspomenu na miloga učitelja.

Pismo vojnika s ratišta o Božiću.

Mila moja dječice!

Danas je badnjak. U duhu vas gledam, kako ste se sabrali oko božićnoga drvca i kako molite mladoga kralja za zdravlje i srećan povratak vašega tate.

Znam, da ste bili svi dobri, pa mislim, da vam je i ovogodišnji Božić donio male darove, koje ste željeli. Milan je sigurno dobio zlatnu pohvalnicu i konja, na kome može jahati. Stanko neka pazi da svojom sabljom ne polupa koje staklo, a Ilija neka iz svoje puške pametno puca. Zorka mi je pisala, da je mala Nada već naučila moliti Očenaš, a Olga da se nada za Božić dobiti lijepu knjižicu i lutku, koja može očima okretati. Svim vam želim „Čestit Božić!“

Rado bih s vama božićovao, ali mi je ipak milo, što vam mogu javiti, da je i mene Božić ugodno iznenadio.

Našu smo podzemnu sobicu svu obložili slamnim pletenicama, što su ih plela naša dobra dječica, pa nam je sada ugodno, kao da smo u kakvoj pravoj sobici za stanovanje.

Usjekli smo božićno drvce, postavili ga usred sobice i okitili ga svjećicama i božićnim darovima, koje nam je bojna pošta dostavila. Bilo je tu svega pomalo. Naš nam zapovjednik reče, da su za te darove sabirala i darovala novce djeca iz čitave naše prostrane države. Slatko sam zato popušio cigaretu, pa sam mislio, da je možda upravo ta cigareta kupljena bila za novce, koje su moji mališi darovali.

No najviše nas je veselila topla vunena roba nesamo zato, što će nam olakšati borbu protiv našega ljutog nevidljivog neprijatelja zime nego još više zato, što smo znali, da su te stvari plele mile ruke naših kćerkica. Moja

je vunena zimska kapa lijepo uredno izrađena, kao da ju je Zorka plela, a kad pogledam čarape, čini mi se kao da gledam Olgu, kako se muči pletući. Ta znam ja, da ste i vi marljive bile kod toga posla.

Vaši su nam darovi priredili ugodnost, kakve nijesmo oćutjeli, otkada smo od kuće otišli. Oni će nas i neprestano sjećati na naš topli dom, za koji ćemo se zato još lakše i oduševljenije boriti.

O Božiću 1915.

Sve vas ljubi
vaš tata.

Junačka smrt.

Od strašne se boli savijao i tužno stenjao neki vojnik, koji je kod juriša teško ranjen ležao pred streljačkim jarkom.

Nitko se nije usudio da pomogne jadniku, jer su neprijateljska taneta iz njegova nedalekog streljačkog jarka kao kiša sipala na stranu naših vojnika. Pomoliti glavu iz jarka značilo je gotovu smrt.

Zagrebački učitelj, sanitetski narednik Petar Šimonji, nije mogao da gleda muke nesrećnoga vojnika pa odluči nesrećnika donijeti u povijalište za ranjenike. Skoči iz jarka i potrči prema ranjeniku — ali neprijateljsko tane pogodi ga u srce junačko — i on izdahnu plemenitu dušu tik pred ranjenikom, komu htjede život spasti.

Do večera izdahnu i ranjenik.

Kad je uveče prestala vatra, donesoše naši vojnici pod zaštitom mraka obadva mrtvaca i sahraniše ih u zajednički grob.

Tako poginu junačkom smrću plemenit čovjek, koji je s pravom kršćanskom ljubavlju uz vlastitu pogibao života htio da pomogne čovjeku, kojega je prvi put u životu vidio.

III. Iz prirodoznanstva.*)

121. Vrt u jeseni.

Mnogi su krasni cvjetovi već precvjetali, te uprav žalimo za njima: no opet nam je vrlo drago, kad se jeseni vrt nakiti ponositim suncokretima žutim, pa različnim zvjezdanima, jurinama i trandoviljem. A ni lijehe, kad se povrće digne s njih, ne opuste sasvim, nego šad niče i širi se po njima svakojaki korov. Najčešće ćemo naći tuda pomoćnicu crnu i ptičju travu, a gdješto također peršun divlji. No brzo će taj korov posjeći i satrti motika, jer se vrt i jeseni prekopava, da se zemlja razdrobi, pa da uzduh i vlaga mogu doprijeti u nju.

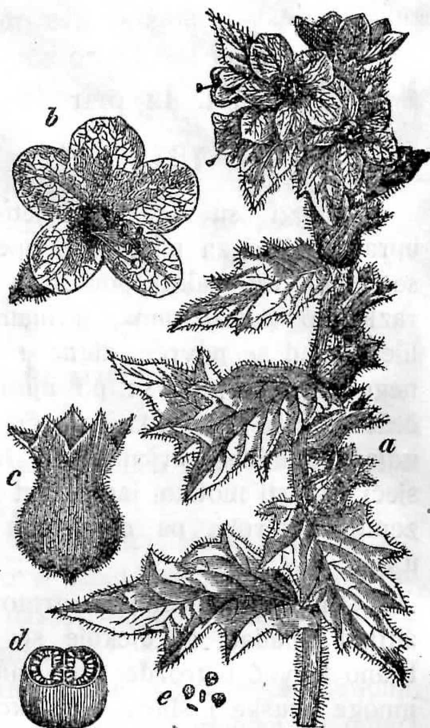
Lišće po drvetima i grmovima u vrtu počinje sad žutjeti i padati, a gdjekoje se vrlo lijepo rumeni. Pobrano je već i grožđe, koje ranije dozrijeva, pa također mnoge kruške i šljive, a naskoro će i drugo voće biti za branje.

122. Bunika.

Između svega korova po vrtu najlakše je gotovo poznati buniku, jer se ona štočim ističe. Uzrastom je

*) Točnije i dublje valja obraditi samo toliko bioloških tipova, koliko je potrebno, da se učenici nauče motriti prirodu i njezine pojave. Ostali članci mogu se samo čitati.

nadvisila mnogo bilje iz svoga društva, a rado raste na gomilama smeća pa se tako još većma diže i na vidik izlazi. No da je i manja i skrivenija, opet bi je bilo lako poznati po stabljici i po duguljastu, rascijepanu lišću, jer je to dvoje vrlo runjavo i lijepi se pod prstima. A napokon bi mogao buniku poznati i zatvorenih očiju jer ona sva zaudara vrlo ružno. Osobito se pak ta biljka ističe uglednim cvjetovima, što sjede u pazusima lišća, a mogu se vidjeti od svibnja do srpnja mjeseca. Vjenčić je u njih od pet latica blijedo žutih i ljubičastim žilicama išaranih Da ti cvjetovi ne zaudaraju, ljudi bi se i kitili njima; a ovako svatko bježi od njih, jer cvijet kao i cijela biljka vrlo omamljuje te uzrokuje vrtoglavicu. No još je veće zlo, što se od cvjetova, to jest upravo od pestića njihova razvijaju plodovi puni otrovnih sjemenaka.

123. Peršun divlji.

Ta je otrovna biljka vrlo nalik na peršun vrtni pa i raste često s njime u društvu. Treba stoga dobro poznati oba peršuna, da ne bismo u vrtu ubrali otrova umjesto mirišljiva začina hrani. A to baš nije teško, jer ima dosta razlikâ među njima, samo ih valja točno motriti.

U obadvije je biljke lišće sastavljeno od mnogo lisaka i sjajno je, no u peršuna vrtnoga je svijetlo zeleno i na brku bijelo, a u divljega je sav list tamno zelene boje. Vrlo je očita razlika i u mirisu lišća. Svatko zna, da peršun vrtni poradi ugodna mirisa i gojimo u vrtovima, a lišće peršuna divljega, osobito ako ga među prstima taremo, vrlo udara na bijeli luk. Razlikovati možemo oba peršuna još zamalena i po tom, što divlji brže raste, pa se tako ističe na gredici, gdje je s vrtnim pomiješan. Raste pak brže zbog toga, jer će iste godine i cvjetati, dok peršun vrtni cvjeta tek drugoga ljeta. Stoga velimo, da je divlji peršun jednogodišnja, a vrtni dvogodišnja biljka.

Kad obadvije biljke cvjetaju, onda se baš nitko ne može prevariti, da ih ne bi raspoznao, jer su cvjetići u vrtnoga peršuna žućkasti, a u divljega bijeli.

124. Voće.

Povijaju se grane po voćnjacima i vrtovima pune jabuka i krušaka, šljiva i bresaka. Milota ih je upravo pogledati, a sad i znate najbolje, koje je koja voćka, jer plodove poznaju dobro i oni, koji bi se lako prevarili sudeći samo po kori, uzrastu i listu.

Jabuka ima vrlo mnogo vrsta. Neke su već ljeti obrane, neke sad zru, a neke će istom pod zimu biti za branje. Među jesenjim jabukama osobito se ističu one krupne funtače blijedo žute boje s krasnim tamno crvenim prugama; a dobro su svakomu poznate također jabuke carevke, od kojih jedne poradi crvene boje njihove nazivamo ružicama. U našoj su domovini, osobito po Slavoniji oko Požege, na glasu zbog fina ukusa jabuke

srčike, ali one zru istom uz Božić. Poznati ih možemo najbolje po bijelim točkama na zeleno žutoj ljupini i po smeđim mrljama.

Krušaka ima također ljetnih, jesenskih i zimskih od mnogo vrsta. Najkrupnije su, što s jeseni zru, kruške nazvane maslenke, u kojih je meso po boji nalik na drvo, ali je vrlo sočno i mirišljivo, pa se čisto topi u ustima. Ima također i ljetnih i zimskih maslenki, a to je ime svima nadjenuto poradi mesa, koje je mekano kao maslo.

Plodove od jabukâ i krušakâ zovemo j e z g r i č a v i m v o ć e m, jer u njih nema ni onako jake ljupine kao u oraha ili lješnika, a ni koščice na sredini kao u šljive ili breskve, nego je tanka i meka ljupina obuhvatila obilno meso. Nasred ploda nalazi se kokoška ili jezgranika, koja je sastavljena od pet pretinaca, a u pretincima su jezgre ili sjemenke. Kad plod sazre, onda jezgre pocrne.

I šljivâ ima različnih. Najobičnije su po našim voćnjacima šljive crnice, ali nađe se tu i šljiva bjelica, pa crvenih bardaklija, što narastu kolik jaje kokošje, pa krupnih žutara, koje se poput zlata sijaju i t. d. Ljupina je na šljivinu plodu vrlo tanka i posuta sitnim pepeljkom ili maškom, uz koji voda slabo prianja, pa tako ne može kiša nauditi šljivama.

Od bresaka opet i vi dobro poznate dvije vrste. U jednih je meso s koščicom čvrsto sraslo i te se breskve zovu durancije. Druge su breskve, iz kojih možeš lako izvaditi čistu koščicu, a te se lako kalaju, pa otud im i ime kalanke.

Plodove od šljivâ i bresaka, pa od trešanja i kajsijâ zovemo poradi koščica k o š t i č a v i m v o ć e m. Koščice izgore u vatri kao drvo, a u svakoj je po jedna sjemenka.

125. Jabuka i vjetar.

Jabuka se vjetru moli,
Da joj granu ne odlomi:
„Da, moj vjetre, ne lomi me!
Ne lomi me, ne krši me;
Ja sam tebi rod rodila:
Svaku granu dvije jabuke,
A na vrhu i četiri.“

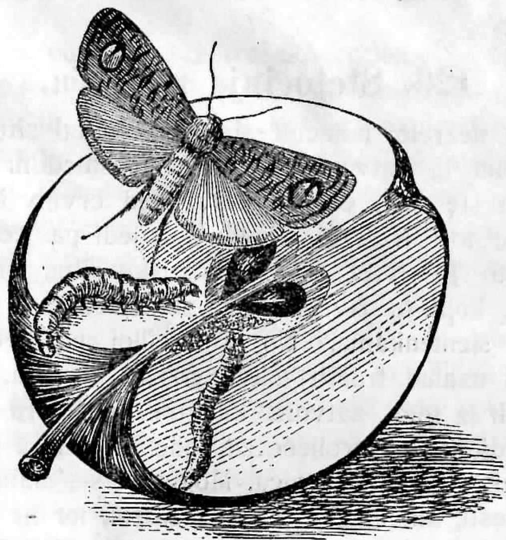
126. Štetočinje na voću.

I na nezreloj jabuci često ćete vidjeti sitnu rupicu ili otvorenu ili zatvorenu nekakvom smeđom tvari, a od starijih ste čuli, da je takav plod crvljiv ili pušljiv. Pa što je to? Razreži jabuku posrijedi pa ćeš odmah vidjeti, što je. Naći ćeš u kokoški sitnu crvenkastu gusjenicu, koja tu živi i hrani se nezrelim i mekanim jabučnim sjemenkama. No u zrelijoj pušljivoj jabuci često ćeš uzalud tražiti takvu gošću, jer ona, kad doraste, iseli iz toga zatvora kudgod pod koru ili u mahovinu, gdje se na proljeće zaprede i u lepira preobrazi kao i svaka druga gusjenica. Mogla bi se, istina, i u jabuci zapresti, ali bi se tim sama zatrla, jer ni u njezina lepira kao i ni u jednoga drugog nema takvih usta, kojima bi se mogao prokopati kroz jabuku i izletjeti napolje.

Lepir od te gusjenice leti noću, a zove se j a b u k o v s a v i j a č. Prednja su mu krila sivo smeđa sa šarom nalik na oko, stražnja su crvenkasto smeđe boje. On nese jaja na nezrele plodove, i to na takvu mjestu, otkud gusjenici, kad se izleže, ne će biti daleko prokopati se kroz jabuku do kokoške. Na jednoj jabuci snese obično samo po jedno jaje, jer za više gusjenica nema dovoljno hrane u jednoj kokoški.

Pušljivo je često i drugo voće, osobito kruške i šljive. Crvenkasta gusjenica od šljivova savijača hrani se mesom, jer joj je koščica odveć tvrda. Protiv tih štetočinja nema drugoga lijeka nego da se zeleno pušljivo voće skida, dok je još gusjenica u njemu, i daje svinjama za hranu.

Vrlo rado idu na voće o s e. Vidjeli ste ih zacijelo, da se zalijeću i u sobu na sto ili na policu, gdje ima ja-

Jabukov savijač.

bukâ ili krušaka, pa kako da se onda ne skupljaju oko neuzbrana voća u vrtu? Tu one zuje po vas dan zajedno sa svojim surodicama pčelama, na koje su vrlo nalik. Ali pčele idu za svojim poslom, a ose za svojim. Pčela sjeda samo po cvjetovima, iz kojih siše medljani sok, a osa za cvjetove ne mari ništa. Njoj samo da je voća, i to što slađega, pa zato vrlo probira hranu. Gledaj je samo, kad hodi po voću na tanjiru, pa ćeš vidjeti, kako

mnogu jabuku ili krušku tek kao da prinjuši i obiđe, jer joj se ne čini dosta mekana i slatka. Još bi dakle ose najvoljele, da im je meda obilno.

A što je s njihovom hranom u proljeće, kad nema voća ni kisela, akamoli slatka? Eh, onda su dobre i muhe, komarci i pauci. Za takav plijen služe osi jake čeljusti, kojima ga može baš na komadiće pokidati, a njima progriza i ljupinu na voću, da bi mogla jezikom lizati slatke sokove.

Ne trebam vas ni opomenuti, da osu, kad je na voću zatečete, ne hvatate rukom kao muhe što hvatate.

127. Polje u jeseni.

Dignuti su ljetni usjevi i polja su ponajviše već ponovo preorana; a gdje se još čeka plug, tu niče po strništu slak poljski, loboda, dragušac i drugo bilje. I sirotice lijepo šaraju pusta strništa.

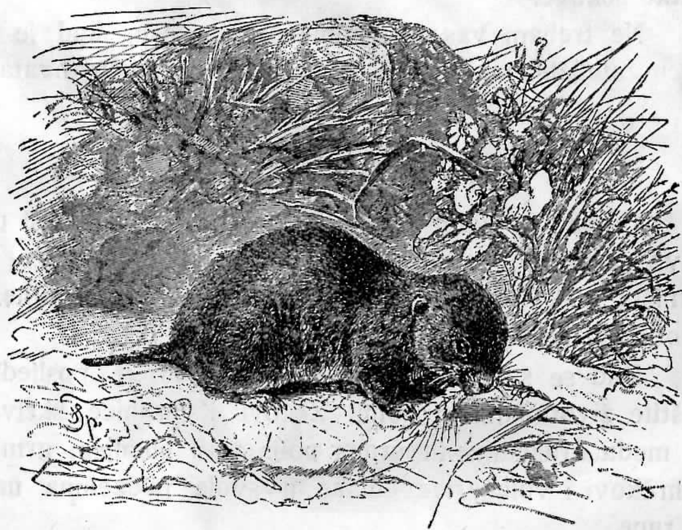
Kad se spremi korun i repa, nestalo je posljednje zaštite životinjama u polju. Zecovi i jarebice skrivaju se među brazdama preorana polja ili u bližnjem grmlju, a hrčkovi i voluharice odlaze u svoja podzemna nada ili rupe.

128. Voluharica.

Zacijelo ste vidjeli gdjegod po strništu mnogo rupa izrovanih i poduboko ugaženih putova među njima; no može biti, da nije svatko vidio majstora, koji pravi te rupe i putove. Taj je majstor životinja vrlo nalik na miša domaćega, a zove se voluharica. Tko nju ne pozna dobro, lako bi je zamijenio s našim mišem, kojemu ona

dolazi i u pohode zimi, kad je odveć hladno napolju. Oboje je gotovo iste veličine, no opet se voluharica može poznati po tom, što je u nje glava krupnija, njuška kratka i široka, a rep kratak i dlakav.

U polju nije voluharicu baš lako opaziti izdaleka, jer je ozgo boje smeđe kao i zemlja; ali to njoj dobro dolazi. Boja dlake skriva je ispred mnogih neprijatelja kao što su na primjer lasice i lisice, pa osobito neki škanjci mišari. Ozdo je doduše bjeličasta, no ni to

je ne može izdati, jer se ne vidi; a da je i opazi neprijatelj, često će mu lako umaknuti, jer je hitra i na suhu i na vodi.

A čemu voluharice riju one rupe? — Eto stoga, da mogu praviti i pod zemljom putove za prolaženje i gnijezda svoja ili nada,*) kud spremaju žito, a osobito pšenicu. Takvu hranu najvole, jer ona i jest za njihove zube, navlastito za prednje glodnjake, koji su sasvim kao i u miša domaćega.

*) Rupe, gdje poljski miši snose žito.

Kad žito dozori, idu i voluharice u žetvu bez srpa i bez kose. Vješto pregrizaju i obaraju žitne vlatove, a pune klasove vuku u svoja gnijezda podzemna. Uzato — osobito ako nema žita — grizu i korijenje od bilja. Jedu kao pomamne, a bude ih često sva sila, jer se od proljeća do jeseni kote po pet do šest puta.

Po poljima one čine silnu štetu. Ima primjera, da su svu žetvu uništile. Stoga ih ljudi gone svakojako. Negdje kopaju jame, da voluharice popadaju u njih. Tu se one ne znadu pomoći, jer su u penjanju nevješte, a ne dosjete se, da se kroz zemlju proriju. Onda od gladi jedna drugu proždire. Negdje opet prosipaju otrovano žito po polju, osobito u one rupe; ali to je vrlo rđavo, jer često mogu postradati tim životinje, koje su nam vrlo korisne. Najbolja je odbrana protiv voluharicâ i najljući neprijatelj njihov mokra godina. Vlage one ne podnose nego od nje pogibaju redom. Zato se ono i kaže: Eto kiša, ubi miša!

129. Hrčak.

U polju ima voluharica druga podzemnoga, koji je njoj i u rodu, jer ima zube glodnjake kao i ona. To je hrčak. Veći je od te svoje surodice po prilici u dvoje, a i gnijezdo mu je dvostruko dublje pod zemljom.

Nad gnijezdom hrčkovim ima i po više otvora prema površini zemlje. Jedan je od njih prokopan koso, pa kroza nj hrčak ulazi i izlazi. Drugi su pak otvori uspravo prokopani. A tko li to — pitat ćete — dolazi hrčku u pohode tako naglavce? — Ne dolazi mu nitko, jer on i ne trpi nikakva društva oko sebe, pače ni svoje mlâde. No trebaju mu takvi prokopi, da lako može kroz njih sipati žito u svoju žitnicu, to jest u jamu, što je ravno ispod gnijezda. Tu se može naći žita kadšto i po pedeset kilograma.

Za rovanje služe hrčku dosta jake i uspravne pandže, a čitavo mu je tijelo vrlo zgodno za prolaženje uskim podzemnim putovima. Trup je u njega obao, vrat kratak, a noge niske. Malene su mu uške sasvim prionule uz glavu, a dlaka polegla po koži. Ne strši od njega dakle ništa, a ni rep mu ne smeta, jer je sasvim kratak. Boja dlake krije i hrčka ispred neprijateljâ, što mu o glavi rade, a to su osobito oni škanjci mišari, pa gavrani, lasice i t. d. Ni pas ga ne može živa vidjeti. Kad ga spazi, zgrabi ga i prodrma tako nemilo, da se odmah sa životom rastane.

Glava hrčkova.

A kako može hrčak skupiti onoliko zrnje? — Evo ovako: U polju sjeda on pred klas na stražnje noge, a zrelo žito privija prednjim šapama i ustima izlučuje zrnje. Neka zrna odmah jede, ali ih više tura jezikom u prostrane lične kesice. Pošto te kesice napuni, ide da ih istrese u žitnicu svoju, koja ga hrani preko zime. Da ga zatečeš tako natovarena, mogao bi ga rukom uhvatiti. No nije mu dobro pristupiti, kad je praznih kesica, jer onda srčano skače na čovjeka, a može i ljuto da ujede.

Nije čudo, što ljudi toga štetočinju svakojako progone. Najlakše je doći do njega zimi, kad spava u gnijezdu. Tu se čisto umrtvi: noge mu ohlade kao led ledeni, srce udara tiše, a dah se jedva pozna. Tada ga lovci lijepo iskopaju iz zemlje skupa sa ziminom, što ju je spremio. I kožica mu vrijedi.

130. Zec.

Malo ima životinja, kojima bi se o glavi radilo toliko kao zecu.

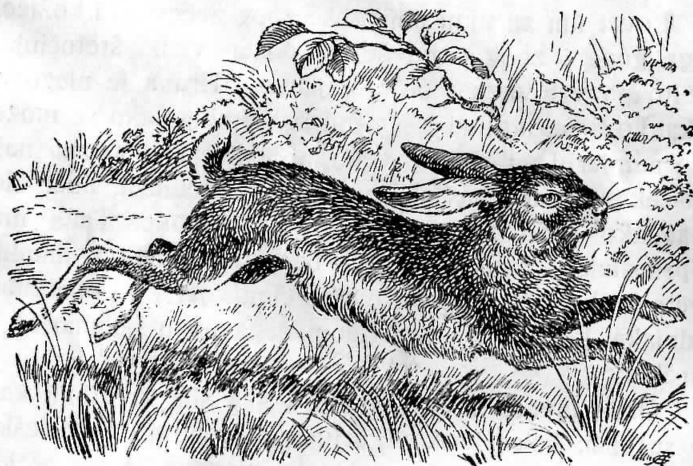
Lovci idu za njim ponajviše zbog zečevine i kožice, ali ga gone i zbog toga, što je dosta velik štetočinja, osobito po vrtovima i po voćnjacima. Hrana je njegova svakakvo bilje, no pod jesen mu je najmilije, ako se može kako namjeriti na kupus. Veće poslastice i ne pozna naš čika-zeka. A zimi, navlastito za duboka snijega, bude zlo i naopako i za njega i za naše voćnjake. Tada mu ne preostaje drugo nego da obgriza koru od mladih drveta i od grmlja. To može lako činiti, jer i on ima zube glodnjake, kakvi su u miša domaćega pa u voluharice i u hrčka.

Osim lovaca progoni zeca i sva sila životinja kao što su: psi, lisice, vukovi, orlovi, jastrebovi i t. d. Teško bi bilo izbrojiti sve te neprijatelje njegove. A na zečiće idu i manje životinje pa i svrake.

Nije stoga ni čudo, što je zec tako plašljiv, da je to već ušlo u poslovice. Plaši se od svega i svačega, a najsigurniji je noću, kad je sve tiho, pa u to doba izlazi na hranu. Velikim očima vidi prilično i u tami. Što baš i ne vidi, to napipa čekinjavim brkovima, a može i nanjušiti izvrsno velikom njuškom svojom. Samim njuhom pogađa, koje je koja biljka, pa otrovno bilje pušta u miru.

No pred zoru, kad se počne štočim prekidati noćna tišina, skače zec plašeći se od svakoga glaska sa strane u stranu pa naprijed i natrag. A to mu skakanje upravo služi za odbranu, jer tako pomete trag svoj, pa psi ne mogu lako nanjušiti, kud je otišao da leži preko dana.

Oružja za borbu i za odbranu protiv tolikih neprijatelja u zeca nema, ali ima drugo štošta, što mu pomaže, da se može skriti ili umaći. I njega čuva boja krzna, koja se prilično slaže s bojom okoline. Odati bi ga mogla bjelina trbuha i repića, pa se zato i stiskuje k zemlji,

samo da skrije tu nepriliku. Protiv neprijatelja mnogo mu i to pomaže, što čuje izvrsno. Čim što šušne gdjegod, odmah se ispravi pa striže na sve strane velikim uškama, da tako sazna, otkud mu prijeti pogibao, pa da se skrije zavremena. A kad nema prilike da se skrije, spasava se bijegom. Stražnje su mu noge dulje od prednjih, pa bježi, to jest upravo skače tako hitro, da je i ta brzina njegova odavno ušla u poslovice. Tijelo je u zeca vitko i lako, pa mu i to pomaže u bijegu, osobito u okretanju.

Zimi brani zeca od studeni toplo krzno. Istom za najveće ciče govore ljudi, da će tražiti zec svoju majku, ali je zečja mati tvrda srca, jer brzo prestane mariti za svoje mlade, kao da nijesu nigda njezini ni bili.

Od dlake zečje prave se šeširi.

131. Kad se ženi mladoženja zeče.

Bože mili čuda velikoga!
Kad se ženi mladoženja zeče,
On isprosi lisicu djevojku.
Kuma kumi zelena kurjaka,
Starog svata rutava medvjeda,
A djevera tvora šarenoga;
Srećno svati pošli po djevojku,
A zdravo se natrag povratili.
Kad su bili u gori zelenoj,
Svjetova ih mladoženja zeče:
Jeste l' čuli, kume i starojko
I ostali kićeni svatovi!
Prođite se vike i pjevanja,
Ova gora nigda nije sama,
Bez paščadi, bez naših krvnika
Ovdje ima čoban kod ovaca,
I u njega devetoro pasa;
Kad s' pobuni paščad od ovaca,
Hoće biti čuda od svatova.
Ali zeca nitko i ne sluša,
Već svi svati u glas zapjevaše,
Kako koga grlo donosilo:
Kum zaurla, stari svat zamumlja.
Pobuniše paščad kod ovaca,
Skupiše se devetoro pasa,
Povijaše kuma i starojka

I djevera s ljepotom djevojkom.
Pa na kumu poderaše bundu,
Na starojku rutavu dolamu*),
A lisicu preko prekidoše,
A djevera mlada udaviše.
A zec sjedi pa očima gledi,
Gdje se pokor oko njega gradi.
A kad vidi mladoženja zeče,
Kako ginu njegovi svatovi,
A on zape nokte u ledinu,
Pa pretrča četiri hatara**).
U petom se jedva zaustavi
Kod jednoga džbuna***) od korova.
Te on ljubi svoje šapetine
I ovako zeče govorio:
Slatke moje šapetine male,
Kad ste mene odatle iznijele,
Nikada vas zaboravit ne ću.
Nit ću više kupiti svatova!
Moj se babo u korov ženio.
Nije babo kupio svatova —
I ja ću se u korov ženiti.

132. Jesenske magle, kiša i mraz.

Jesenja su jutra često tako maglovita, da se ne može pravo ni vidjeti po ulici, a teško nam je i dihati prolazeći kroz maglu. Pa otkud je i što je ta magla? — Evo čitajte! Ostaviš li čašu punu vode na uzduhu, lako ćeš za neko vrijeme opaziti, da biva sve praznija, premda nitko nije pio iz nje. Svatko zna, da to voda hlapi, to jest

*) Dolama = narodna duga donja haljina.
**) Hatar = kotar, područje.
***) Džbun = grm.

da se pretvara u paru, koja se razilazi po uzduhu kao i dim iz dimnjaka. Sva sila te pare vodene diže se iz velikih rijeka, jezera i mora, a izdišu je također ljudi i životinje. I magla eto nije ništa drugo nego silesija mjehurića od takve pare. No voda — reći ćete — hlapi još većma ljeti, kad je toplo, pa kako da onda nema magle? Lako je to pogoditi. Čuli ste, da i ljudi izdišu vodenu paru, a znate dobro, da se dah ljudski pod jesen i zimi vidi kao dim, dok se ljeti ne vidi nikako. Nije to zbog toga, što bismo, kad je hladnije, imali druge oči, nego je to upravo zbog studeni. Vodene se pare, što ih izdišemo, zimi čim prispiju na hladan uzduh ohlade i zgusnu, pa se čine kao dim. A tako je to pod jesen i zimi također s onim parama vodenim, što se dižu iz zemlje i iz vode. I one se ohlade i zgusnu u maglu.

Kad se vodene pare visoko nad zemljom ohlade i zgusnu, vidimo ih kao oblake. Po tome se može upravo reći, da je oblak visoka magla, a magla nizak oblak. Kad oblaci dospiju u studen uzduh, slože se vodeni mjehurići u kapi i padaju, a padajući sastaju se s drugim kapljicama, koje se s njima spoje. Tako postaju sve veće i teže, te se napokon splinu u kaplje i padaju kao dažd ili kiša. Ljeti, osobito kad je oluja, padaju kaplje s veće visine i padajući postaju veće negoli zimi, kad oblaci stoje nisko. Prema veličini kapljâ razlikujemo plohu ili pljuštavicu i tihu kišu; a po tome, da li kiša pada samo u bližnjoj okolini ili cijelim krajem, razlikujemo škropac i zateglu kišu.

Pod jesen često osvane jutrom zemlja, osobito bilje, u lijepoj bjelini kao da je snijeg pao. Ali snijegu još nema ni traga i svaki vas doista zna, da je to mraz: pa evo čujte, kako i on postaje! Po bilju ima pare vodene upravo onako kao što je bude po staklu od prozora, ako duneš u nj. Pa kao što se te pare zimi na

hladnu staklu pretvaraju u kaplje, koje se kotrljaju niz prozore, tako se i para vodena na ohladnjelu bilju za ljetnih večeri pretvara u kapljice rose. No pod jesen, kad se bilje s večeri još većma ohladi, ne stvaraju se od parâ na njemu kapljice, nego se te pare smrznu i onda kažemo, da je mraz pao. Ali za oblačnih noći ne će biti ni rose ni mraza, jer se onda ne može zemlja ohladiti koliko treba. Toplina iz nje ne može da probije oblake i da se raziđe daleko po uzduhu. Isto tako ne bude ni rose ni mraza ispod gustih krošnji drvétâ ni na zaklonjenu prostoru uopće.

133. Šuma u jeseni.

Divna li je lisnata šuma, kad joj jesen prošara zelene ljetne krošnje, te se čisto čini, da je sad istom pravo iscvjetala i zakitila se zlatom i rumenilom. No naskoro će hladan jesenji vjetar i kiša početi da odbijaju list za listom i sav će taj ures truhnuti na vlažnu tlu.

Lišće se na drvetima suši, jer korijenje ne može iz hladne zemlje da upija vodu dovoljno. Stoga i cijelo stablo bude pod jesen sve suše i suše. Osobito se suši kora na granama, koje je zato sad teško guliti, a suhi su i pupovi, što se s jeseni zameću. No to je drvetima upravo zaštita preko zime, jer bi se osobito nježniji dijelovi njihovi raskidali i propali, da se voda smrzne u njima.

Kad lišće s drvétâ popada, nestalo je posljednjega uresa šumskoga, a život se u šumi sve malo pomalo stišava i gubi. Mnogi su kukci uginuli, a neki se zaklanjaju u pukotine stabala pa u mahovinu ili pod zemlju. Životinjama, koje se njima hrane, sad ne preostaje drugo već ili da odsele, što i čine mnoge ptice pjevice, ili da se i same zaklone kudgod na spavanje zimsko.

134. Šumska zemlja.

Poslije obilne kiše uvijek je vlažnija zemlja izvan šume nego u šumi, jer se kišne kapi zaustavljaju po lišću od drvétâ šumskih, a na otvorenu polju, livadi ili pašniku nemaju se po čem zaustavljati. No kad je i suša vani, u gustoj je šumi tlo ipak vlažno. Ono teže hlapi najvećma zbog toga, jer ga guste krošnje zaklanjaju od sunca i od vjetra, a čuva mu vlagu i obilno lišće, što je spalo s drvétâ.

Svake godine pada s drvétâ mnogo lišća po tlu pa tu ono truhne zajedno s mnogim propalim biljem i poginulim životinjama. A od svega tog truleža stvara se zemlja c r n i c a, koje bude u šumi i po više decimetara duboko. Iz nje prima bilje svoju najbolju hranu, a ona i toplinu drži, jer je crna pa se lako grije. Slabo bi stoga šuma napredovala, da se suho lišće s tla kupi i odnosi marvi za stelju; a zlo bi bilo, da meke i tople crnice nema, i po mnoge životinje, koje se u nju zavlače, da prespavaju zimu.

No velika šumska drveta ne bi se mogla držati, da im korijenje ne zahvaća dublje u čvršću zemlju negoli je crnica. U šumama, koje su u nizini kraj rijekâ, po najviše je ispod crnice zemlja i l o v a č a. U njoj su dva glavna sastojka, to jest glinena zemlja, koja je postala od raspadnuta kamena glinenca i pijeska. Ilovača lako upija vodu, ali je teško pušta iz sebe, pa se stoga sporo suši. Na takvu vlažnu šumskom tlu rastu gotovo samo ona drveta, koja bacaju lišće s jeseni i preko zime, na pr. hrastovi, bukve, grabovi i t. d. A po šumama, što se i zimi zelene, to jest u boricima, običnija je ispod crnice zemlja p j e s k u l j a, u kojoj je više od polovine pijeska. Ona lako propušta vodu i brzo se suši, pa je stoga vlažna crnica u takvim šumama od osobite vrijednosti.

135. Gljive.

Poslije tople ljetne ili jesenje kiše gotovo se preko noći šumsko tlo prošara gljivama svake ruke. Izdaleka gledajući rekao bi čovjek, da su to cvjetovi kakvi, jer se neke od njih ističu krasnim bojama. No gljive ne cvjetaju i ne listaju. Spolja vidimo na njima samo dva glavna dijela, to jest stručak i klobuk. Pravoga korijena također nemaju, nego se pod zemljom širi od njih tek pleter bijelih niti, koji tjera nadzemne dijelove gljive. Taj se pleter zove gljivača.

Otprije znate, da biljke upijaju hranu, to jest da korijenom sišu iz zemlje kojekakve rastopljene rude, a znate i to, da takva hrana nije za njih dobra, dok se u zelenu lišću nekako ne priredi. No u gljivâ nema lisnoga zelenila, pa se nema hrana gdje ni prirediti. Njima treba hrana, koja je već priređena ili gotova, a to su sokovi iz istruhla lišća i bilja, pa na tom truležu one i rastu.

A kako je sa sjemenkom u tih gljiva, kad one ne cvjetaju? — Odsijeci klobuk s jedne gljive i položi ga na bijeli list hartije pa ćeš vidjeti, da se iz njega prosipaju po hartiji nekakva crna i sitna zrnca prašine, koja zovemo truskama. Iz tih trusaka niču nove gljive. Mnoge truske baca vjetar na takva mjesta, gdje one ne mogu nići, no zato ima trusaka pod jednim klobukom sva sila pa ih dosta dospije na zgodno tlo.

Gljivâ ima po našim šumama i ledinama od mnogo vrsta. Neke služe ljudima za hranu, a neke su otrovne. No dobra su hrana samo mlade gljive. Starije se i teško probavljaju.

Kao ukusna hrana dobro su poznati v a r g a n j i j e s t i v i i p e č u r k e p o l j s k e. U varganja je smeđ klobuk a debeo i kratak stručak. Truske se kod te gljive

razvijaju u uskim cjevčicama na donjoj strani klobuka, koji se stoga čini ozdo sav izbušen. No ima i otrovnih varganja, koji su na jestive vrlo nalik, ali njih je ipak lako poznati po tom, što im meso, kad se razreže, brzo pomodri. U pečurke je bijel stručak i klobuk, na kom ozdo nema rupicâ kao u varganja, nego se vidi mnogo zrakasto poređanih uspravnih listića, po kojima su se razvile truske.

Od otrovnih gljiva najpoznatija je u nas m u h a r a c r v e n a. U nje je klobuk krasno crveni obasut bijelim krpicama. Naći je možemo ponajviše u šumama crnogorice i u brezicima, a muharom je nazivljemo, jer se gdješto upotrebljava za trovanje muhâ.

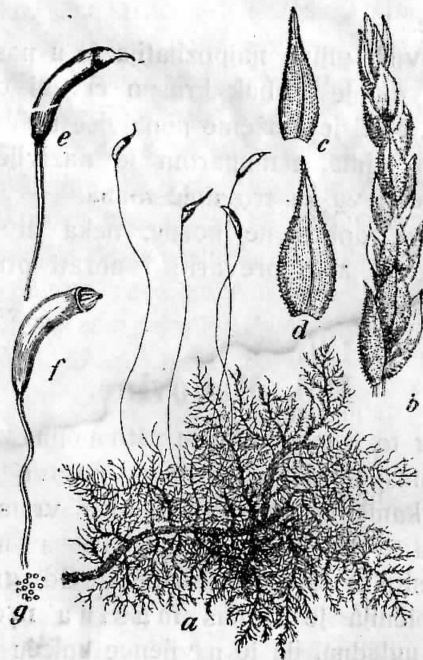
Tko gljive dobro ne pozna, neka ih ne kupi za hranu, jer će se lako prevariti i ubrati otrova mjesto valjana zalogaja.

136. Mahovine.

Sitne su to lisnate biljčice, što poput zelena ćilima prekrivaju šumsko tlo i čine ljepu opravu na deblima, grmovima i kamenju. Ima ih od više vrsta. U jednih se stabljičica vrlo lijepo razgranala a u drugih je obrasla tek sitnim oštrljatim lišćem. Od granatih mahovina najobičnija je u nas m a š i n a m e t l i k a s t a, koja je tako ugledna, da je u vijence upleću i kite njome prozore zimi. Nerazgranata je m a h o v i n a v l a s i c a, ali i ona gusto prekriva velike prostore po suhim gorskim šumama, jer su se pojedine biljke tijesno zbile jedna uz drugu.

A tko je mahovine zasijao tako nagusto? — Evo čujte! Te biljke ne cvjetaju kao ni gljive pa stoga i ne može od njih biti pravoga sjemena. No pogledamo li jedan busen mahovine vlasice, vidjet ćemo, da se iz

njega dižu povisoke crvene stapčice s nekim glavicama, koje nazivamo mahovice, a pune su sitnih trusaka. Kad mahovice sazore, otkuče se poklopci na njima i truske se prosipaju po zemlji, gdje niču iz njih nove biljke. Neke pak truske raznosi i baca vjetar čak na krovove i na visoke stijene, gdje one također niču i rastu. I sve druge mahovine rode takvim plodom, to jest ma-

Mašina metlikasta.

hovicama, koje kod nekih vrsta izbijaju na vrhu stabljičica a kod drugih sa stranâ.

Od velike su koristi mahovine našim šumama. Gustim i sitnim lišćem drže one vodu kao spužva pa tako vlaže tlo šumsko i pomažu drvetima, da mogu bolje napredovati. A drveta se zato odužuju time, što čine hlad,

bez kojega opet mahovini nema pravoga života. Tako se to dvoje među sobom hrani i brani.

Mahovine gorskih šuma čuvaju nas od brzih i naglih poplava, jer zaustavljaju mnogo vode s proljeća, kad snijeg kopni, i s jeseni, kad silne kiše udare. Da njih nema po brdima, sva bi se voda snježanica i kišnica salila otud u nizinu najednom, pa bi ljeti bilo i nestašice na vodi.

Za ciče daje mahovina toplo zaklonište mnogim kukcima pa crvima i puževima. A kad sine proljeće, eto joj u pohode milih ptica pjevica, koje trebaju meke mahovine za gnijezda svoja.

137. Vjeverica.

Tko prvi put vidi vjevericu, gdje se visoko penje i skače po drvetima šumskim, lako bi se mogao prevariti, da je to kakva ptičica. No nema na njoj ništa ptičjega: ni kljuna ni krilâ ni perjâ, nego je — kao što i na slici vidite — većma nalik na miša. Od njega je veća više od dvaput, ali ga je osobito pretekla lijepim svojim repom, koji je obilnom dlakom pokriven.

Po drvetima skače i penje se vjeverica tako smiješno, hitro i smiono, da joj se možeš sit nasmijati i načuditi. No smijte se koliko hoćete, ali čuditi se baš nemojte odveć. S onakvim oruđem, kao što ga vjeverica ima, nije se njoj teško ni popeti ni skočiti. Zato joj služe osobito jake stražnje noge, koje su dulje od prednjih. Kad se čvrsto otisne njima, može skočiti s drveta na drvo u daljinu od četiri do pet metara. U takvu skoku pomaže se repom kao kormilom, a za granu, na koju skoči, može se dobro prihvatiti dugačkim prstima prednjih nogu. Na šapama su joj opet oštre pandže, kojima se lako zakvači za koru od drvétâ, uz koje se penje. I u

tom uspinjanju kormani repom, koji je čuva također, da ne padne odveć žestoko na zemlju, ako je na primjer kuna s drveta potjera, pa mora skakati. Kad raširi rep i noge, onda pada sporije.

Na drvetima šumskim nalazi vjeverica svoju hranu, to jest ponajviše žir, bukvice, lješnike i češere. Jedući sjedi na stražnjim nogama a prednjima prinosi hranu u usta. I najtvrđi lješnik naglođe ona lako dugačkim i jakim svojim glodnjacima, kojih ima po dva u svakoj

čeljusti sprijeda. Ti zubi neprestano rastu, ali se neprestano i troše glodanjem pa s tim i oštriji bivaju. Iza glodnjaka je ovelika krezubina sa svake strane, a iza krezubinâ su zubi kutnjaci za žvakanje biljne hrane. No i vjeverici se kadšto hoće mesa pa stoga grabi mlade ptice iz gnijezda, a ne oprašta ni jajima. Po šumama čini ona štetu i tim, što grize pupove i koru od drvétâ. Stoga je ljudi progone, a mnogo ima neprijatelja i među životinjama. Najljući je dušmanin njezin kuna zlatica.

Ljeti, kad ima hrane izobilno, sprema vjeverica ziminu svoju kojekud po dupljama drvétâ i po rupama,

koje sama iskopa u zemlji. No dogodi se, da takav koji zaklon snijeg zamete ili da vjeverica sama zaboravi za nj. Najsigurnija joj je zimina, koju spremi u duplji, gdje i sama prebiva, to jest u zimsko svoje gnijezdo. Otud izlazi u proljeće pa od suhadi i mahovine gradi nov ljetni stan, da se ima kud zakloniti od nevremena. Oluju ljetnu osjeća ona unaprijed. Tada pobjegne u gnijezdo pa zagradi onu stranu, s koje vjetar duše, a na zavjetrini probije drugi otvor, da se ne bi ugušila. No ako nađe gdjegod gnijezdo svračje ili gavranovo, onda ne gradi novo nego samo to tuđe prenaredi, kako je za nju dobro.

Za mlada je vjeverica vrlo vesela i blage ćudi, pa je u kući može mačka svojim mlijekom odojiti. No kad ostari, bude mrzovoljasta i ujedljiva.

138. Vjeverica.

Kamo bježiš, vjeverico,
Vjeverico mala,
Ne bi l' malko, ne bi l' malko
Mene počekala?

Al ti hitiš strelimice,
Skačeš na sve strane;
Jedva glednem, nestane te
Među guste grane.

Da su meni takve noge,
Kud bih ja sve skako,
Svaku pticu u gnjezdašcu
Pohodio lako.

Svaku pticu sirotanku
Ja bih nahranio,
A nijednoj zla baš ne bih
Ništa učinio!

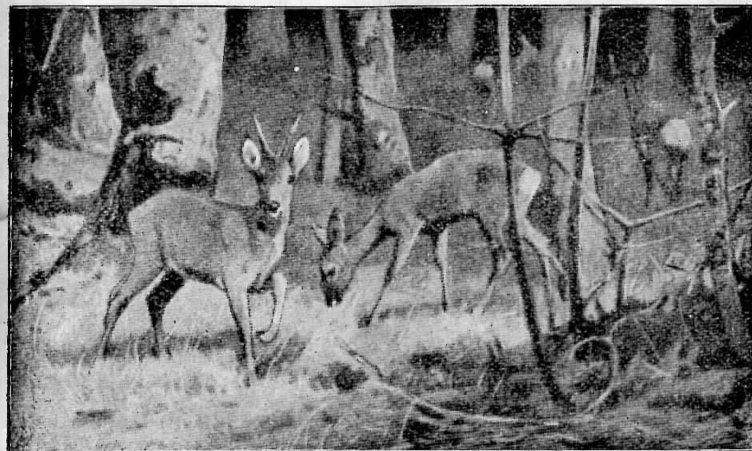
139. Šuma u zimi.

Popadalo je lišće s drvétâ i strše gole grane, a tužno vrijeme ide mnogim šumskim životinjama. Najgore je po njih, kad dubok snijeg zapadne i sakrije svaku travku na zemlji. Srne i jeleni izlaze tad na obližnja polja, da odgrizaju zelene vlatove, koji iz snijega proviruju; no često ljudi spreme njima hrane u šumi na zgodnim mjestima. Lisice, kune i lasice vrebaju svoj plijen, a tusti se jazavac zavukao u jazbinu pa tu spava bez brige. Sjenice i druge omanje ptice oblijetaju oko drvétâ tražeći kukaca, ličinaka i bobica štokakvih; no valja da su na veliku oprezu ispred kopca ptičara, koji ih oštro vreba, kad i ne slute ništa o njemu. U prikrajku šumskom krije se opet jastrijeb kokošar, a noću kruže i huču po šumi sovuljage buljine. Jao ptičici, koju ta sovuljaga uvreba oštrim svojim okom!

140. Srna.

Srna je na glasu kao mila i lijepa životinja, ali je ipak vrlo gone nesamo lovci nego i štokakva zvjerad, na pr. vukovi i mačke divlje. Za borbu i za odbranu protiv neprijatelja nema u nje ni snage ni oružja pa joj zato ne preostaje drugo nego da se krije ili da bježi ispred njih. Ljeti se dobro može kriti ispod zelena lišća u niskoj šumi pa pod njim i počiva obdan, a tek kad se smrači, izlazi ona na pašu i u brst. Pod zimu pak, kad list s drvétâ popada, dobiva srna drugu zaštitu. Ljetnu njenu crvenkastu dlaku odmjenjuje nova tamno

smeđe boje, koja se prilično slaže s bojom okoline. Tako onda nije srnu lako opaziti. No ako se ona i ne može skriti ispred neprijatelja, često mu lako uteče. U trčanju i skakanju osobito je vješta, jer su joj noge vitke i visoke pa i obuvene dobro, to jest upravo onako kao i noge u govečeta, koze i ovce. A mnogo pomaže srni protiv neprijatelja također izvrstan sluh i njuh. Da je to dvoje u nje dobro, može se i po tom suditi, što su joj

nozdrve široke i vlažne i što neprestano striže velikim uškama.

Nemajući oružja za odbranu srna je vrlo plašljiva. Samo kad joj tkogod ugrabi srnče, onda kao da je od prevelike žalosti ostavi strah pa ide i za čovjekom upravo moleći, da se smiluje i da joj vrati mlado. A milota je pogledati, što čini, ako je izbavila lane! Sa svih ga strana ogleda, da vidi, nije li kako postradalo;

a nađe li ga zdrava, veselo će poskočiti oko njega i milovati ga bez kraja. Odmah ga nudi i hranom, jer se boji, da je siroto začas izgladnjelo na hladnoj tuđoj ruci.

No u odrasla mužjaka ili srndaća ima dosta ljuto oružje za borbu i za odbranu. To su dva lijepa granata roga s tri paroška, koji potpuno izrastu istom nakon treće godine. Iznutra su ti rogovi puni, a svake jeseni otpadaju; ali preko zime izrastu novi pa se srndać gizda njima, kad počne šuma listati i cvjetati.

Lovci gone srne zbog mesa i zbog kože, od koje se prave pokrivači, hlače, rukavice i druge stvari. No da i ne valja od nje ni koža ni meso, opet joj ljudi ne bi praštali poradi toga, jer čini dosta štete brsteći po mladim šumama, a pase i žito u polju. Zubalo joj je udešeno za biljnu hranu. U gornjoj čeljusti sprijeda nema zubâ nego tvrdu rskavičavu kožu, na koju pritiskuje osam oštrih lopatičastih sjekutića donje čeljusti kao nož na dasku. Takvim je oruđem srni lako pregristi mlade grančice i čupati bilje na paši. Hranu srna preživa, t. j. ona dolazi najprije vrlo slabo prožvakana i nakvašena u želudac a potom se vraća u usta pod zube kutnjake. koji je mogu sitno samljeti, jer su nabrani na žvatnici kao ribež.

141. Lisica.

Ponajviše noću izlazi lisica iz svoje jame u grabež daleko po šumi i iz šume pa i u naša dvorišta. A tako je okretna u tome poslu i puna lukavstva, da se ljudi

o njoj ne mogu dosta napripovijedati. Pune su je i basne i poslovice.

Sudeći samo po odebelu njezinu trupu i po prilično kratkim i tankim nogama, rekao bi čovjek, da će ona slabo stići i uteći. No nije tako. Trup se lisičji samo čini odebeo, jer puno iznosi gusta riđa dlaka, a uistinu je vrlo vitak i žilav. Noge su u nje tako hitre, da je višeput i najbolji lovni psi teško stignu. Samo bi joj u

bijegu mogao smetati dugačak i kitnjast rep, pa ga zato bježeći drži ravno povrh zemlje. No k plijenu svomu, na primjer zecu ili srnčetu, ponajviše se ona vješto prišunja i zaskoči ga kao i mačka. Voluharice iščeprka prednjim nogama i potamani ih svu silu, a za pticama se često popinje na drvo pa ih grabi upravo iz gnijezda. Za penjanje služe joj na prstima jaki čaporci, koje ne može zavratiti kao ni pseto svojih. Vješta je lisica i u plivanju.

ali joj se baš ne mili ići u vodu, ako ne mora od nevolje. Samo se šunja oko potoka i vreba ribu s obale. A kad se dočepa i povećega plijena, ima ga čim razdrijeti, jer su joj zubi oštro oružje. Za to klanje osobito služe četiri velika i oštra zuba očnjaka ili koljača. Po jedan je na svakoj strani ozgo, a po jedan ozdo. Pred njima su zubi sjekutići, a za njima kutnjaci. Među kutnjacima su također četiri oveća zuba, koji se zovu derači. Oni su tako jaki, da mogu i kosti mrviti. No kadšto je lisici to oštro oružje badava, jer u nevolji se hrani ona također puževima i žabama pa i strvinom, a mili joj se i slatko grožđe. Za hranu i za odbranu mnogo joj vrijedi i to, što izvrsno njuši, čuje i vidi. Vidjeti može i noću kao i mačka; a što ne vidi, to napipa čekinjama na oštrljatoj njuški.

No najviše ipak pomaže lisici njezina srčanost i lukavstvo ili prevejanost, koja je ne iznevjeri ni u najgoroj nevolji. Lovci je pričekaju obično kraj jame i zatvore joj sve izlaze pa i zamke podmeću, ali se ipak dogodi, da ih prevari i uteče. U zamci šuti kao zalivena, pa ako ustreba, odgrist će rođenu svoju nogu i pobjeći sve onako sakata. I ne zacvili kod toga upravo kao da je tek izula obuću. Svlada li je ipak bol u bijegu pa ne može dalje, pritajit će se kao mrtva na zemlji. Lovac potom naiđe i baci je u torbu, ali mu ona ravno iz torbe skoči i uteče. A kadšto baš ispred pasa bježi pa ipak ne će oprostiti guski ili kokoši, ako ih zateče na putu. Tako je bezobrazna i smiona.

Kad je vrijeme hladno i neprijatno ili odveć toplo, najradije se bavi lisica u svojoj jami, koju umije sama

iskopati okretnim nogama pa dugačkim čaporcima i šiljastom njuškom. No ta joj se rabota ipak ne mili pa zato otima i jame, osobito jazavcima. Ali ako već nije drukčije, te baš mora sama za stan da skrbi, onda ga kopa mudro i vrlo oprezno. Jama joj treba i poradi malih lisičića, koji se okote slijepi i veliki kolik parcovi. Kad porastu ponešto, igra se stara lija s njima pred jamom i donosi im ptičićâ, žaba, gušterâ i kukaca, pa ih uči, kako treba loviti.

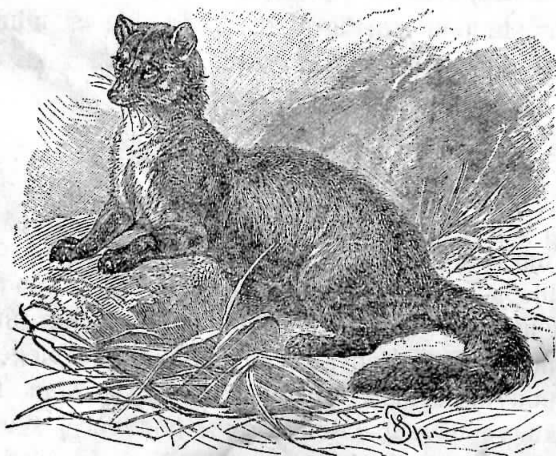
142. Kuna zlatica.

Zimi često dolazi iz šume u zle pohode našoj živadi zvijer lijepa imena a grla žedna krvi. To je kuna zlatica. Velika naraste ona po prilici kao mačka pitoma, a zlaticom se naziva poradi crvenkasto žute pjege, što joj je na podvoljku ispred prsa. Šumski je stan njezin u duplji kakva drveta. Otud se diže podveče i svu noć ide za plijenom, koji joj teško može umaći. K mladim i nejakim srnama i zečevima prikrade se vješto kao mačka k mišu, a vrlo se okretno vere i po drvetima pa tuda kolje dremovne ptice nasred gnijezda njihova. Za to penjanje služe joj osobito vrlo šiljaste pandže i vitak trup s kratkim nogama. Pandžama se može dobro zakvačiti, a vitkim trupom lako se provlači između gustih grana. Bez gusta drveća i nema njoj lijepa života. Jednako se vješto provlači i kroz tijesan otvor do živadi u kokošinjaku.

Plijen hvata kuna zlatica obično za vrat oštrim zubima, koji su sasvim kao u lisice obične. No njoj je ipak glavno da se krvi napije; za meso ne mari osobito pa stoga davi kolikogod može podaviti. Iz puna kokošinjaka odnijet će tek po jednu kokoš, ali

podavi ih gotovo sve. Ljudi je tuku iz pušaka i love zamkama. Najbolja je za nju meka u zamci komadić kruha ispečena na nasoljenu maslu s lukom i medom, a posuta kamforom.

Krzno je u nje vrlo lijepo, toplo i mekano, pa se može dobro prodati.

Kuna bjelica.

Na zlaticu je vrlo nalik kuna bjelica. Tako se zove poradi bijele pjege na podvoljku, a ostalo joj je tijelo sivo smeđe. U kokošinjak, gdje je ona davila, ne će ostala živad više da uniđe nesamo od straha, nego i zbog toga, jer tamo vrlo zaudara iza nje. Neke žlijezde u kune bjelice izlučuju smradnu tvar, od koje i pas bježi. To joj dakle služi za odbranu.

143. Jazavac.

Može biti da te životinje i nijeste vidjeli nego na slici, no sigurno poznate one male pse jazavčare, koji se

tako zovu, jer gone jazavca iz njegove podzemne jame ili jazbiňe u šumi. U toj jami spava jazavac preko čitave zime, a samo kad vrijeme popusti, izlazi podveče po hranu. Da ga tad vidiš malo izdaljega, lako bi se mogao prevariti, da je to svinjče kakvo, jer je tijelo u njega vrlo zdepasto, gubica rilasta, a dlaka siva i vrlo gruba. Poput svinje i ždere svašta: zmije, žabe, kukce, puževe gljive, korijenje, žir i t. d. Od toga do jeseni tako udeblja, da jedva može hoditi. Slanina mu na leđima bude i po tri prsta debela.

Jamu svoju umije jazavac vješto iskopati dugačkim čaporcima prednjih nogu i rilastom gubicom. Glavni mu je ležaj ili kotao i po više metara duboko pod zemljom. Od njega vodi k površini zemlje na sve strane po više hodnika širih i užih. Za izlaženje i ulaženje služi jazavcu obično samo jedan, ali treba ih po više, da može lakše pobjeći kad ustreba, a i stan da mu bude zračniji. Provlačiti se kroz zemlju može lako, jer mu je

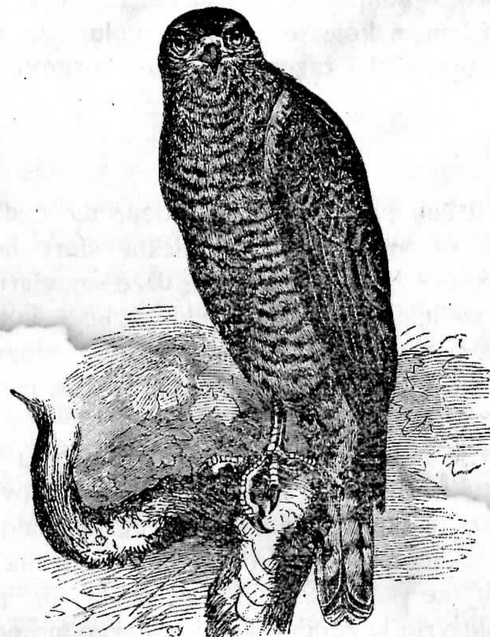
trup od glave dalje ostrag sve deblji i deblji pa se skupa s glavom čini kao jedan velik klin. Ne smetaju mu pri tom ni noge, jer su prilično kratke, a još se kraće čine poradi toga, što jazavac staje na tlo čitavim stopalima. Jazbinu svoju drži u velikom redu, premda mu ne dolazi nitko u pohode. Uza se on i ne trpi nikoga nego najvoli samoću, a uvijek je nešto tužan i zlovoljan. I mladi jazavčići moraju se iz jame iseliti, pošto navrše godinu dana, jer ih mati dulje ne trpi. No sasvim zamalena ona ih lijepo miluje i hrani, a često ih izvodi pred jazbinu, da se sunčaju i igraju.

Premda se jazavac hrani škodljivim životinjama, ipak ga ljudi gone ponajviše zbog kože, od koje se prave lovački torbaci i drugo štošta. Dugačke i krute dlake s krzna njegova meću u kistove, a mast se upotrebljava za pravljenje sapuna. Kadšto ipak jazavci počine štetu po kukuruzima i vinogradima, jer im se mili i kukuruz i grožđe. Lovci ih tuku iz pušaka, a gdješto im dođu do glave i tako, da zatvore slamom sve otvore na jazbini. Slamu potom zapale, a jazavac se uguši od dima.

144. Jastrijeb kokošar.

Kokoši naše ne strepe ni ispred kakva neprijatelja toliko kao od toga jastrijeba, kojemu je po njima i ime nadjenuto. A imaju se koga i bojati, jer jastrijebu među svima grabljivim pticama nema para u smionosti i u velikoj žeđi za krvlju. Pile ili goluba ugrabi on s dvorišta čovjeku naočigled a omanje ptice pa zečiće i druge sitne životinje u šumi i u polju davi, gdjegod stigne koju. Po plijen se spušta i na zemlju i nad vodu; lovi ptice po uzduhu i vadi ih iz gnijezda po drvetima. Čemugod je dorastao, to mu slabo može umaći, samo ako je po njegovu ukusu. Piliće voli od kokoši, a strvini ne ide ni blizu, pa i za vrane slabo mari.

Da mu lakše bude opaziti, ima li za njega što na zemlji ili na vodi, leti prilično nisko. No i iz te nam se visine čini znatno manji negoli je uistinu. U duljinu naraste na po metra, a raskriljen hvata po metar širine. Krila su u njega doduše nešto okratka, ali ipak leti vrlo brzo, pa mu i to mnogo pomaže u grabežu. No glavno su oruđe njegovo za taj posao vrlo jake oružane noge

i oštar kljun. Na nožnim su mu prstima kao bodeži šiljaste i dugačke pandže, kojima plijen grabi i drži u letu, a i zakolje napola ili sasvim. Doklati ga i raskidati lako može čvrstim kljunom, koji je na rubovima vrlo oštar. Gornji je kljun još od korijena svoga savijen prema dolje kukasto, a na njemu je po jedan tup zubac sa svake strane.

Kad jastrijeb lovi, krije se u najgušćoj krošnji drvétâ kao pravi razbojnik pa otud strijelja žutim svojim očima na sve strane. Gnijezdo gradi po najvišim stablima u šumi, a mlade svoje osobito miluje. Oba im roditelja donose hranu svake ruke, kadšto i čitava gnijezda drozdova i kosova.

Tu vrlo škodljivu pticu valja da ljudi gone kolikogod mogu. Puška ne pomaže u tom dosta. Lakše je jastrijeba uloviti gvožđem, u koje se stavi živ golub za meku; a još je bolje potražiti i razoriti gnijezdo njegovo.

145. Ćuk.

Jeste li čuli pričati za neku pticu, da čudnim glasovima, koji se podnoć čuju, naviješta smrt bolesnomu čeljadetu u kući? Za takva zloguka drže sujevjerni i neuki ljudi jednu sovu, što se zove ćuk. A ljudi bogobojazni i pametni samo se podsmijevaju toj ludoj praznovjerici. Oni znadu, tko i kakav je taj tobožnji prorok, pa eto čujte i vi nešto o njemu.

Obdan je ćuka teže vidjeti, jer se tada najradije skriva u duplji kakva drveta blizu naših stanova. Samo katkad dolazi danju na sunce, da se ugrije malo; ali čim se smrači izlijeće u lov, i to ponajviše na miševe. Poradi njih se i drži kućâ, a dosta ih potamani. U tome poslu vrlo je zgodno za nj, a nezgodno po miševe, što mu se let ne čuje, jer je perje u njega vrlo meko i buhavno. Miševi potom i ne slute, da im taj neprijatelj njihov hiti za vrat, a ne može ih ni mrak skriti ispred njega kao ni ispred mačke pitome. Velikim i naprijed okrenutim očima, oko kojih je vijenac od kruta perja, dobro vidi ćuk i po noći, ako nije baš potpuna tama. No osobito rado lovi za jasne mjesečine, a svagda leti nisko, samo da bolje može opaziti, miče li se na zemlji

što za njega. Glavno su mu oružje za lov jake pernate noge s oštrim pandžama pa kratak i kukast kljun. Pandžama grabi plijen, a kljunom ga kolje i trga, ako mu čitav ne može proći ždrijelom.

Poradi obilna i buhavnog perja čini se tijelo ćukovo krupnije negoli je uistinu. Dugačak naraste on za dobar pedalj, a raskriljen hvata i na po metra u širinu. Budući da je vrlo koristan, valja ga čuvati; pa neka se plaše od njega miševi, a ne ljudi.

146. Žuna crna.

Pogledajte je dobro na slici! Oštrim i svinutim pandžama zakvačila se za koru od debla, repom se poduprla, a kljunom prikučila kori, pa bi rekao, da nešto prisluškuje. I sluša ona doista, ne miče li se kakav kukac pod korom. Najprije mu lijepo istiha pokuca, da bi sam izišao; a ne iziđe li, provalit će do njega jakim svojim kljunom, koji je na vršku kao dlijeto zaoštren. Njime udara po deblu hitro kao da sjekirom teše, pa se ti udarci nadaleko čuju po šumi, a iverje frca svud naokolo. Skrije li se pak ličinka i poduboko u uskoj rupi drveta, žuna je vješto izvlači otud dugačkim, rožanim i tankim jezikom, koji može hitro i jako isplaziti i opet uvući. Na vrhu su jezika žunina izrasle kratke zakačke, na koje se poveće ličinke nabadaju, a manje se prosto lijepe za vrlo slinav jezik.

Kad žuna tako na jednom mjestu svrši svoj posao, lako će i brzo po deblu i naviše ispuzati, jer su joj noge vrlo zgodne za to. Sasvim su kratke i dva su prsta na njima okrenuta naprijed, a druga dva natrag. Zakvačiti se pak za koru može lako savijenim i šiljastim pandžama. Pužući odapire se repom, koji je prilično krut, jer su stručci repnoga perja jaki i opružni, pa stoga brzaju žune još lakše uz drveće. U puzanju provode

one sav svoj život. Lećenjem se slabo ističu, jer su im krila kratka i zaokružena, a pogotovu su poradi kratkih svojih nogu i osobito namještenih prsta nespretne u hodu. Stoga žuna rijetko kad silazi na zemlju, a siđe ipak kadšto, da pretraži koji mravinjak.

Negda su ljudi držali žunu škodljivom pticom i gonili su je kao i grabljivice što gone. Nije stoga čudo, što se ona zavukla u najdublje brdske šume, samo da se ukloni čovjeku. U nas ima žunâ dosta po šumama Gorskoga kotara pa na Kapelama i na Velebitu, a među Savom i Dravom su rjeđe. No uistinu su to korisne ptice, jer tamane kukce, što čine štetu šumskim drvetima.

147. Snijeg i led.

Kad pritisne pojača studen, smrznu se mjehurići vodene pare u oblacima prije negoli se u kaplje pretvore, i tako onda ne padne kiša nego snijeg. Smrznuti se mjehurići slažu u snježne pahuljice, što poput sitnih bijelih lepirova prolijeću i vitlaju se uzduhom, a napokon se spuštaju na zemlju. Na vlažnu se tlu odmah tope, pa tu ne možemo pravo ni vidjeti, kakve su. No pohvataj ih nekoliko na hladnoj daski i promotri pobolje, pa ćeš se lako uvjeriti, da su to upravo sitne zvjezdice od samih ledenih iglica, koje kadšto tek preko noći svu okolicu — vrtove i polja, krovove kućne i gola drveta — zaogrnu u obilato bijelo ruho.

Snijeg je odmah izatoga, kako se zabijeli svud unaokolo, vrlo lak i mekana građa za dječju igru, za „grudanje“ i za „djeda snjegovića“. Ne smeta igračima tada ni studen, jer je, dok snijeg pada, oblačno vrijeme, a oblaci su kao pokrivač nad zemljom, koji je čuva, da se odveć ne ohladi. Uzato se igrači i prilično ugriju skokom pri grudanju i rabotanjem oko svoga snjegovića. No kad snijeg preleži na vedroj i studenoj zimnjoj noći, ukruti se tako, da sve škripi pod nogama; a tada se i saonik otvori, pa kroz zimnju tišinu milo odjekuju konjska zvonca ispred hitrih saonica.

Za studene noći smrzne se također ona para vodena, što je vidimo na staklima od prozorâ, i prozori nam osvanu divno prošarani ledenim cvijećem. Debeo se led hvata i nad rijekama, potocima i ribnjacima, a ljudi ga kidaju i spremaju u ledenice, gdje se može i preko ljeta sačuvati pod slamnim krovom, jer preko slame teško ulazi izvana toplina, koja led topi. Brzo bi se pak led rastopio pod krovom od gvožđa, jer gvožđe toplinu lako prima i ona lako prolazi kroza nj. Zato velimo, da je slama loš, a gvožđe dobar vodič topline.

Tako su loši vodiči topline: krzno, svila, drvo, hartija i t. d.; a dobri su vodiči sve kovine.

No i zimi, kad sunce objača i upre, otapa se na vodama ledena kora sama, pa veliki komadi leda plivaju povrh vode kao i drvo. Ne tonu, jer su lakši od vode.

148. Zimska zaštita usjevâ i životinjâ.

Odgrni nešto snijega u polju pa ćeš vidjeti, da zemlja ispod njega nije smrznuta; ali će se na tom golome mjestu preko noći smrznuti, ako vrijeme ne popusti. U smrznutoj pak zemlji propadaju zimski usjevi, na primjer pšenica ozima i raž. Otud se vidi, da snijeg čuva zemlju, da se ne ohladi i ne smrzne pa da u njoj usjevi ne propadnu. Preko snijega teško izlazi toplina iz zemlje, kao što ni preko vunena gunjca, kojim se pokrivamo noću, ne može lako da izlazi toplina iz našega tijela. I snijeg je eto loš vodič topline.

Tako su od zime zaštićeni usjevi u polju. A kako je sa životinjama?

Sisavci, koji su dlakom pokriveni, u jesen se linjaju, to jest gube staru dlaku i primaju novu, koja je finija, gušća i tamnija, pa zato i toplija odjeća, jer još teže propušta toplinu iz tijela. Toplija zimnja odjeća i treba osobito na primjer zečevima pa srnama i jelenima, jer se te životinje nemaju kud zakloniti preko zime; a nekima — kao hrčku i jazavcu — baš i ne treba, jer oni prespavaju zimu pod zemljom. Hranu im za toga spavanja naknađava mast, što se s jeseni nakupila u tijelu.

Ptice se pod jesen mitare, to jest mijenjaju perje. No mnoge od njih, na primjer lastavice, kukavice i rode, sele u toplije krajeve; a neke od onih, što ostaju, bliže se k našim kućama, da traže hrane. Sjenice velike i zebe

bitkavice dolijeću nam ravno pod prozore. Sitne ševe krunčice hodaju po cestama, kud dolaze rado i vrane kopači, a vrabac se, kad mu studen odveć dodija, sakrije baš u dimnjak.

Za ribe i druge životinje, što u vodi žive, vrlo je dobro, što se rijeke, potoci i ribnjaci počinju ozgo smrzavati; jer da se led počne hvatati ozdo, sve bi ih malo pomalo izbacio na površinu, gdje bi ispogibale redom. Žabe se zimi zakopaju u mulj, a i zmije prospavaju to doba na zaklonjenim mjestima, koja su zaštićena od studeni. Mnogi se kukci zavlače u mahovinu i u zemlju crnicu.

149. Kako se ljudi brane od zime.

Ljude brani od zime i topla soba i toplo odijelo. Pa evo da vam razložim, koje je odijelo toplo i kako nas ono brani, da ne ozebemo u hladnoj sobi ili gdjegod napolju. Krv, što ljudskim žilama teče, topla je i zimi i ljeti, doklegod čovjek diše, a ohladi se sasvim tek onda, kad čovjek izdahne ili umre. Po tom se vidi, da se krv i s njom čitavo tijelo grije dihanjem onako, kao što se uzduh u sobama zimi grije vatrom ili loženjem peći. Dihanjem se dakle stvara tjelesna toplina. No ako je uzduh oko nas hladniji od našega tijela, onda ta toplina tjelesna izlazi iz nas i prelazi na uzduh, a tijelo se tim ohlađuje. I što je uzduh hladniji, to nam većma oduzima topline; a da se tijelo naše odveć ohladi, mogli bismo ljuto oboljeti pa i umrijeti. Stoga treba tjelesnu toplinu čuvati zgodnom zimnjom odjećom.

Zgodna je ona odjeća, koja toplinu iz tijela polako prima i polako pušta iz sebe u uzduh. Takva je osobito odjeća od vune pa od krzna i od pamuka. Platno i koža lakše i primaju i puštaju toplinu, pa stoga slabije štite

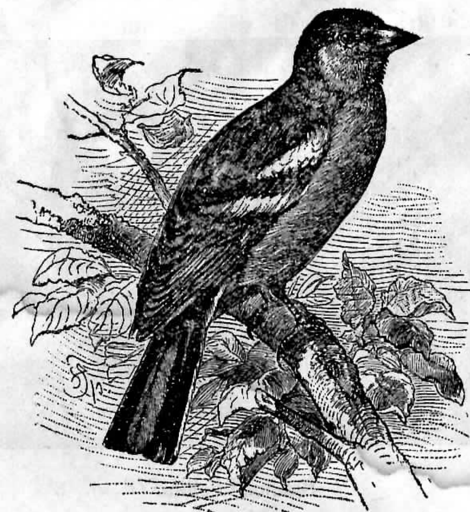
tijelo. Može na primjer vunena košulja biti i mnogo tanja od kožne, pa ipak bolje grije. To nije do debljine, nego do toga, od čega je košulja ili drugi kakav komad haljine. Vunena je haljina toplija negoli kožna zbog toga, jer je vuna buhavna, to jest u njoj ima šupljina, u kojima je uzduh, a preko uzduha teško izlazi toplina iz tijela. Koža je opet jedrija i nema toliko šupljina, pa nema kud ni da se mnogo uzduha uvuče. Dobro je stoga također, da su zimske haljine dovoljno prostrane; jer tad između njih i tijela ima uzduha, koji priječi ohlađivanje, pa tako nam onda zebe kaput umjesto kože.

150. Gladne ptice u zimi.

Iz pustih polja, vrtova i šuma siđoše na ulicu, ljudima u blizinu, gdjekoje ptice pjevice. Lijepe zebe bitkavice i sjenice dolaze nam čak pod prozore kao proseći hranu, a brbljavih vrabaca svagda možemo vidjeti po cesti. Uz njih se kadšto nađe nježna ševa krunčica, a i vrane često dolijeću nasred puta.

Zebu bitkavicu lako je poznati po crvenkastim prsima i po bijelim poprečnim prucima preko krila. U nas zimuje samo jači i odvažniji mužjaci, koji zajedno s rođakom svojim vrapcem hodaju po cesti. Slabije zebe, naročito ženke, odlaze s jeseni u toplije krajeve, ali se rano vrate pa jakim i zvonkim glasom dozivaju, da bi granulo cvjetno proljeće. I zbog lijepa pjevanja su zebe u velikoj milosti kod ljudi, no jednako treba da ih milujemo i poradi toga, što one ljeti potamane silu škodljivih gusjenica. Samo to nije lijepo od mužjaka, što se često tuku među sobom vrlo nemilo i tako dugo, dok oba obnemogla borca ne padnu na zemlju, pa ni tad još ne će prestati. Nije čudo, što se u takvoj prilici rado pomiješa kobac ptičar među njih, da ih pomiri i smiri u svojem gladnom želucu.

Svatko doista pozna i s j e n i c u v e l i k u, koja je crna na tjemenu, podvratku i sredini prsâ; inače je ozdo žuta, a ozgo žućkasto zelena. Nazivaju je također pendžerušom, jer i ona nam zimi dolazi pred prozore tražeći hranu. No glavno su prebivalište njeno i u to doba krošnje drvétâ, po kojima se vješto može zakvačiti svojim jakim i vrlo zavinutim pandžama, a kratkim i tankim kljunićem neprestano kljuje po kori, ne bi li se

Zeba bitkavica.

dočepala različnih kukuljica i jaja od kukaca. Oko takva posla oblijeću po šumama i po voćnjacima velika jata sjenicâ, ali poradi kratkih krila njihovo je lećenje sasvim srednje ruke. Stoga se ne usuduju letjeti preko polja, jer ih tu lakše mogu stići grabljive ptice, kojih se vrlo boje. Dođe li jato nakraj šume, dugo se ne može zakaniti da poleti dalje u slobodu. Tek hrabrija koja sjenica zaleti se po stotinu koraka daleko, da bi druge posoko-

lila; no ako se svojta njezina ne usudi za njom, vratit će se i ona. Nije dakle čudo, što sjenice i zimi ostaju kod nas, a i tada treba da ih osobito čuvamo, jer nema pticâ, koje bi potamanile toliko škodljivih gusjenica po šumama i vrtovima kao one. Vrlo je pak ružno od sjenice, što je odveć okrutna prema slabijim pticama. Često ona po koju sitnu ptičicu ljuto ščepa svojim oštrim pandžama i kljunom joj raskine lubanju pa izjede sam mozak.

Sjenica velika.

A tko istom ne pozna lijepe ševe krunčice, koja šeta zimi po putu i ništa se ne boji čovjeka! Znam, da ste višeput stali, da se nagledate te nježne ptičice s krunicom od perja na tjemenu, a ona doista nije odletjela ispred vas nego tek potrčala nekoliko koraka. Krunčica ne skakuće poput zebe i vrapca nego upravo trči krepkim nožicama, na kojima ste mogli vidjeti, da pandže nijesu gotovo ništa savite, jer bi to smetalo u hodu. Za najveće ciče traži krunčica hranu po putu, i to ponajviše zob, što ostaje iza konjâ. Pod konac zime sjeda na krovove i tihano pjeva svoju lijepu pjesmicu.

Od sviju vrsta ševa, koje kod nas žive, krunčica se jedina pod zimu ne seli u toplije krajeve.

Pored vrabaca najčešće ipak možemo vidjeti zimi vrane kopače, koje također u to doba rado dolaze blizu naših kuća. Velika vranja jata noćuju u šumi po drvetima, gdje im se čini najsigurnije, a čim sunce grane, razlete se kojekud da traže hranu. Dosta one potamane i škodljivih životinja, naročito voluharicâ, koje pred rupama dočekaju i tuku jakim kljunom, pa onda svakakvih crvi i ličinaka, što ih opet kljunom izvlače iz mekane preorane zemlje po poljima. No ipak nijesu zadovoljne samo s tom hranom nego napadaju također na zečiće i male jarebice pa ševe i druge omanje ptice, a ni guščići, pačići i pilići u dvorištu nijesu sigurni ispred njih. Lov na vrane nije lak, jer one izdaleka dobro raspoznavaju lovca od nenaoružana čeljadeta. Jedino zimi, kad ih počne moriti glad, budu neopreznije, pa ih je lakše tući iz pušaka.

151. Smilovanje.

Podaj ptici mrvu hljeba,
Podaj Boga radi,
Da ne svisne na toj zimi
Od muke, od gladi.

Znaš li, sine, što je patnja?
Ti ne znaš zacijelo,
Jer imadeš toplu sobu
I toplo odijelo.

Imaš jesti izobila,
Imaš hljeba, mlijeka,
Ne znaš, šta je golotinja,
Šta nevolja prijeka.

A ptičica, sirotica,
Hej, to nije šala!
Na toj ciči, na toj zimi,
Sva je malaksala.

Kako dršće, kako tužno
U sobu ti viri,
Kao da te lijepo moli,
Krila kupi, širi.

Ko da veli: „Pomozi mi,
I smiluj se na me,
Ja ne ištem mnogo hljeba,
Daj mi mrve same."

152. Vrt u proljeću.

Donedavna još nije bilo lijepo hodati po vrtu. Putovi i slogovi bijahu obrasli korovom, a po kaljavu tlu ležaše svuda natrulo lišće, što je s jeseni popadalo s drvétâ. I voćke stajahu gole, bez lista i bez cvijeta; stršile su tek kao crne sjene. Kora po njima bijaše tamna, pa su se poradi toga činile još većma mrtve i tužne. Tek gdješto prolijetaše lepir žućak, taj prvi proljetni glasnik, a ovdje ondje odjekivahu zvonki glasovi zeba bitkavica, što su prezimjele u nas.

No sad već jasno proljetno sunce zlati marljive ruke rabotnikâ, koji su podranili u vrt na posao. Tu oni rade neumorno od zore do mraka. Čiste putove od natrula lišća i od korova te kopaju, siju i sade. A svuda oko njih miriše uzduh od cvjetnih voćaka, čuje se cvrkut milih ptica pjevica, prelijeću šareni lepiri i zuje vrijedne pčelice. Sve se raduje blagome proljetnom danu i novome životu. Svuda se vidi, čuje i osjeća, da je sinulo drago i cvjetno proljeće.

153. Proljetna zora.

Na istoku plavom rujna zora rudi,
Dižite se, djeco, dižite se, ljudi!

Ustale su pčele, podiglo se cvijeće,
Sa dalekih gora povjetarac lijeće;

U mirisu cvijeća, u bisernoj rosi
On vam svako zdravlje i veselje nosi.

Po poljima ravnim razliježe se jeka,
Odjekuje nebo i gora daleka.

I kroz tihe ravni potočić krivuda,
A pjesme i svirke razliježu se svuda.

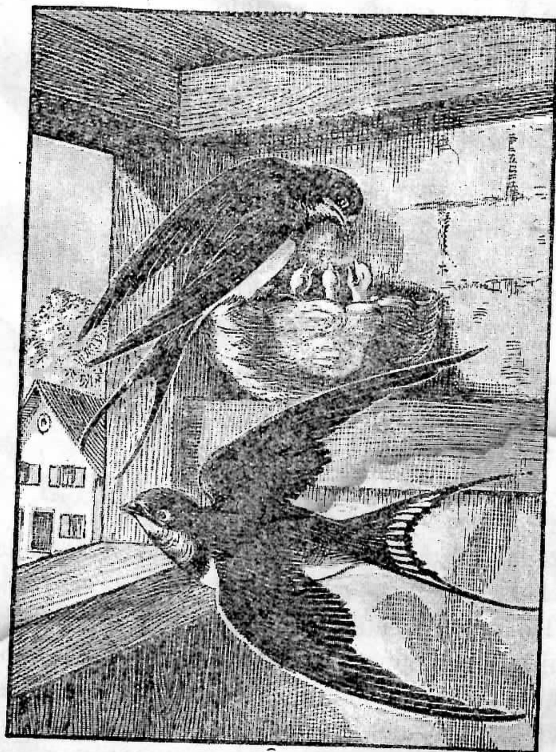
Od zdravlja i sreće nadimlju se grudi,
Ustanite, djeco, rujna zora rudi!

154. Dolazak pticâ selica.

Iz dalekih krajeva, gdje je toplo ljeto, kad u nas ciča vlada, vraćaju se ptice selice k starome domu svom. Dolaze nam mile lastavice i ševe vintulije, pa zebe i slavuji, a uz njih i krakate bijele rode. Jedne od tih ptica nijesu zaboravile ni za svoja stara gnijezda pa ih marljivo popravljaju, a druge grade nova.

Svagda nađu staro svoje gnijezdo naše lastavice. Tek one mlađe, što se prošloga ljeta još ne bijahu ugnijezdile, valja da skrbe za nov stan. Grade ga ponajviše pod kućnom strehom, a gdješto baš i u hodniku ili u staji. Ljudi ih svagdje vrlo rado gledaju i paze kao najmilije goste svoje. Ne moraju se lastavice ništa starati oko toga, kako bi sakrile gnijezdo ispred nas, a i za građu im je lako, jer blata ima svakud. No

dosta marljivosti i vještine treba za samo građenje. Malo pomalo — po više od osam dana — donose one blato u kljunu i slinom lijepe grudice, a da im ta građa bolje drži, miješaju je sa sijenom i slamom. Otvor za

Lastavice.

ulaženje i izlaženje ostavljaju svagda ozgo, ali to mladim lastavicama ništa ne smeta, kad ih streha ili tavanice štite od kiše.

Vrlo rano, već na koncu veljače, vraćaju nam se s topla juga zebe bitkavice, pa zajedno s jačim mužja-

cima, koje smo zimi po cestama viđali, odlijeću u šume. Tu ženka sama gradi u rašljama drvétâ vrlo lijepo gnijezdo, koje je nalik na kakvu staru kvrgu obraslu lišajima i mahovinom, pa ga je stoga teško opaziti. Iznutra je oblo i nastrto perjem i dlakom, samo da mladima bude mekanije. Dok ženka gnijezdo gradi, mužjak joj taj posao pjesmom zaslađuje i kao da stoji na straži protiv neprijatelja, koji bi joj mogao smetati.

I dolasku roda naši se seljaci raduju. Od kuće do kuće i od ustâ do ustâ ide glas: Rode su došle! A njima je, čim se vrate, prva briga, da popravljaju staro gnijezdo, koje obično stoji na sljemenu kućnom ili na kakvu povisoku drvetu. Ljudi ih rado gledaju u svojoj blizini pa im negdje i sami postavljaju temelj za gnijezdo, to jest kakav stari točak od kola, na koji one snesu granja, slame, trske, papira i t. d. Dok su mladi u gnijezdu, donose im roditelji svakakve hrane, a ponajviše žabâ, zmijâ i gušterâ. Neugodno je, kad se koja od tih životinja skotrlja iz gnijezda niz krov u dvorište.

Rodâ ima jedino u krajevima, gdje je dosta bara i močvara, jer samo tu mogu one naći dovoljno hrane.

155. Lastavicama.

Male ptice lakih krila,
Dižite se vi u zrak!
Već vas zove zemlja mila,
Zove vrućeg sunca zrak.

Što li čeka sred livada
I sred silnih voda vas?
Malo slasti, puno jada,
Al vas majčin zove glas.

Zove, vuče, silnom moći
Južnog sunca vrući sjaj.
A u dom ću i ja doći
Pozdravite rodni kraj!

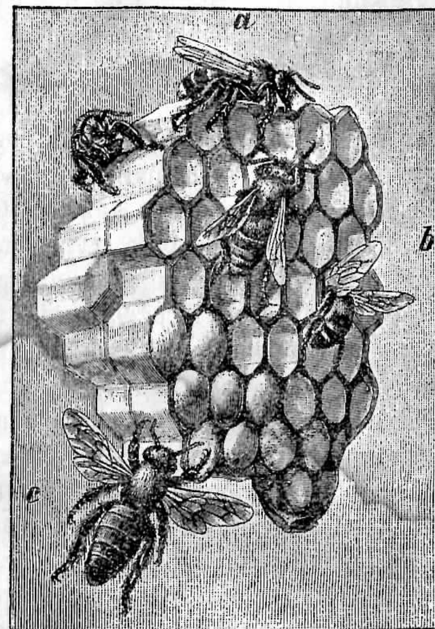
156. Pčela medarica.

Sve zuji po cvjetnom vrtu od marljivih pčela medarica. Bez prestanka lete one od cvijeta do cvijeta i u svaki samo kao da zavire malo pa odmah traže drugi. I to bude tako od zore do mraka, a ipak se pčela ne umori odveć, jer četiri velika i opnena krila njezina lako mogu da nose vitko joj tijelo, na kom se dobro razlikuju tri dijela; glava, prsje i zadak.

Svatko zna, da pčela po cvjetovima siše medeni sok, kojim su cvjetišta iznutra namazana. Za sisanje služi joj donja dugačka usna ili jezik, što se kao čep može dolje i gore pomicati po cijevi, u koju se produljio par donjih čeljusti. Kroz tu cijev ulazi medeni sok u usta pčelina, a otud ide u medni želučić, gdje se pretvara u med. No ne sabira pčela po cvjetovima samo medeni sok nego i onu prašinu ili pelud, što sipa iz odebelih glava prašnikâ u cvijetu. Taj joj se pelud hvata po čitavom dlakavu tijelu, ali najviše može ponijeti u udubinama, što su na spoljašnjoj strani široke goljenice stražnjih nogu, a zovu se kotarice. Od meda i od toga peluda pravi se u utrobi pčelinoj vosak, koji joj na donjoj strani zatka između kolutića izbija kao tanki listići.

Kad medarica nakupi dosta medenoga soka i peluda, odlijeće s tim svojoj kući. Ta se kuća pčelinja zove košnica. Ona je opletena od slame ili je sastavljena od dasaka, a živi u njoj po više hiljada pčela medarica zajedno. Među njima je uvijek po jedna poveća pčela, koja se zove matica, jer samo ona nese jaja, iz kojih se legu medarice. No iz nekih jaja matičinih legu se također mužjaci pčelinji, koji su od medarica krupniji i zdepastiji, a zovu se trutovi.

U košnici su medarice sagradile saće, to jest vrlo mnogo šestorouglih stanica ili ćelijica od voska, pa u neke od njih spremaju med i pelud. Med povraćaju na

usta, a pelud iz kotaricâ mogu skinuti četkicom, koja je na najgornjem članku stopala stražnjih nogu. U najmanje stanice nese matica jaja, iz kojih se za tri dana izlegu bijele ličinke od medaricâ. Medarice hrane ličinku medenim kruhom, to jest peludom pomiješanim s medom i vodom, a za neko osam dana zagrade je voštanom pločicom. U tom je zatvoru griju, pa se ličinka za dva-

desetak dana preobrazi u potpunu pčelu medaricu, koja je isprva tako slaba, da jedva hodi. Stoga je starije pčele moraju medom hraniti. Iz takva matičina jajeta može se izleći i mlada matica, ali treba više prostora, da se ona razvije, pa stoga grade medarice, kad hoće da dobiju maticu, posebne stanice, što se zovu matičnjaci. Ovelike su također stanice, u koje matica nese trutovska jaja. No trutova ima samo preko ljeta. Pod jesen ih medarice potuku, jer oni u skupljanju meda i peluda pa ni u građenju saća ništa ne pomažu, a hrane se samo čistim medom.

Čim se u košnici uza staru maticu i nova pojavi, vrlo se pčele uznemire, a stara matica obično se seli sa starim dijelom naroda iz košnice. Kažemo tada, da se pčele roje, a to bude i po više puta od svibnja do kolovoza mjeseca. Roj obično izleti na kakvu granu, gdje se pčele jedna do druge drže, pa ih pčelaru nije teško stresti u košnicu. A tu se one kao marljive kućanice odmah prihvate posla, da novu kuću svoju spreme i urede. Čiste je, metu i iznose napolje svaki trunak i svaku slamicu. Potom im je prva briga, da zalijepe pukotine na košnici i da pribavljaju voska za saće pa meda i kruha medenoga za sebe i za svoj podmladak. Ali ni prvih dana one u tuđini ne stradaju, jer iz roditeljske kuće nijesu otišle ludo, nego je svaka napunila želudac medom kolikogod je mogla više. Otud im je građa za prve redove stanicâ, koje počnu nizati na svodu od košnice; a pošto je tako prvi posao gotov, odlijeću medarice u šareni svijet po novu hranu.

Zimu pčele ne prespavaju nego se u košnici skupe u gustu hrpu, da im bude toplije, pa polagano troše skupljenu hranu. A kad proljetno sunce zagrije uzduh, eto i pčelâ, gdje se na sunašcu Božjem vesele zelenoj livadi, mirišljivu cvijeću i zlatnoj slobodi.

Ako vas i nije pčela ubola, a ono ste zaista čuli, da ona može ubosti. To čini žalcem, koji joj je na zatku, a u svezi je s otrovnom žlijezdom i mjehurom.

157. Gujavica.

Hodi za kopačem u vrtu pa ćeš iza motike vidjeti dosta tih gujavica, što pod zemljom žive i hrane se zemljom crnicom. Gujavicama se zovu, jer su nalik na male guje ili zmije. Čitavo im je tijelo sastavljeno od samih prilično jednakih kolutića i na oba je kraja zašiljeno, ali se ipak ti krajevi razlikuju po tom, što je jedan tanji i oštrljatiji. Glava se na takvu tijelu ne razbira, no lako je pogoditi, da će ona biti na oštrljatijem kraju, spram kojega se gujavica plazeći pomiče naprijed i kojim prekopava put pred sobom u zemlji.

A jeste li vidjeli, kako plazi? — Neprestano produžuje i opet steže svoje tijelo pa se tako odapire, a dobro joj služe pri tom kratke čekinje, kojih ima po četiri para na svakom kolutiću. One osobito pomažu gujavicama, da se mogu spuštati i uspinjati po svojim cijevima, što vode s površine ravno u zemlju, a kadšto su i po više od dva metra duboke. U toj dubljini prespava gujavica čitavu zimu. S proljeća se probudi na nov život i tada noću rado izlazi napolje, ali čim počne svitati, odmah se povlači u svoj stan. Ispred svjetlosti bježi, premda nema očiju u glavi nikakovih. I kožom na prednjem dijelu osjeća ona svjetlost i tamu.

Gdje ima gujavicâ dosta, tu je zemlja plodnija, jer je one proriju i rasklimaju. Stoga bi ih trebalo čuvati.

158. Šuma u proljeću.

Iz dana u dan biva sve toplije, pa se iza zimnjega sna trgoše i šumska drveta, s kojih lišće bješe popadalo

s jeseni i preko zime. Otprije već zametnuti pupovi po granama i grančicama počinju bujati i razvijati se ili u cvjetove ili u zeleno lišće. Jedna drveta, kao bukva, hrast, grab i breza, cvjetaju i listaju zajedno. U drugih opet — kao u brijesta i jasena — cvjetovi su pretekli lišće. Zimi smo lako mogli jaki brijest zamijeniti s hrastom lužnikom, kojemu je on sličan po kori i po uzrastu; ali sad se ne će u tome prevariti nitko, jer brijest podrani s kiticama smeđih cvijetaka, dok hrasta nimalo još nije proljeće ganulo. Ujedno s drvetima u šumi budi se i šumsko tlo. Na nj mogu sada, dok još nema lišća po krošnjama, lakše dopirati sunčani zraci, pa stoga rano cvjetaju prvi vjesnici proljeća u šumi: zlatica proljetna i šumarica obična. Milo nam je posvuda gledati taj novi i radosni život.

No tužna je nekako i s proljeća šuma, u kojoj rastu drveta, što ni zimi ne bacaju lista kao omorike, jele, borovi i t. d. Ta stabla stoje nagusto jedno do drugoga, pa stoga se ne mogu na njima razviti široke krošnje, ali to većma rastu u visinu. Krošnje su njihove obrasle sitnim, krutim i uskim listovima, koji se zovu četine. One su pune smole pa zato i mogu odoljeti zimnjoj studeni, a granama i grančicama zbile su se tako nagusto, da između njih teško sunce dopire do šumskoga tla. Stoga tud i nema ni zelena grma ni šarena cvijeta, nego se tek žuti popadalo lišće. Nije dakle čudo, što u te šume ne zalaze rado ni srne ni jeleni, ni ptice ni lepiri. I zato se čini još tiše, tužnije i mrtvije. Od tamno zelenih četina crne se ta drveta izdaleka i zovu se stoga crnogoricom; a drveta, s kojih list pada preko zime, zovemo bjelogoricom.

159. U zelenoj šumici.

U zelenoj šumici
Rado šećem ja,
Kada cvijetak, kada listak
U rosici sja.

I lišće me i cvjetići
Ljupko gledaju,
Kao da me već odavna
Jedva čekaju.

I ptice mi s vite grane
Milo pjevaju,
Po šipragu nestašne se
Srne vijaju.

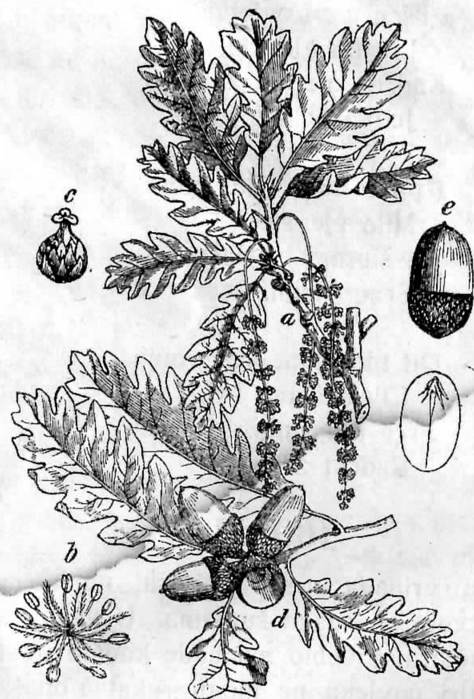
Od pjevanja, klikovanja
Cijela šuma vri,
Srce moje može l' veću
Radost željeti!?

160. Hrast.

Hrast pripada među najviša, najdeblja i najkrošnjatija drveta po našim šumama. U visinu uzraste i do trideset metara, a deblo mu bude kadšto tako silno, da ga po četiri čovjeka ne mogu rukama opasati. Ono ide ušir·svake godine, pa mu stoga stara kora bude tijesna i vrlo popuca, ali pod njom raste nova. Pogotovu nema hrastu para u krošnji. Tu se grane svakojako vijugaju i prepleću, a tako su snažne i razgranate, da bi i samo jedna od njih bila dosta debelo i krošnjato stablo. Samo se sobom kaže, da za toliku silu treba jako i duboko korijenje, a treba i godinâ, dok takva grdosija

izraste. Ima u našoj domovini hrastovih staraca od tri stoljeća.

Hrast lista i cvjeta u isto doba, u travnju i svibnju mjesecu. Lišće mu je duguljasto i izverugano tako osobito, da nema sličnosti ni s kojim drugim lišćem. Zato ga je lako poznati i svatko ga pozna. Peteljka je od

lista hrastova kratka, ali se čvrsto drži, pa stoga bude često i preko cijele zime žuta lišća na hrastu.

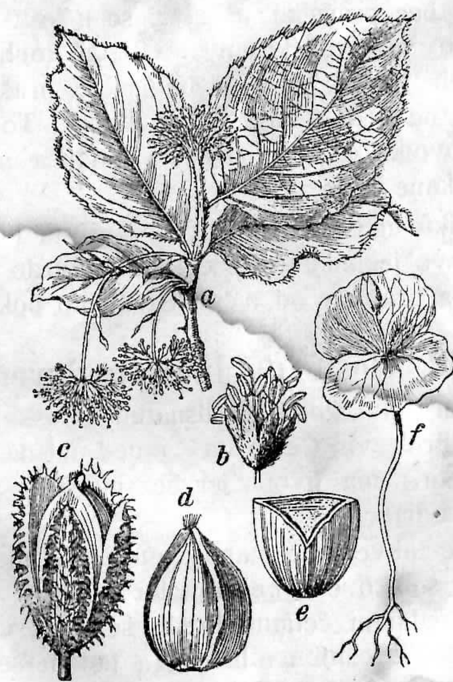
Cvjetova ima na hrastu od dvije vrste. Jedni su duguljaste žuto zelene mace s rijetko poređanim cvjetićima, u kojima su samo prašnici, a pestića nema. Druge cvjetove čine po tri do četiri cvjetića, koji su na jednoj stapci, a u njima su pestići bez prašnika.

Od tih cvjetića postaje hrastov plod žir, u kojega je ozdo drvena kapica na dugoj stapci. No ni taj plod ne bi mogao postati, da vjetar, pestićke cvjetove ne pospe peludom iz onih prašničkih maca, što spadaju, kad se isprazne.

Čvrsta se hrastovina upotrebljava za građu i za ogrjev, a žirom se tove svinje.

161. Bukva.

Nema šume ljepše, hladovitije i čistije od bukvika. Kao bjelkasto sivi stupovi u kakvoj dvorani dižu

se tu uspravna i visoka, obla i glatka stabla, a nad njima su vrlo guste, zelene i okrugle krošnje sastavile

čitav svod, kroz koji sunčani zraci teško probijaju. Stoga je u bukviku debela hladovina, poradi koje ne može tu rasti ni grmlje ni cvijeće kao po drugim šumama, nego je tlo ponajviše čisto. Tek s jeseni ga pospe suho lišće.

Bukva lista i cvjeta zajedno, i to na koncu travnja ili na početku svibnja. Lišće je većma duguljasto negoli oblo i gotovo cijela okrajka. Cvjetova ima i na bukvi od dvije vrste. Jedni su složeni od cvjetićâ, što su se skupili u okrugle rese, a u njima su sami prašnici bez pestića. Stoga se ti cvjetovi zovu prašnički. Drugi su cvjetovi složeni od dva tri cvjetića, u kojima je pestić sam bez prašnika, a nalazi se u kratkom dlakavu ovojku. To su pestićki cvjetovi, od kojih će postati plod, ako ih vjetar pospe peludom iz prašničkih cvjetova. Plod od bukve zove se bukvica. To je trosrhi oraščić u ovojku, koji se na četiri sklopca otvora i ima po sebi mekane bodlje.

Bukvikâ ima po nižim gorama dosta i u našoj domovini. Drvo je bukovo crvenkasto i tvrdo. Izvrsno je za ogrjev, a pravi se od njega i različno pokućstvo.

162. Gosti na lisnatu drveću.

Vrlo su rđavi gosti na lisnatim šumskim drvetima gusjenice i hruštevi. Često ta gamad izjede lišće, bez kojega drvetu nema života, jer bez njega ne može svoju hranu pripravljati.

Najviše takve štete nanose gusjenice maloga sivog lepira, što se zove p r e l a c h r a s t o v. U velikim pravilno poredanim četama kreću se one svake večeri prema lisnatoj krošnji na hranu, a potom se isto tako u redovima vraćaju na deblo. Kao neko oružje služe tim gusjenicama otrovne dlake po tijelu, koje nam žestoko zapale kožu, kad na nju dospiju.

Velika je šteta nesamo lišću nego i korijenju drveta od h r u š t e v a. A kako oni dolaze u zemlju do korijenja? Evo ovako! To znate, da hruštevi s proljeća lete tek po nekoliko nedjelja. Potom mužjaci uginu, a ženke se provuku u zemlju i snesu tu po 60—70 jaja poput prosenih zrna, pa onda uginu i one. Iz jajâ za neko

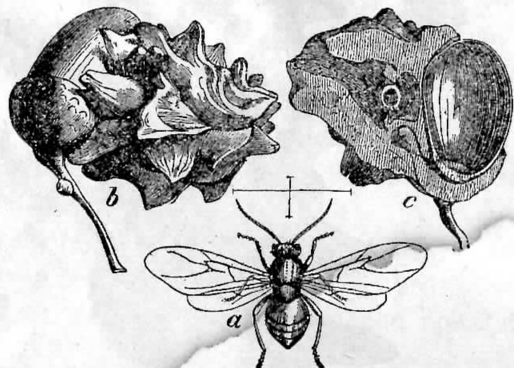
Šiškar lisni.

vrijeme ispužu meke i blijede hrušteve ličinke ili grčice, koje žive pod zemljom tri do četiri godine te jedu tu korijenje od zelena bilja i žilice od stabala. Napokon one prestanu jesti i zakukulje se, a za neko dva mjeseca — obično pred jesen — razvije se iz kukuljice čitav hrušt.

Ali sad on još ne izlazi iz zemlje nego čeka, dok sine proljeće i dok se drveta razlistaju.

No ima na šumskim drvetima i takvih gosti, koji ne čine nikakve štete.

Svaki vas je doista vidio na naličju hrastova lista neke zelene kuglice, koje su isprva velike kao graškovo zrno, a pomalo naraste svaka od njih kao trešnja pa se i zarumeni. I svaki vas zna zacijelo, da se te kuglice zovu babuške. A kako su postale one? — Presiječemo li jednu babušku, naći ćemo u njoj bijela crvića, koji se tu

Šiškar hrastov.

i izlegao iz jajašca jedne ose, što se zove šiškar lisni. Ta osa buši hrastovo lišće svrdlašcem, što joj je na zatku, i nese u rupe sitna jaja, a prema ranjenu mjestu lista navru sokovi, od kojih se izgradi babuška. Iz nje izleti nov šiškar lisni obično tek na proljeće pa nese jaja u mlade pupove.

Druge ose, nazvane šiškari hrastovi, nesu na isti način jaja u zametnuti žir, koji od uboda nabrekne i stvori se od njega nabrana šiška. Babuške i šiške upotrebljavaju se za učinjanje koža i za lijek, a i mastilo se od njih pravi.

Na hrastu i oko njega žive također oni veliki i lijepi kukci, što ih zovemo jelenjacima ili rogačima, jer su im velike gornje čeljusti izrasle kao poveliki i razgranati rogovi. Tim rogovima buše oni trula debla, da im ženke imaju kud jaja nesti. Podveče oblijeću zujeći oko hrasta, a obdan pužu po suhu lišću na zemlji ili opet sjede na stablu i hrane se sokovima, što cure iz ranâ hrastovih. To im je najmilija hrana.

163. Gusjenica.

Gledao sam gusjenicu
Na zelenom listu.
Naježi se od nje koža,
Kad je spazim blizu.

S teškom mukom provlači se
Sa grane na granu,
I listiće brsti, griska,
Tvrdu svoju hranu.

Dva tri dana il nedjelje
Po listima gmiže
Pa joj onda suđen danak
I čas smrtni stiže.

Ukoči se sirotica,
Ukorijeni cijela,
I u crnu leže zemlju
Bez svakog opijela.

U zemlji joj leš*) se kida,
Puši i rastvara,
U lepira gusjenica
Kroz to se pretvara.

*) Leš = mrtvo tijelo, strvina.

Širi svoja zlatna krila
I uvis uzlijeće,
Mirisom se samim hrani,
Lista više ne će.

164. Jela.

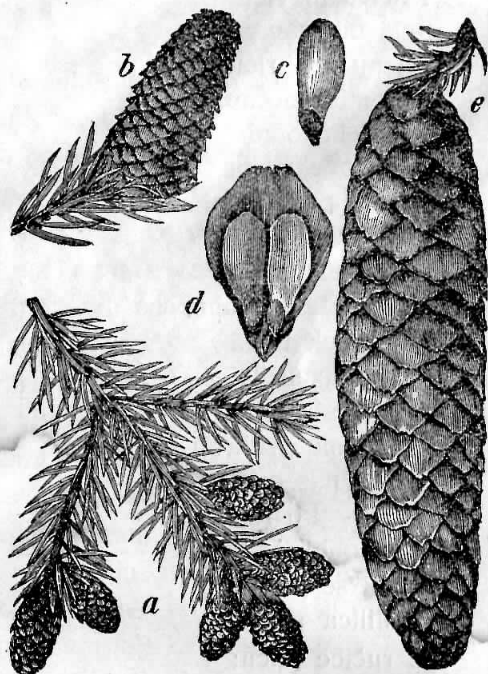
Uzberi jednu grančicu s toga visokog i vitkog drveta! Vidjet ćeš, da je ta grančica nalik na češalj, koji ima zupce s oba kraja. Što su na češlju zupci, to su na grančici jelovoj četine. A i samu jednu četinu možemo lako raspoznati od četinâ s drugih drveta crnogorice, jer ima po dvije bijele crte na naličju. Inače su jelove četine ponešto plosne i zatubaste, a tamnije su na licu negoli na naličju. Izdaljega možemo jelu od sličnih drveta raspoznati po bjelkasto sivoj kori i po tom, što joj je krošnja povisoko od zemlje.

U svibnju jela cvjeta. I na njoj su cvjetovi od dvije vrste. Prašničke mace razvijaju se oko grančica među četinama, a pestićke na vrhu grančicâ. Od potonjih se razvije iste godine plod, koji se zove češer. Pod svakom su ljuskom češerovom po dvije sjemenke pune ulja, pa stoga nije čudo, što sav češer dobro gori. Jelovi češeri stoje uspravno.

165. Omorika.

U visinu naraste 30—40 metara i vrlo je nalik na jelu, ali se ipak može od nje lako razlikovati. Uzberi jednu omorikovu grančicu pa ćeš vidjeti, da se u nje nijesu četine poređale u dva reda kao na grančici jelovoj, nego ih ima svud unaokolo, ali i tu stoji svaka za se. Pojedina je četina šiljasta, gotovo četvorosrha, a na licu i na naličju čisto zelena.

Poznati možemo omoriku još po kori i po krošnji. Kora je u nje smeđa i lupi se poslije, a ušiljena krošnja počinje se sasvim blizu zemlje tako, da se stablo višeput i ne vidi.

Omorika cvjeta također u svibnju i jednako kao jela. No veliki češeri njeni vise, pa se i po tome može već izdaleka poznati, koje je jela, a koje je omorika.

166. Ptica pjevačica.

Za goru zelenu
Sunce zalazilo,
Zlatne sipljuć zrake
Milici u krilo.

Uto Cvjetan mladi
S polja dolazio,
Ptičicu pjevicu
U njedrim nosio;
Ptičicu pjevicu
Seki darivao,
Lijepu joj krletku
Spremit obećao.
Nedaleko otud
Sa jelove grane
Krasni ptić doleti
I cijukat stane.
Zarobljena ptica
Mili glas spoznala
I na cijuk tužni
Tužno uzdisala.
Seja braji nato:
„Cvjetane gizdavi!
Što bi nas dvojica,
Da nas tko rastavi?"
Suza obojici
Prosu se po licu,
A Milica pusti
Iz ručice pticu;
Ptić s pticom po zraku
Klikčući othrli,
A bratac sestricu
Od srca zagrli.

167. Čuvari šume.

Ljudi nastoje svakojako, da bi potamanili što više štetočinja po drvetima šumskim, osobito gusjenicâ. No slabo bi uspjeli u tome poslu, da im ne pomažu neki kukci i ptice.

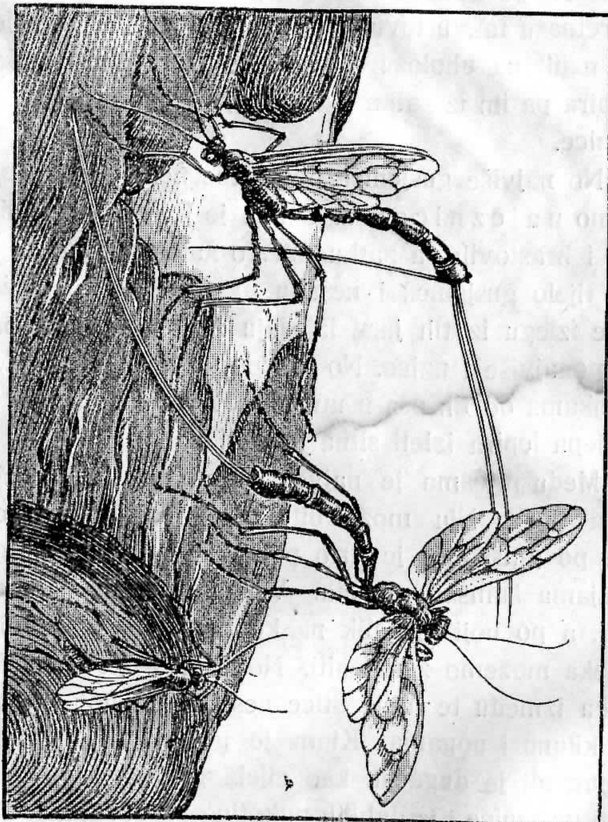
Onim gusjenicama od hrastova prelca, pa i drugima mnogo jada zadaje gusjeničar moščar. Lijepoga tog kukca lako ćemo poznati po vrlo široku pokrilju, koje se prelijeva zlatno zeleno i crveno. U lovu na gusjenice vrlo je okretan, jer se vitkim svojim nogama vješto penje i brzo trči pa goni gamad sve do navrh stabla. Jednako je okretna u takvu lovu i ličinka moščareva, koja je prilično nalik na uholažu. Ona pače navaljuje i na ženke od lepira pa im iz zatka izgriza jaja, iz kojih bi se izlegle gusjenice.

No najviše gusjenica potamane neke sitne ose, koje zovemo najeznicama. U njih je kao i u onih šiškara lisnih i hrastovih na zatku mjesto žalca svrdlašce, kojim bodu tijelo gusjenicâ i nesu u nj mnogo jaja. Ličinke, što se izlegu iz tih jaja, izjedaju živu gusjenicu, pa ona tako ponajviše i ugine. No višeput se gusjenica zakukulji s ličinkama od tih osa u utrobi, a tada iz kukuljice umjesto lijepa lepira izleti sitna najeznica.

Među pticama je najveći neprijatelj gusjenicâ naša kukavica. Nju može biti i ne poznate inače već samo po glasu, jer je vrlo plašljiva i krije se u gustim krošnjama šumskih drveta. Velika naraste kao omanji golub, a po boji je nalik na kopca ptičara, s kojim je izdaleka možemo zamijeniti. No izbliza se odmah vidi razlika između te dvije ptice nesamo po boji perja nego i po kljunu i nogama. Kljun je u kukavice samo malo savinut, ali je dugačak kao cijela glava, pa njime može vaditi gusjenice i iz dubljih pukotina po drvetima. Osobito su joj po volji one dlakave gusjenice, kakve su u prelca hrastova i od tih joj je dlaka sav želudac obrastao kao krzno. Vrlo kratke noge njezine nijesu udešene za hodanje ni za penjanje nego za prihvaćanje. Zato su joj prsti vrlo

dugački. Dva su okrenuta naprijed, a dva natrag; no stražnji jedan prst može i naprijed okrenuti, pa to ona i čini, kad hoće da obuhvati deblju granu.

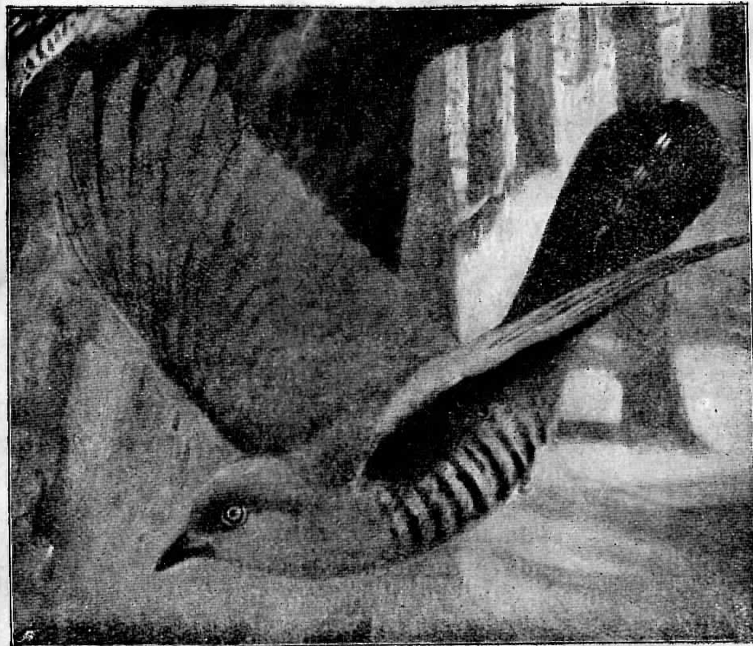
Na zlu je glasu kukavica osobito zbog toga, što nese jaja po gnijezdima malih ptica pjevica. I tako se na

Crna najeznica.

primjer pod crvendaćem nađe najednom i po koje kukavičje jaje, ali on ga ne raspoznaje, jer je sitno kao i njegovo. Zato ga lijepo pazi i grije skupa sa svojima, a kad se mladi izlegu, raduje se upravo, što se među njima našao

jedan ptić poveći i glavatiji. Taj se glavonja najviše dere u gnijezdu i najviše otvora usta, pa su hranitelji njegovi u najvećoj neprilici, kako će mu podmiriti gladan želudac. A kraj te brige rđavo prolaze rođena djeca, te su više gladna negoli sita. No naskoro bude po njih još i gore, jer kukavičić brzo raste i bude mu tijesno u gnijezdu pa pobaca drugu siročad napolje. Kad mu krila porastu,

Kukavica.

izleti na granu, a njegovi se hranitelji i tu brinu za njega. Nigda ga ne ostavljaju kao da se ponose pred svojim rodom, što imaju toliko dijete. A i druge ptice, koje ga nijesu othranile, imaju srca za nj, pa kad čuju, da viče gdjegod na grani, eto ih odmah, da nahrane siroče. Dok se tako drugi muče oko kukavičića, stare kukavice pro-

vode bezbrižan život. Mužjaci viču „ku-ku", a ženke ne umiju ni to nego se samo nekako čudno smiju.

Preko zime boravi kukavica u toplijim krajevima. Naše šume ostavlja već u mjesecu kolovozu, kad ponestane hrane, koje ona treba vrlo mnogo. A baš stoga je i vrlo korisna.

U daljinu preko mora leti kukavica vrlo vješto i ustrajno, jer su krila u nje dugačka i oštrljata, a pomaže joj pri tom također dugačak i širok rep.

168. Kukavica.

Zakukala kukavica
Na zelenoj grani:
„Što ću jadna nesrećnica
Tužni su mi dani:

Nemam nigdje gnijezda svoga
Ko ptice ostale,
Nit poroda vidim moga,
Moje ptiće male.

Tuđa majka njih izleže,
Tuđa usta hrane;
Zato kukam, nek se ori
Na sve četir strane."

169. Korist od šuma.

Svatko zna, da nam šuma koristi osobito tim, što daje drvo za građu i za ogrjev. No i inače je ona za nas pravi blagoslov i jaka odbrana od štokakvih neprilika. Evo čujte samo nešto o tom:

Kad na otvorenu polju zauči leden vjetar, možeš se ispred njega i za grm zakloniti; a na isti način velika šuma zaklanja od žestokoga vjetra čitava polja i livade oko sebe. Zimi razbija žestoku vijavicu, koja bi inače po poljima nanijela gdješto čitava brda od snijega, pa bi se tako usjevi na jednim mjestima gušili, a na drugima pozebli. S proljeća i s jeseni zaustavlja šuma opet ledene vjetrove, koji nanose veliku štetu ratarima. Najviše se to osjeća onda, kad se šuma posiječe i vjetru time put otvori.

Šume nas dalje čuvaju i od poplavâ. Kad kiša pada na golu a strmu zemlju, leti voda niz goru sve brže kao pomamna i vuče za sobom sve, na što se namjeri. Došavši u dolinu razlije se po njoj, i ako je svud unaokolo padala kiša, narastu od bujicâ čitave rijeke, koje se strašnom silom po ravnicama razliju i silnu štetu počine. Tako biva na goleti; a sa šumovitih brda slijeva se voda polaganije, jer je zaustavljaju stabla, žile, granje, šiprag, mahovine, trava i lišće. Tko se želi svojim očima uvjeriti, kako šume ustavljaju brzi tok vode, neka se na oluji ili plahoj kiši potrudi u duboku dolinu ili u klanac, u kom je jedna strana šumom obrasla, a druga goletna, a obje su jednako strme. Za tili ćeš čas opaziti, da niz golet voda od kiše poput bujice sve brže leti; a na protivnoj, drvećem obrasloj strani jedva i vidiš koji mlaz vode, pa i taj se obično pojavi istom onda, kad je s goleti sva voda već sjurila. Tako sa šumovitih brda čitavo ljeto pomalo otječe voda i hrani vrela i potoke.

Kroz guste krošnje šumske slabo mogu probijati sunčane zrake, pa je stoga uzduh u šumi za ljetne žege mnogo hladniji negoli izvan nje; ali i kraj šumâ je ljeti ugodno prolaziti, jer iz njih, osobito jutrom, taj svježi uzduh piri i blaži vrućinu.

Napokon šume također pomažu, da uzduh bude čistiji. Ona para, što je ljudi i životinje izdišu, i od koje se uzduh vrlo kvari, potrebna je šumskim drvetima i svemu drugom bilju, da se može u lišću pripravljati hrana, koju korijenje iz zemlje siše. A na lišće opet ispušta bilje plin, koji je nama za dihanje vrlo potreban.

Vidite dakle, kolika je blagodat Božja šuma, pa koliko griješi i Bogu i ljudima, tko je nesmiljeno uništuje.

170. Zmije.

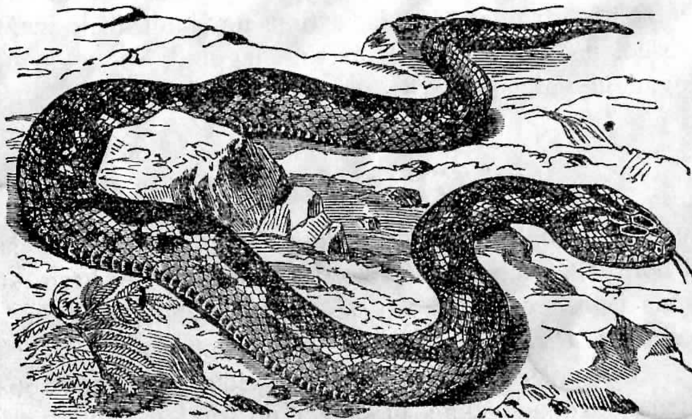
Znam, da se u šumi ne plašite ni od čega koliko od zmijâ, pa evo vam da čitate i o njima.

Najobičnija je u nas zmija b j e l o u š k a. To joj je ime nadjenuto, jer ima dvije žute ili bijele polumjesečaste pjege na zatiljku. Po njima ju je najlakše i poznati. Drži se rado kućâ pa ulazi u staje i u pivnice, a kadšto se uvuče i u sobu u postelju. No najradije boravi u vlažnim šumama uz močvare i kaljuže. Tu vreba osobito žabe, koje su joj najmilija hrana.

Budući da bjelouška — kao i nijedna druga zmija — nema nogu, nema čim ni prihvatiti plijena, da ga tako držeći zakolje zubima i kida na komade. Ne preostaje joj potom drugo, nego da zubima samo ščepa na primjer žabu pa da je guta onako živu i čitavu. Poradi takva posla mogu se njene čeljusti jako razvaliti, a ždrijelo opet raširiti toliko, da kroza nj prolaze životinje mnogo deblje negoli je sama bjelouška. U tome gutanju dobro joj pomaže i obilna slina. No bude i sa žabom muke i borbe, ako je bjelouška prihvati zubima za nogu. Tad se žaba vrlo otima, ali ipak uzalud, jer su zubi u te zmije natrag povinuti pa čvrsto drže. Za ribom

ide bjelouška u vodu, gdje vješto pliva. Nje ne treba da se bojimo, jer nam ne će i ne može nauditi ništa; a koristi nam tim, što i miševe tamani.

Manja je od bjelouške otrovna zmija r i đ o v k a š a r e n a. Najlakše je možemo poznati po mrkome nareskanom vesku, što ide od zatiljka do kraja repa, pa i po pjezi na tjemenu, koja je nalik na krst. Od bjelouške se razlikuje također time, što je glava u nje plosnata, ponešto trougla i odvojena od tijela tankim vratom.

Riđovka šarena.

Na riđovku možemo naići posvuda u šumi i izvan nje, ali najčešće ipak u niskom grmlju ili po stijenju, kud sunce dobro dopire. Obdan se tu sunča, a obnoć izlazi na plijen. I ona guta čitava miša kao i bjelouška, ali ga prije zakolje i usmrti otrovnim zubima. Dva su takva poput igle šiljasta zuba u gornjoj čeljusti. Ozgo je na svakom sitan otvor, a iz svakoga otvora vodi posred zuba fina cijev do otrovnih žlijezda, koje su iza oka. Kad zmija ujede ili upekne, poteče iz tih žlijezda

kroz cjevaste zube ljut otrov u ranu. Od njega miš odmah ugine. Da nema tih otrovnih zuba, riđovka bi poginula od gladi, jer u nje nema snage ni oružja, da inače plijen ščepa i savlada.

Osim miševa davi riđovka također žabe i guštere. Dakle s obzirom na hranu svoju ne čini ona štete nego baš koristi. No ljudi je ipak vrlo progone, jer je i njima opasna. Od ujeda njena može čovjek vrlo oboljeti pa i umrijeti. Nemojte zato bosi hoditi po polju, kud bi moglo da bude zmijâ. Kad otrovnica zmija upekne, treba odmah ujeden ud tijela podvezati, a ranu ili isisati, jer zmijin otrov u zdravim ustima ne škodi, ili je izažgati i isjeći pa zatim isprati oštrim lugom. No u svakom događaju valja što prije prizvati vješta liječnika.

171. Gušterica.

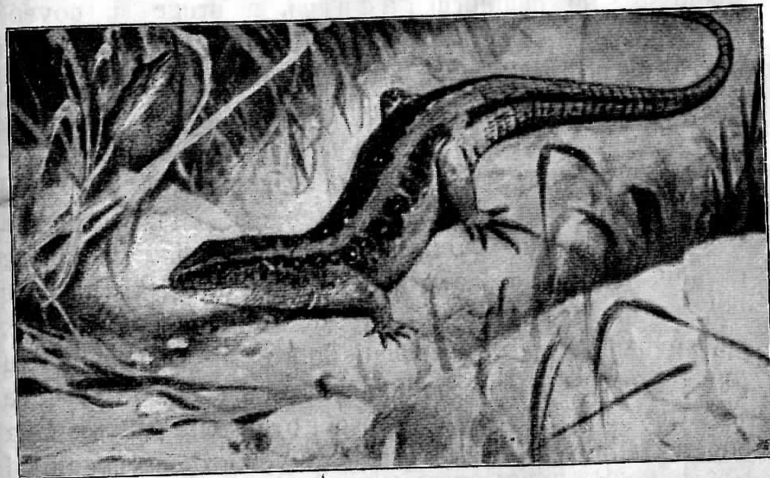
Ne trebate tajiti, da ste se kadšto hodeći po šumi ili pokraj živice i gušterice prepali, kad je brzo strugnula ispred vas. No tko je dobro pozna, taj se nje ne boji ništa. Pa hajde da je i mi bolje upoznamo.

Da nijesi gdjegod napolju vidio guštericu onako hitru i okretnu, rekao bi sudeći po slici u knjizi, da će biti vrlo spora, jer su joj noge na stranu ispale, pa trbuh leži na zemlji. I doista, da je samo do tih nogu, slabo bi ona umicala; no hitra je ipak, jer se kao i zmija vješto vijuga u gibanju čitavim vitkim tijelom, a osobito repom. Noge joj služe tek za penjanje, jer su na odugačkim prstima oštre pandže, kojima se može dobro zakvačiti.

A ima gušterica ispred koga i da bježi, jer nju napadaju zmije, ježevi, rode, grabljive ptice i t. d. Ispred tih neprijatelja skriva je i boja, koja se prilično slaže s okolinom. No još više joj to pomaže, što vješto umiče

i sama se skriva u rupe pod zemljom. Kroz njih se dugačkim i vitkim tijelom lako može provlačiti, a čvrsta i ljuskava koža čuva je, da se ne izrani pri tom. Stoga i jesu te ljuske najdeblje s trbušne strane i ozgo na glavi, kojom gušterica mora kroz zemlju uklanjati sve, što joj smeta, kad prolazi.

Nije gušterica okretna samo u bijegu ispred neprijatelja nego i u hvatanju plijena. Hrana su njezina ponajviše štokakvi crvi pa puževi i gusjenice, a mora je gutati čitavu. Sitni i po čeljustima i nepcu tek prirasli zubi služe joj samo za prihvaćanje plijena, a kidati ga i žvakati njima ne može.

Kad bude ružnije vrijeme, odmah se gušterice zavlače u zemlju, gdje i cijelu zimu prespavaju. A kad sine proljeće, ne mogu se site naigrati na suncu. Njihova je igra doduše rđava, jer se rado posvađaju među sobom, pa jedna drugoj rep odgriza; no ipak ne bude od toga prevelike štete, jer odgrizen rep odmijene kadšto i po dva nova repa.

172. Mrav.

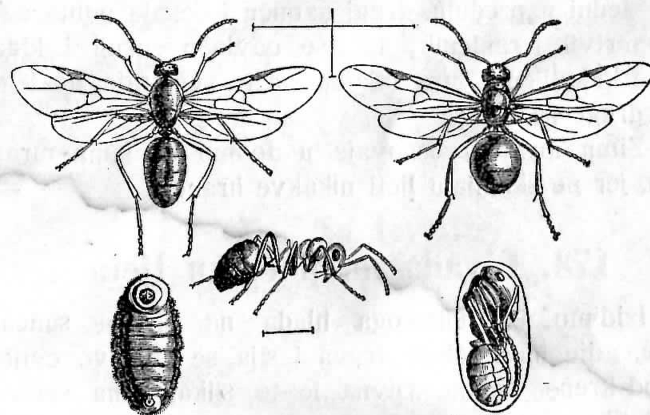
Po crnogoričnoj šumi lako ćemo naći dosta mravinjaka, to jest humaca od zemlje, četinâ i treščicâ, što su ih podignuli i u kojima nastavaju mravi. Ti humci budu kadšto i po metar visoki, pa je upravo čudo, kako sitni i slabi mravi mogu sagraditi toliku kuću s nebrojenim odajama i hodnicima. No i to može da bude, jer njih ima u jednome mravinjaku na hiljade i jer su u poslu vrlo marljivi, vješti i složni.

S proljeća ima u mravinjaku od dvije vrste mravi. Jedni su sitni neumorni r a d n i c i, a druge su poveće mravinje ženke ili m a t i c e, koje i ne izlaze napolje ni na rad ni po hranu, nego im je sav posao u tom, da nesu jaja. Njih nema ni izdaleka toliko kao radnikâ.

Radnici su ponajviše zabavljeni gradnjom. Na hiljade ih se neprestano vrzu oko mravinjaka dolazeći i odlazeći, a nijedan ne dolazi, da ne bi jakim čeljustima turao ispred sebe barem jednu suhu četinu za prilog gradnji. Oko povećega komada građe skupi se i po više njih, pa upru zajedno i muče se tako, doklegod ne svrše, što su naumili. Pored čeljusti dobro služe mravima u tome poslu također podugačke snažne i hitre noge s oštrim pandžama, koje im osobito trebaju, kad se valja popeti. Jedno i drugo to oruđe — pandže na nogama i jake čeljusti — dobro im dolazi i što se tiče hrane, jer se mravi rado popinju na debla i na grmlje, da sišu ušence, koji izlučuju slatke sokove. Neke takve kukce hrane i njeguju u mravinjaku kao svoje krave muzare. Jakim pak gornjim čeljustima mogu izjesti crkotinu svu do kosti, a dosta podave i potamane također škodljivih gusjenica.

Čitava vojska radnikâ zaposlena je u mravinjaku njegom legla, to jest jajašaca, ličinaka i maticâ. Ponajprije valja im se starati, da jaja budu spremljena uvijek

na takvu mjestu, koje najbolje prija njihovu razvitku. Zato ih neprestano prenose: sad u odaju vlažniju i hladniju, a sad u sušu i topliju. Matice pa i ličinke, što se izvale iz tih jaja, moraju radnici čistiti i hraniti. Ličinke hrane sokom iz svoga želuca. One se za neko četrnaest dana zakukulje u meke čahurice, koje ljudi krivo zovu mravinjim jajima, a negdje ih štokakvi siromasi skupljaju i prodavaju kao omiljelu hranu pticâ pjevicâ. Za sunčanih dana iznose radnici ličinke i kukuljice napolje, da se prosunčaju. Kod svih se kukaca izvlače ličinke same iz svojih

zapredaka, no mravinje ličinke to ne mogu. Radnici moraju da razderu zapredak i da oprezno izvuku iz njega mladoga mrava. A ti su mladi slabi i neuputni pa ih moraju i tad starija braća hraniti i u život uvoditi. Najprije ih vode po mravinjaku, da se uče kućnim poslovima, a onda ih tek izvedu iz kuće, da ih upute, tko im je prijatelj, tko li neprijatelj.

Napokon je i to posao radnikâ, da straže na vratima mravinjaka i da ne puštaju unutra nikoga. Kao oružje za odbranu služe im jake čeljusti, kojima mogu ujesti,

a uzato jedna otrovna žlijezda na zatku, iz koje uštrcaju u ranu otrov, koji peče kao kopriva. Podveče radnici zagrađuju vrata mravinjaka.

Ljeti snesu matice mnogo takvih jaja, iz kojih se izlegu nove krilate matice i krilati mužjaci. Mužjaci brzo uginu, a matice se uvlače u mravinjak, ali prije im radnici odgrizu krila ili ona sama spadnu. Inače se ne bi mogle uvući unutra.

Uza sav svoj posao ipak dospijevaju mravi i na to, da se biju među sobom. Dva susjedna mravinjaka obično su u zavadnji i vode pravi rat. Četa stoji protiv čete. Jedni napreduju, drugi uzmiču i čekaju pomoć. Tu bude mrtvih i ranjenih; tu se odvlače sužnji i kidaju nejake kukuljice u mravinjaku, pa to sve traje, doklegod jedni druge ne zataru.

Zimu mravi prespavaju u donjim odajama mravinjaka, jer ne skupljaju ljeti nikakve hrane.

173. Livada na početku ljeta.

Iziđimo iz šumskoga hlada na široku sunčanu livadu, gdje buja zelena trava i sija se blistavo cvijeće kudgod kreneš očima. Divna je to slika, puna sunca i bojâ i tihoga, radosnog života. Svuda unaokolo prelijeću šareni lepiri i zuje marljive pčelice. Po uzduhu kraj vode igraju se sitni komarci, po travi skaču šaške prave, a nadaleko se čuje neumorna svirka šturaka poljskih. Gdješto u travi pokraj vode čuči žaba kreketuša i čeka, ne bi li se na suhu namjerila na kakvu muhu, crva ili puža. Sad je sasvim tiha, jer da se oglasi, eto joj može biti rode za vratom; ali podveče, kad zahladi, dosta ćemo se naslušati njezina glasa, koji baš nije odveć umilan.

Ponajviše nam se tu oči otimaju za šarenim lepirima i prostim livadnim cvijećem. Krasni su lepiri, što tuda

prelijetaju: admiral ljepokrilac, rep lastin, paunče danje, plašt mrtvački i t. d. A od cvjetova livadnih doista vas svaki pozna barem one modre zvončiće pa žute žabnjake i maslačke, koji se poput zlata sijaju na žarkom suncu. Dok se jedne cvjetne glavice maslačka najljepše žute, druge su već precvjetale i od njih se razvila okrugla široka kunadra sa sjemenkama, koje lako i najslabiji vjetrić rastepe, pa ostane samo kao mali jastučić, t. j. upravo cvjetište na šupljem batvu. Cijela ta biljka, a osobito batvo, ima u sebi bijele gorke mlječine, otkud joj je i pravo ime: maslačak mliječnjak.

No naskoro će zaječati oštre kose, da skinu s livade zelenu travu i šareno cvijeće. Livadâ ima brdskih i nizinskih, a nizinske su obično uz kakvu vodu, koja ih s proljeća natapa i čini, da budu rodnije.

174. Na livadi.

Bijelo stado igra se,
Čim zora zaplavi,
Po zelenoj livadi,
Po mekanoj travi,
Pastir duva u frulu
Pa za stadom šeće;
Kad svirati prestane,
Stado se okreće.
Ali što se zabrinu
Jedna ovca stara?
Njeno toplo runo,
To joj brigu stvara;
Ako joj ga ostrigu,
Jao zla pazara!

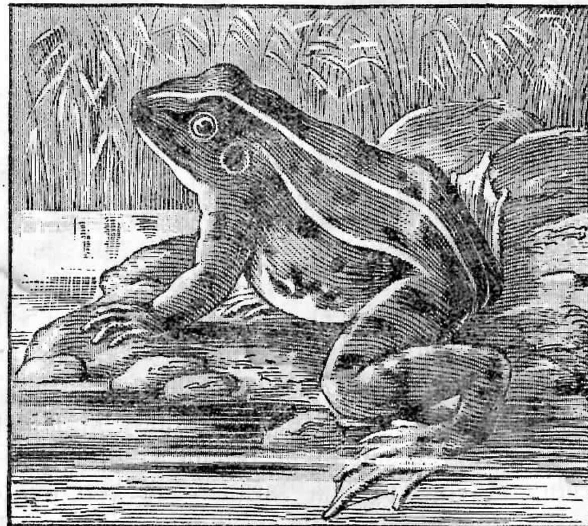
175. Žabe.

Čitali ste, da i na vlažnoj livadi uz vodu možemo naći žabu krekətušu; ali treba bistro gledati, ako ćeš da je opaziš, jer je ozgo boje zelene kao i trava. Malo je, istina, prošarana s tri uzdužna žuta prutka na leđima i s više crnih pjega, no to je slabo može odati neprijateljima njenim, kao što su na primjer roda i zmije. Najvećma se odaje ona sama tim, što svaki čas visoko poskoči za kakvom muhom ili paukom. Da je vješta u skoku, to se lako može razabrati i sa slike, gdje joj se dobro vide dugačke i jake stražnje, a kratke prednje noge. Plijen vreba ona velikim i kao zlato sjajnim očima, koje mogu iskočiti, da bolje vidi, a i upasti, da ih ne izrani skačući kojekud. Osobito joj kod lova na muhe pomažu također duboko rascijepljena usta i ljepljiv jezik, koji je prava muholovka, jer je sprijeda prirastao i može se suvratiti i opet uvući. A da može pridržati i proturati veći plijen, puža ili ribicu, za to joj služe šiljasti zubići, što su porasli na gornjoj čeljusti i na nepcu.

Ipak kreketuša najvoli boraviti u vodi, gdje izvrsno pliva i roni, ali često mora glavom napolje, da zahvati uzduha. Za plivanje je osobito zgodan široki trup njezin, a ima također dobro oruđe za taj posao, stražnje noge, u kojih je po pet prstića spojeno plivaćom kožicom. Prednje noge ne pomažu u tome ništa.

Bez vode i nema toj žabi života. Da zaluta kudgod podaleko na suhom, brzo bi poginula, upravo bi se sasušila, jer je koža u nje gola, pa voda iz tijela lako i brzo hlapi. Jedno zbog te golotinje, a drugo zbog nestašice na hrani zavlači se kreketuša s jeseni u topal mulj, baru i kaljužu, da tu prespava zimu. Budi se istom u travnju. A pod konac svibnja možemo po vodama, kud ima tih žaba, vidjeti povelike sluzave krpe nalik na

hladetinu. To su žablja jaja ili žabnjak. Na sunčanoj toplini izvale se iz tih jaja neki čudni stvorovi, koji su većma nalik na ribice negoli na žabe. Glava im je široka kao u somića, pa ih nazivamo punoglavci, a odmah iza glave vire sa svake strane resaste krpe, škrge, na koje mlada životinjica diše. Nogu ti punoglavci nemaju, a kao veslo za plivanje imadu dugačak i sa stranâ plosnat rep. Hrane se biljem. No za tri ili

Kreketuša.

četiri mjeseca počnu se te životinjice znatno mijenjati, upravo preobražavati. Iz crne se njihove kože pomole stražnje noge, a domala se ukažu i prednje. Napokon nestane repa, a škrge se sasuše, pa evo sad od crnoga punoglavca postade mlada žabica. Dok su se škrge sušile, razvila se u prsima pluća.

Kraj vodâ, što stoje, i onih, koje sporo teku, često čujemo ljeti podveče glasno kreketanje tih žaba. Naj-

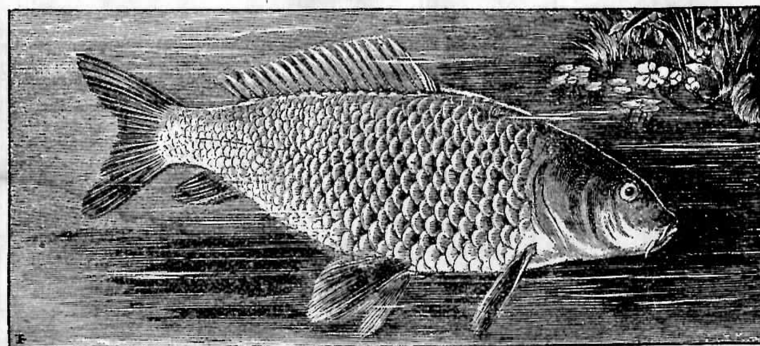
stariji žabac počinje, a svi drugi skladno udaraju za njim. Obdan kreketanja nema, jer se tad žabe moraju kriti od neprijateljâ štokakvih pa i ne pomišljaju na pjesmu.

Od drugih žaba doista poznate lijepu gatalinku, koja ponajviše prebiva po zelenim krošnjama drvetâ. U vodu zalazi samo s proljeća, da tu jaja snese, a pod jesen se i ona zavlači u mulj. Ime joj je otud, što neki ljudi drže, da ona svojim kreketanjem gata ili pogađa, kakvo će biti vrijeme.

176. Šaran.

I po našim vodama ima ribe od različnih vrsta, no vrlo su mnoge među sobom tako slične, da se gdjekoje slabo razlikuju. Promotrimo li dakle samo jednu malo pomnjivije, naučit ćemo štošta i o drugima. A koju ćemo da gledamo? — Jedan veli ovu, drugi onu, ali svi ćemo se lako složiti u tom, da ne učinimo krivo našemu **šaranu**. Njega doista i poznate najbolje. Tijelo mu je kao i u najviše drugih riba nalik na čamac ili lađicu, t. j. na oba je kraja zašiljeno, a prema sredini sve deblje. Zašiljenom glavom probija šaran vodu kao klinom kakvim, no glavno mu je oruđe za plivanje jak rep s jednom duboko urezanom perajom na kraju. Repom i tom perajom služi se kao veslom, to jest njime udara nalijevo i nadesno pa tako odmiče kroz vodu. Pri tome pomažu također dvije prsne i dvije trbušne peraje, no glavni je posao tih peraja kormanjenje. Njima šaran zgodno pokrene, kad hoće plivajući udariti drugim pravcem. No u šarana — kao i u mnogo drugih riba — tijelo je pobočke splošteno, pa mu stoga treba neko oruđe i za to, da se može uspravno držati u vodi i da se ne izvrne. A nije teško pogoditi, da su takvo oruđe one dvije peraje.

što same stoje, jedna velika na hrptu jedna mala pri kraju tijela s trbušne strane. Napokon za lako prolaženje kroz vodu dobro služi šaranu i to, što mu je ljuskava površina tijela prevučena sluzavim slojem, pa je stoga tijelo glatko i klisko. Ljuske su te u šarana prilično velike i namještene kao crijep na krovu, a sve su slobodnim krajem prema repu okrenute pa stoga ne smetaju u plivanju, dok voda ne može zadirati ispod njih. Ipak ima dosta šaranova roda i gole kože. To su linjavi ili goli šarani.

Bez vode nema života ni šaranu ni ikojoj drugoj ribi, jer nijedna ne može dihati na suhu. Za dihanje u vodi služe ribi škrge, t. j. češljasti crveni listići, što ih vidimo na strani iza glave. Oni su izrasli iz koštanih škržnih lukova, a kako su vrlo nježni, zaštićuje ih škržni poklopac, koji je na rubu kao pila nazubljen. Pri dihanju gutaju ribe na usta vodu, u kojoj ima uzduha. Kad se usta zatvore, prolazi voda između škrga i izlijeva se napolje škržnim otvorom, što nastane, kad se odigne poklopac škržni.

Hranu šaran ne probira nimalo. Jede mulj, pa svakakav trulež, vodeno bilje, kukce, crve i t. d. Poradi toga

se i goji dobro pa je prilično trom, a usta su mu sprijeda krezuba, jer za takvu hranu ne treba sjekutićâ nikakvih. No ipak ima s obje strane u ždrijelu zube kutnjake, koji služe za žvakanje biljnih tvari. Po mulju može šaran dobro napipati hranu mesnatim usnama i brčićima, što vise s gornjega ruba ustâ, a vidi također oštro.

U šarana običnoga nema nikakva oružja za odbranu, a gone ga mnoge životinje, osobito grabljive ribe, pa vidre, parcovi i t. d. Ponešto ga zaštićuje tek boja, ali bi ipak već odavno nestalo šaranâ, da ih ljudi ne čuvaju progoneći neprijatelje njihove, i da se ne množe vrlo. Jedna ženka snese s proljeća više od po milijuna jaja, koja nazivamo ikrom.

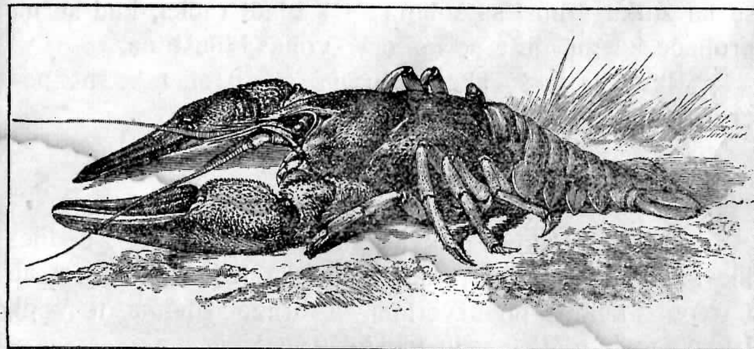
177. Rak potočni.

Jeste li čuli ovu zagonetku: „Nôžice ima, a krojač nije; u vodi živi, a riba nije; oklop ima, a vojnik nije?" Ako i nijeste, svaki će zaista lako pogoditi, da je to čudo rak potočni. O njemu se govore i mnoge poslovice. Kad se koji učenik zalijeni pa pozaboravlja štošta, što je prije znao, kore ga stariji govoreći, da je pošao račjim tragom. A tko se opet vrlo zapuri u licu, vele mu, da je crven kao rak i t. d. Pa hajde da toga raka potočnog malo bolje promotrimo, a onda ćemo i bolje razumjeti sve to, što se kazuje o njemu.

Naći ćemo ga po bistrim potocima i rijekama. Obdan ga je teže vidjeti, jer se tad krije pod kamenjem i u rupama uz obalu. No i da iziđe, ne mora se baš puno bojati od svake šuške. Čitavo je tijelo njegovo pokrito čvrstim vapnenačnim oklopom , a ispred jačih neprijatelja, kao što su vidre ili štuke, štiti ga i boja oklopa, koja se prilično podudara s bojom dna

u vodi. No ta kruta oprava sprečava raka u rastenju, jer ona ne raste, pa je stoga svlači svake godine jednom, ali tad se pogotovo mora kriti, doklegod ne steče novu. Građu za oklop daju mu dva vapnenačna zrnca, što se nalaze u pobočnim kesicama želučanim, a zovu se račje oči.

Osobito služe raku za odbranu nôžice ili kliješta, kojima može ljuto uštinuti, pa njima i plijen svoj prihvaća i drži. To se oružje razvilo od prve dvije noge, ali zato nije rak ohronuo, jer ima još četiri para nogu za hođenje. Njima on korača ili puže n a p r i j e d po

dnu vode vrlo polako i oprezno. A preplašimo li ga ili ako mu se približi neprijatelj, tad bježi na mahove plivajući n a t r a š k e, dok se brzo ne sakrije na sigurno mjesto. Kao oruđe za plivanje služi mu od samih kolobara složen zadnji dio tijela ili zadak s lepezastom perajom na kraju. Tim zatkom i perajom udara rak snažno po vodi, koju time potiskuje naprijed, a sam odmiče natrag. Eto stoga se govori poslovica o račjemu tragu. No dobro je za raka, što pliva natraške, jer tako može neprijatelja, koji ga goni, neprestano na oku držati. Oči su mu uzato i vrlo okretne, jer stoje na gibljivim

dršcima. Da tih držaka nema, ne bi rak mogao gledati van samo ravno preda se, jer mu je glava nepomična, srasla s prsjem. To dvoje, glava i prsje, čini prednji dio tijela rakova, koji se stoga zove glavopršnjak.

Kad se smrači, izlazi rak potočni iz svoga skrovišta i traži hranu: crve, punoglavce, riblju ikru i strvinu, a jede i gdjekoje bilje.

I raci poput riba dišu na škrge, a plode se jajima. Škrge su skrivene u dvije prostrane duplje, i to jedna na lijevoj, a druga na desnoj strani glavopršnjaka. Jaja nese ženka zimi te ih pričvrsti za sitne noge, što su na zatku, i nosi sa sobom; a i mladi račići, kad se na proljeće izlegu, drže se matere svojim kliještima.

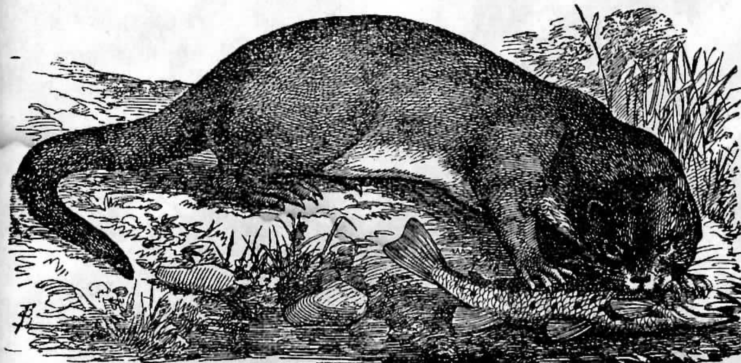
Račje je meso ukusna hrana. Skuhani rak sav pocrveni, pa otud ona poredba: crven kao rak.

178. Vidra.

Dvije surodice — kuna zlatica i vidra — podijelile su svoj grabljivi posao tako, da jedna zadaje strah i trepet pticama po drvetima, a druga ribama u vodi. I kao što je zlatica vrlo vješta u penjanju, tako je vidra izvrsna plivačica. Pliva jednako brzo uz vodu i niz vodu, na trbušnoj strani i na leđima, a i pobočke. Za tu je vještinu zgodno udešeno čitavo njezino tijelo. Trup je u nje prilično vitak i znatno splošten od leđa prema trbuhu, pa se stoga može okretati u vodi gotovo kao zmija, a opet se ne mora upinjati, da se ne bi izvrnula. Plosnata joj glava siječe vodu kao klin. Za vesla joj služe kratke noge, na kojima su prsti spojeni plivaćom kožicom, a kormani dugačkim i plosnatim repom. Nozdrve i uške može pod vodom zatvoriti, a oči drži otvorene. Gusta dlaka čuva je, da se ne nahladi u studenoj vodi.

Obdan se vidra krije i spava u svojoj prostranoj jami, što je prednjim nogama iskopa u obali povisoko nad vodom i nastre travom i šušnjem. Iz jame vode dva hodnika. Jedan je prokopan prema površini zemlje, i to je upravo kao prozor, da može čist uzduh dolaziti u jamu. Drugi podzemni hodnik spaja jamu s vodom. No kad navali velika voda i zalije jamu, onda je vidri red iseliti kudgod u duplju drveta ili u podzemni stan koje zvijeri.

Obnoć vreba vidra plijen s obale, a u tom joj mnogo to pomaže, što izvrsno vidi, čuje i njusi nesamo na uzduhu nego i pod vodom. Za ribom se strelimice

baca u vodu; a kad se dočepa plijena, ima ga čim i razdrijeti, jer je zubalo u nje oštro kao i u kune zlatice.

Zamlada se vidra može pripitomiti i naučiti svačemu kao i pašče. Negdje je toliko izvježbaju, da na zapovijed skače u vodu i ribu iznese.

Lov je na vidru težak, jer je odveć okretna i oprezna. No višeput se i sama ulovi u mreži pod vodom; ako ne može mrežu poderati, onda se zaplete i utopi. Zimi je lovci pričekaju kraj rupe, što je ona probije na ledu, pod koji silazi za ribom. Meso vidrino jedu ljudi gdjegdje kao posnu hranu.

179. Roda.

Čitali ste već kako i gdje roda gradi gnijezdo, no hajde da je malo još i bolje pogledamo!

Često ćemo je naći, gdje ozbiljnim i zategnutim korakom hodi po močvari na strah i trepet žabama i zmijama. Tud ona može lako prolaziti, da ne zaprlja bijelu pernatu haljinu s crnim porubom na golemim krilima, jer su noge u nje osobito visoke. Prsti su joj na nogama opet tako udešeni, da ne može propadati

u močvaru, to jest dugi su i razdaleko jedan od drugoga, a tri su prednja pri korijenu srasla kožicom. Poradi visokih nogu i trup joj je visoko od zemlje, ali ona ipak lako može segnuti kljunom do žabe, zmije ili miša, jer su u nje vrat i kljun prilično dugački. Kljun je također jak i oštar po rubovima, a takvo joj oružje i treba, da može savladati poveće životinje.

No čim roda u takvu lovu po močvari opazi koga, odmah stane pa jednu nogu privuče k tijelu i zakvači je

o drugu, a vrat ispruži i radoznalo gleda, što ju je uznemirilo. Tako postoji nekoliko časova, dok se ne uvjeri, valja li joj bježati. A ako je do bježanja, onda bude neprilike, jer je rodi teško poletjeti sa zemlje. Tu sad ona počne neprestano skakutati kao jare od šest nedjelja, pa tuče krilima i noge pruža natrag, a vrat naprijed. Najednom se ipak otme kao da je okove pokidala pa se jakim zamahom digne u visinu. Leti sve više i više, njiha se nekoliko časova i ne mašući krilima, a potom se spušta u gnijezdo, gdje je čeka gladna porodica.

Milo je pogledati pitomu rodu, kad ponosito korača po vrtu i livadi poput gospodara kakva, koji je izišao da vidi, kakva mu je ljetina. Gdješto šeta ona i po ulicama između ljudi, a zađe i na trg pa zaviri čas u koš sa salatom, čas u sud, u kom ima mlijeka. Jednom riječju: vlada se kao kod svoje kuće, a i može tako, jer nema nijednoga neprijatelja.

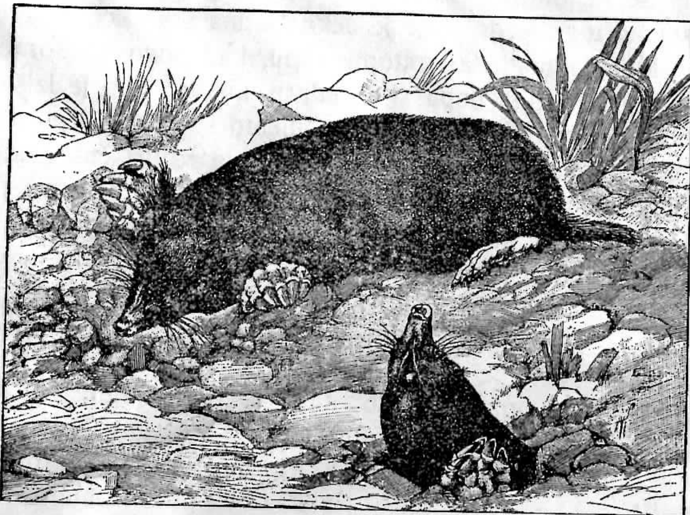
180. Krtica.

Po livadama se često nađe okruglih humaca od zemlje, koja kao da je samljevena. A postojiš li, kad se smrači, malo dulje kod takva humca, vidjet ćeš može biti, kako ga nešto nadiže, i začas eto pred tobom crne životinjice, koja je ponešto nalik na miša. Eto naše male krtice, da potraži hrane i povrh zemlje.

Što je vidra u vodi, a kobac u uzduhu, to je krtica u zemlji. I ona je lovac. Tu je iskopala svoj dom i oko njega na sve strane putove, po kojima s velikom brzinom juri tražeći hranu, ponajviše grčice od hrušteva i gujavice. Za kopanje služi krtici oštrljata glava, koja se zajedno s oblim tijelom čini kao jedan klin. No glavno su ipak oruđe za taj posao prednje noge. Na njima se odmah može vidjeti, čemu upravo služe, jer su

vrlo nalik na lopatice. Prsti su na tim udovima srasli, saviti i oružani zašiljenim noktima. Stražnje su noge mnogo slabije i služe samo za trčanje.

No to je kopanje težak posao, pa stoga krtica vrlo ogladni i treba mnogo hrane. Na lov izlazi ona iz svoga ležaja po triput na dan, a pored grčicâ i gujavica ne prašta ni miševima, žabama i puževima. I takav plijen lako može razdrijeti oštrim zubima, ali za biljnu hranu ti zubi nijesu. U lovu po tamnim podzemnim putovima

najviše joj pomaže osobito kožno osjećanje i vrlo oštar sluh. Tu ona čuje, kako se gujavice miču. No oči njene ne vrijede puno, jer su zakržljale pod zemljom pa se vide tek kao dvije točkice.

Krticu neki progone poradi toga, jer drže da podgriza korijenje bilju. Pametniji ljudi znadu, da to nije istina, ali je opet ne trpe poradi toga, što krtičnjacima kvari osobito livadno tlo. No ta se šteta ipak obilno naknađava korišću, što je krtica čini tamaneći vrlo škodljive grčice u zemlji.

181. More.

Tko dođe u naše Hrvatsko Primorje, živ se ne će moći da nagleda kamenitih stijena i divne pučine morske, što je za tiha dana mirna kao ulje, a modra kao nebeski svod nad njom.

Na tim golim stijenama ne može biti bujnoga bilja kao po drugim stranama lijepe naše domovine, no ni one nijesu puste. Po strmim obroncima pružaju se gdješto sasvim do mora rodni vinogradi s maslinovim drvetima i smokvenicama pitomim. A ne ćeš tuda trebati da se dugo ogledavaš ni za lovorikom plemenitom, jer su od nje na gdjekojim mjestima čitavi gajevi. Osobito je kod sva tri drveta, što je lisna plojka kožna, odebela i uljevita, a takva i treba da bude, jer bi, da je tanka, teško odolijevala silnoj žegi primorskoj.

Vrlo je obilan i raznovrstan život na moru. Tu ima ribâ svake ruke: golemih pasa morskih, tunjeva i lovratâ običnih, pa skušâ lokardâ, sitnih srdelja i t. d. No nije sve, što u moru živi, riba, pa doista se ne će nitko ni prevariti, da za ribu uzme različne morske puževe i školjkaše pa morske ježeve i zvijezde i još druge životinje. Na ribu je tek ponešto nalik životinja s i p a o b i č n a, ali se i ona već time uvelike razlikuje od ribâ, što nema koštana ni hrskavična kostura, nego joj je čitavo tijelo mekano pa je stoga i nazivamo mekušcem. Isto je tako mekano tijelo u puževa morskih i u školjkaša. Pa i s p u ž v a, koju svaki dan u rukama imate, upravo je morska životinja. Opružna vlakanca, što tvore šupljikastu spužvu, nijesu drugo već pletivo sluzavih i malenih životinjica, koje u onim šupljinama nastavaju. Spužve su prirasle za stijene pod vodom, a vađe ih iz mora dugačkim ostvama na četiri šiljka, no u velike dubljine silaze ronci po njih. Ostvama izvađene spužve često su rastrgane, i stoga su skuplje

one, što ih ronci rukama vade iz mora. Ali jedne i druge valja očistiti prije negoli se pošalju u trgovinu. Zato ih ponajprije na obali gaze, gnječe, cijede i plaču vodom, dok iz šupljine ne iziđe sva sluz pa kreč i pijesak, što je u njima. Potom se peru u mlakoj i slanoj vodi, a napokon suše i šalju u trgovinu.

U Jadranskome moru ima spužvi osobito između Šibeničkoga ostrvlja pa kod ostrva Hvara i Korčule.

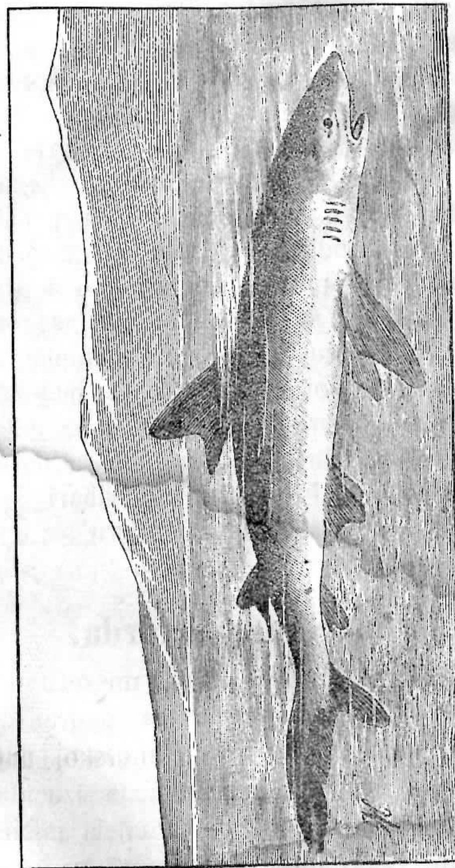
182. Pas morski.

Zao glas tih morskih pasa tako je daleko dopr'o, te već doista i vi znate, da su to upravo goleme morske ribe, koje i čovjeka proždiru. I u našem moru ima ih po tri do četiri metra i više dugačkih, a u sjevernim morima narastu još i dulje.

Rado žive psi morski u društvu. Po više njih često plivaju čitav dan kao u potjeru za morskim lađama, a nije im zaista do toga, da se utrkuju s njima, nego idu za hranom i proždiru sve, što se s lađa baca u vodu. Stoga se obično drže površine morske i često im iz vode viri prva hrptena peraja.

Samo se sobom kaže, da je pas morski, dok može da pliva s lađom usporedo, vješt i istrajan plivač. Za taj mu je posao zgodno čitavo vitko tijelo s oštrljatom glavom, koja siječe vodu kao lađin kljunić, a silan rep s nejednako podijeljenom perajom služi za snažno i okretno veslo. Budući da se mnogo giba, treba mu i mnogo hrane, pa stoga napada sve životinje, koje može svladati, a bude opasan i ljudima, kad se kupaju. Plijen zahvata poprečnim ustima, koja su na donjoj strani glave daleko iza vrška gubice, pa stoga mora leći na stranu, kad hoće da proždre što poveće. A što zahvati, to lako može razderati oštrim trouglastim zubima. Njih ima oko četiri stotine, a razdijeljeni su na četiri reda u donjoj i na šest redova u gornjoj čeljusti.

Mornari love psa morskoga obično velikim udicama, na koje nataknu meku, komad mesa, a spuštaju ih u more na jakim lancima. Lakoma psina proždre

meku zajedno s udicom, ali u zao čas po se, jer mu se udica zakači u utrobi. Strahota je pogledati, što čini tada! Bjesni, skače, šiba repom i sve more uzmuti, a krv mu

se smiješa s pjenom morskih valova. Kad se izmuči i sustane, vuku ga mornari čekrkom na lađu. Tu mu se nitko ne primiče, jer taj delija još udara repom oko sebe, a teško onom, koga bi ošinuo. Istom kad se sasvim umiri, stanu ga komadati sjekirama.

Godine 1.884. uloviše u prelučkoj tuneri morskoga psa, koji je bio dug 6 metara, a 4.000 kilograma težak. U želucu njegovu nađene su haljine jednoga vojnika mornara, komad glave čovječje i koža od koze. Golema psina od 470 centimetara duljine ulovljena je 1.888. godine u selu Lukovu ispod Senja. U njoj nađoše pletenicu ženske kose, odijelo s dugmetima, jednu cipelu, jagnje i kosti od poveće životinje. Takvih primjera ima mnogo, a odijelo, što se tu s čovječjim kostima našlo, dokazuje, da je morski pas progutao utopljenika.

Primorci naši dobro poznaju te ljudožderske pse pa ih se čuvaju, a i pravo imadu. Kad se gdje uz obalu pojavi koji veći morski pas, odmah se to narodu objavi, da se ne bi ljudi kupali, a odvažniji ribari spreme najčvršće mreže pa pođu za njim u potjeru.

183. Skuša lokarda.

Da dođeš u svibnju ili lipnju mjesecu u naše Primorje, recimo u Crikvenicu, pa da podraniš, dok još nije sunce granulo, vidio bi na morskoj pučini divan prizor. Tu plovi barka za barkom, a iza njih plamsa svjetlost tako, te ti se čini, da je cijela pučina morska kao nebo osuto zvjezdama. To ti je eto lov na ribu, koja se svjetlošću lako može primamiti, a zove se skuša lokarda. Pa kakva je to riba? — U duljinu naraste najviše po metra, ali obično ih svu silu polove, dok još nijesu narasle potpuno, i te mlade lokarde nazivaju

u Primorju golčići. Lako je lokardu poznati po hrptenim perajama, što su iza leđne i zadnje peraje. Leđa su u nje tamno modra, a trbušna je strana bijela kao srebro.

U svibnju i u lipnju mjesecu približuju se lokarde k obali morskoj u velikim jatima, a tad se po ribarskim mjestima primorskim diže u lov na njih staro i mlado. Sve mreže i sve udice dođu u posao, a po moru vrvi narod danju i noću. Za noćni lov valja da svaki ribar pripravi do dvije barke i u jednu da spremi mrežu, a u drugu suha drva, obično smrekovine, koja dobro gori i lijepo svijetli. Barka s mrežom postavlja se uz obalu, gdje je dno ravno i čisto, a druga barka, u kojoj je svijetlo („svićarica"), odlazi podalje na pučinu, da ribu namami. U toj je „svićarici" ribar „svićar", koji pažljivo motri, hoće li se što riba nakupiti oko svjetlosti, a veslači veslaju tiho, da ih ne bi zaplašili. Lokarde plivaju za svjetlošću kao začarane, kad ih se dosta prikupi, daje „svićar" veslačima potiho znak, da veslaju kraju, gdje čeka barka s mrežom. Tu onda stanu mrežu od kraja spuštati u more pa zaplove barkom, da ribu opkole.

184. Ribar.

Ribice lude,
Hodite amo,
Ribice, kuda
Bježite tamo?
Meka je slatka,
Udica tanka,
A živjet krasno
Na zemlji vanka.
Ribicam ovdje
Ljuska se snima

Bojnog oklopa
Ne treba njima,
Jer svatko živi
S njima u miru;
Bokci i bogati
Sto im prostiru.
Svatko im gleda
Pribavit slasti,
Mjesto u vodi
Plove u masti.

Ribice lude,
Kušajte samo,
Kako je ovdje
Bolje neg tamo;

Kušajte jednoć:
Tako mi sreće,
Znam, da nijedna
Vratit se ne će!

185. Maslina.

U našim primorskim krajevima po Hrvatskoj i Dalmaciji nema korisnijega drveta od masline, koja nam daje ulje kao i šljiva rakiju. Vrijedno je stoga, da je pobolje poznamo.

Tko je prvi put vidi malo izdaljega, gotovo bi se mogao okladiti, da je to vrba bijela, jer na nju je maslina mnogo nalik lišćem i krošnjom. Grane su joj vite i dugačke, lišće pošiljasto i na licu zeleno, a na naličju bjeličasto. Nalik su ta dva drveta jedno na drugo i po tom, što se odsječena i okresana grana s jednoga i drugog lako ukorijeni.

Maslina cvjeta kako gdje; negdje na početku mjeseca svibnja, a negdje i poslije toga. Bijeli cvijeci niču iz pazušaca lišća, i to po više njih na zajedničkoj stapci. Tko uzme u ruke cvijet s jorgovana, imat će sličan maslinovu cvijetu, osobito što se tiče prašnikâ, jer obje biljke kao surodice imaju po dva prašnika u svakom cvijetku.

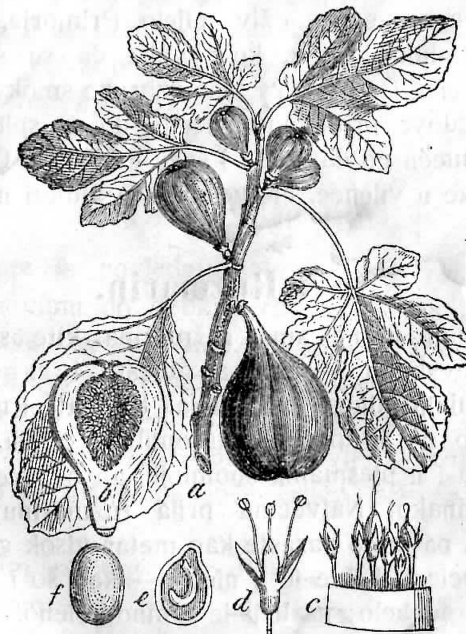
Obično oko polovice svibnja precvjeta maslina i počnu se razvijati plodovi ili maslinke, to jest koštunice što zru dosta kasno pod zimu, a narastu kao šljive crnice. Iz njih se vadi ulje na više načina; ali kao što se dosta grožđa pozoblje do berbe ili trganja, tako i sila sirovih maslina pojedu ljudi do branja. U Dalmaciji nose zrele maslinke u mlin, a samljeveno tijesto njihovo trpaju u koševe pa po pet takvih koševa naslažu

jedan vrh drugoga u tijesak ili prešu, kojom se izažimlje ulje.

No masline, kao gdjegdje i jabuke petrovače, promeću, to jest jedne godine dobro rode, a druge bi mogao čovjek da prebroji plodove na njima. Ima kukaca, koji rod prepolove, pa sasvim može da omahne*) godina, koja je dobro ponijela bila.

186. Smokvenica.

Po primorskim vinogradima smokvenica je jedno od najobičnijih drveta, a sade je često i pred kućama,

jer je granate krošnje i velika srcolikog lišća pa čini lijep hlad. I tu ti onda treba samo rukom kroz

*) prevari.

prozor segnuti, da uzbereš smokava, koliko stane u šaku. A otkineš li i grančicu, cijedit će se iz nje bijel mliječni sok, koji se za prste lijepi. Po tom soku ili smoku valjada je i nazvano cijelo stablo, na kom je kora zimi bijela kao u breze.

U Primorju izlista smokva već na početku travnja i zeleni se sve do pod konac studenoga. Sitni cvijeci njeni sakriveni su u mesnatu zelenu cvjetištu, koje je nalik na krušku, pa ih ne možemo ni vidjeti, već ako razrežemo cvjetište. Stoga Primorci i ne govore, da smokve cvjetaju, nego da se „polegu." Ta cvjetišta izrastu poslije u mekan i sočan plod pun sitnih zrnaca.

Kad smokve zru, oživi cijelo Primorje, a osobito se djeca raduju branju, koje valja da se svršava za lijepa vremena, jer bi se za kiše uzbrane smokve ukiselile. Ubrane plodove pritiskuju palcem, da se splošte, a potom ih razmeću po daskama i suše na suncu. Gdješto pak nižu smokve u vijence, kakve možete vidjeti u dućanima.

187. Ružmarin.

Mirisnim grančicama ružmarina kite se ljudi za znak svatovskoga veselja, a gdješto i za znak tuge, kad sahranjuju miloga pokojnika. Pa zato i nema doista nikoga, tko ne bi poznao tu omiljelu biljku. Svuda je goje, miluju i u pjesmama spominju, ali ona ne napreduje svagdje jednako. Najvećma prija ružmarinu primorski uzduh i tlo, pa tamo naraste kao metar visok grm, koji se svu zimu zeleni. Lišće je u njega — kao šo i sami znate — uzano i odebelo; na licu je tamno zeleno, a naličje je bijelo i obraslo gustim dlačicama. Krasan je to ures zimi, kad ogole druga drveta i grmovi.

No više od uresa i ljepote vrijedi to, što je lišće ružmarinovo od velike koristi. Veći dio onih dlačica na

naličju lista nabubrilo je u kuglaste žlijezde, koje su pune mirišljiva ulja, pa to ulje i izažimaju u Dalmaciji, osobito na otoku Hvaru, gdje ima ružmarina najviše. Po dvije godine puštaju grmove da rastu, a treće im godine, pod konac svibnja, grančice oštrim noževima režu i bacaju ih na hrpe, da se osuše. Sušenje se svrši za neko osam dana. Potom valja grančice razastrijeti po ponjavama i kidati s njih lišće, koje se tad pokupi i stane pripređivati, kako će se iz njega iscijediti ulje. Cijena je ružmarinovu ulju velika; za jedan kilogram plaća se do četiri krune. A grade od toga ulja mirisavu mast i šaru pa i jela začinjaju njim.

Čim grane proljetno sunce, već na početku veljače, procvjeta ružmarin krasnim modrim cvijetom, koji je srodan cvijetu od žalvije livadne.

188. Polje ljeti.

Milota je pogledati zelene žitne vlatove i bujnu korunovu cimu po širokim rodnim poljima, što se sad čine upravo kao naslikana. Iz zelena žita nadaleko se sjaju žuti cvjetovi gorušice poljske, koja precvjeta, kad vlatovi i klasovi počnu žutjeti; no lijepo je odmijeni različak modri i ljubičast cvijet kukolja usjevnoga, a gotovo se još ponajljepše ističu crvene latice maka divljega.

Zlatni su sad časovi i za životinje, što žive u polju. Zecovi i trčke skvržulje, prepelice pućpure i ševe vintulije imaju dovoljno hrane i zakloništa. No naskoro će im nestati jedno i drugo. Doći će žetelac, zaječat će oštri srpovi i zaorit će vesela pjesma žetelačka.

189. Pjesma o žetvi.

Djeva Marica žito dožela,
Žito dožela, tri vijenca splela,
Žitom ih splela, vinom zalila.
Prvi je splela žita pšenice,
Drugi je splela vina lozice,
Treći je splela zdravlja, veselja.
Koji je splela žita pšenice,
Onaj nosite u naše polje,
Ne bi li polje rodilo bolje!
Koji je splela vina lozice,
Onaj nosite u naše brdo,
Neka nam ono vinom urodi!
Koji je splela zdravlja, veselja,
Onaj nosite u naše selo,
Nek nam je selo zdravo, veselo!

190. Žita.

Vama se još ne treba truditi oko svakidašnjega hljeba, ali treba da ne budete slijepi kod očiju, kad prolazite po širokim poljima, koja vas hljebom hrane. Treba da znate prolazeći tuda kazati: evo to je raž a to pšenica; to ječam a to zob i t. d. Pa hajde da se krenemo u ta rodna polja bez oštra srpa, ali s oštrijim očima.

Visoko — gotovo na dva metra — dižu se tanki, šuplji i koljenčasti vlatovi raži usjevne. Vjetar ih samo njiše i povija, a slomiti ih ne može, jer su građeni od čvrstih vlakanaca i jer ih je mnogo na okupu. No lako bi se ipak vlat slomio na koljencu, da ga tu ne štiti dugačak rukavac maloga i uskog lista. Navrh vlatova su

klasovi. Klas je sastavljen od mnogo klasića, koji su se ozgo duž vlata poređali, a u svakom su klasiću, dok raž cvjeta, po dva cvijetka. No ti se cvijeci isprva ne vide, jer su ih sasvim obuhvatila dva zelena listića, koji se zovu obuvenci. Donji obuvenci se produžuju u dugu i uspravnu osat. U lipnju mjesecu se cvijeci otvore. Od plodnicâ njihovih postaju sivkasta, uska i duguljasta, gore zatubasta a ozdo oštrljata zrna, uz koja su također obuvenci prionuli, ali oni otpadnu, kad se raž mlati. Takvo se zrno stoga zove golo. No plod ne bi mogao postati, da vjetar ne rasipa pelud iz prašnikâ na njuške pestičke. A čim vjetar taj posao svrši, obuvenci se opet zatvore i u njima se razvija sitno sjeme.

Raženo brašno nije tako bijelo kao pšenično, ali je osobito dobro za kruh, koji i dugo mekan ostaje. Tankom i dugom slamom raženom pune se slamnjače, hrane se konji i t. d.

U pšenice bjelice su vlatovi deblji, ali ne narastu mnogo preko metra. U jednome klasiću budu po 3—4 cvijetka, a obuvenac donji ili ima osat ili je nema, te se prema tome pšenica zove brkuljom ili šišuljom. Zrno je u nje golo, jer obuvenci otpadaju pri mlatidbi. Još su niži vlatovi od ječma, koji nigda ne naraste ni na metar visine, a često zaostane i na po metra. Klasovi su u njega složeni od klasićâ s po jednim cvijetkom, a osobito se odlikuju dugom i oštrom osati, koja žeteocima zadaje veliku muku. Sve prste izbodu njome, pa se stoga i govori, da je ječam rogat. Klasići su oko vlata poređani u dva, u četiri ili u šest redaka, te prema tome ima ječma dvoreca, četverereca i šestororeca. Žuta su ječmena zrna obuvena, jer su obuvenci uz njih čvrsto prionuli pa ni pri mlatidbi ne otpadaju.

Vrlo je lako od tih žita razlikovati zob usjevnu, jer u nje nema klasa, nego su klasići od po dva ili tri

cvijetka složeni kao u neku metlicu. Zrna su zobena duguljasta, oštrljata i obuvena, a služe poglavito konjima za hranu. No ima i hljeba zobenice.

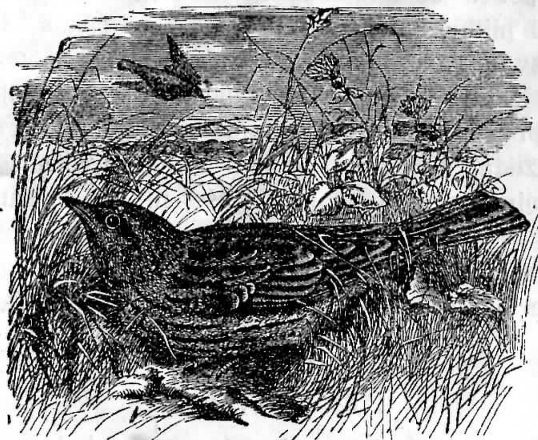
191. Ptice.

Našemu rataru nema milije ptice od male **ševe vintulije**. U cik zore pozdravlja ona i orače i žeteoce veselom svojom pjesmicom i diže se sa žitorodna polja kružeći sve dalje i dalje spram modre visine, dok se napokon ne otme ljudskom pogledu. No glasan pjev njezin čuje se udilj, a domala ćemo i nju opaziti na povratku grudi zemlje, s koje je poletjela. Iznajprije nam se za toga spuštanja pričinja ona kao sitna točka, potom kao kakva mušica, koja biva sve veća i veća, dok naposljetku ne ugledamo, da je opet u blizini našoj ta mila glasnica zore i proljeća.

Ševi nije teško ni letjeti u toliku visinu, kad ima krila prilično dugačka i oštrljata; ali ipak se najradije zadržava na zemlji, gdje svojim tankim i čunjastim kljunom bere svakojake kukce i crve, pa sjemenje, žito i mlade usjeve. Ni hitrija joj buba ne može lako umaći, jer su u nje noge udešene za brzo trčanje, a osobito se odlikuju ravnom i vrlo dugačkom pandžom na stražnjim prstima. Na zemlji gradi ona od trske i vlatova svoje gnijezdo. Obično ga i ne krije ničim; ali i gnijezdo i jaja ili mladi u njemu pa i ženka — sve se to po boji ne razlikuje ništa od zemlje. Stoga i nije njenin neprijateljima kao što su mačke i lasice — a osobito sokolovi grlaši — lako uvrebati toga slatkog plijena. Od sokola grlaša ševe se najvećma plaše, a imaju i zašto. U letu može on stići svaku; pa kako se taj delija pokaže gdjegod, zašute sve kao zalivene i gledaju, da bi se skrile na zemlji. Pritiskuju se k tlu držeći, da će ih boja spasti ispred oka sokolova; a u nevolji se utječu i k ljudima pod kola ili u plug, kamo se sokol ipak ne usuđuje da ih goni.

Ševe vintulije valja da osobito čuvamo, jer one potamane svu silu škodljive gamadi sa žita. Negdje ih ljudi gone i tuku iz pušaka poradi mesa; ali takav je lov i u nas po zakonu zabranjen.

Već rujna mjeseca skupljaju se ševe u velika jata i polagano putujući sele u toplije krajeve.

Ševa vintulija.

U poljima našim čuju se od travnja pa do rujna mjeseca — ponajviše obnoć — čudni i umiljati glasovi **prepelice pućpure**. To je najsitnija surodica naših kokoši pitomih, a „pućpurom“ je nazvana poradi osobita pjeva, u kom se razabiraju glasovi: „pikverik“ ili „pućpulik.“ Negdje je rado drže i u kućama, ali na kavezu prepeličinu valja da je krov od platna, jer ona neprestano skače uvis, pa bi glavu izranila, da o što tvrđega udara njome.

Kao što naše kokoši, tako i prepelica leti rđavo, pa stoga je upravo čudo, kako može prevaliti dalek put, kad s jeseni — već u rujnu — seli u toplije krajeve. I inače se prepelice razlikuju u tom seljenju od drugih naših ptica tim, što odlaze od nas noću i svaka za se, a ne vraćaju se na ista mjesta, s kojih su odselile u jeseni. No najradije ipak prebivaju sve po žitorodnim poljima, gdje mogu naći hrane i zaklona. I njih štiti boja kao i ševe vintulije.

Prepelica se gnijezdi na zemlji. Tu iskopa neuglednu i plitku jamicu i snese po 8—14 jaja. Čim se mališi izvale, ostavljaju gnijezdo skupa s materom. Ljepušne su to i brze ptičice, koje brzo rastu i opernate. Mati ih prvih dana hrani sitnim kukčićima i pomalo ih uči na različno sjemenje. No čim narastu ponešto, svaka pođe svojim putem i ne mari više ni za braću ni za majku.

Prepelice su poznate sa svoga vrlo tečnog mesa, a korisne su poradi toga, što potamane dosta škodljivih kukaca.

192. Korun.

Iziđimo na široko polje, da se nagledamo zelene cime krompirove i lijepih ljubičastih cvijetova, što se javljaju od mjeseca lipnja do kolovoza. Nitko vam tu doista ne treba kazivati, koje je bilje upravo korun, jer njega svatko dobro pozna već i samo po jednom listu ili cvijetku.

Lišće je obilno zakitilo uspravno zelenu stabljiku, a razrezano je kao pero na režnje, koji su naizmjence veći i manji. Na vrhu stabljike raširila se cijela kita cvijetaka, u kojih je kolešcu sličan vjenčić od pet sraslih ljubičastih latica. Nasred vjenčića stoji kao neki žut stupčić, a to su upravo prašnici, koji su svojim glavicama prionuli među sobom. Iz toga stupčića proviruje zelen pestić, u kojega je odebela plodnica na donjem kraju. Kad cvijet precvjeta, razvit će se iz te plodnice poput trešnje velika zelena bobulja, puna sjemenaka. Dok se ti plodovi razvijaju, sve većma napreduju pod zemljom gomolji, koji se nadzemne stabljike drže dugačkim poniklima, što su nalik na konop.

Danas nam je teško i pomisliti, da bi ljudi mogli živjeti bez koruna, a ipak je bilo vrijeme, kad se za tu hranu po našim krajevima nije ni znalo. Korun je donesen k nama daleko ispreko mora, upravo iz Amerike. No u prvi mah bilo je poteško i pametnijim ljudima uputiti narod, da oni gomolji valjaju za hranu. Tek pošto su u nekim krajevima udarile gladne godine, spoznalo se pravo, što korun vrijedi, a danas to zna svako dijete.

Stoka prolazi — osim koze — kraj zelene cime korunove ne dirajući u nju ništa, jer je otrovna, a i udara neugodno. Isto je takav otrov i u bobuljama.

SADRŽAJ.

PRVI DIO.

Članci za ćudorednu pouku.

DRUGI DIO.

Članci za stvarnu pouku.

I. Iz zemljopisa.